

SDE
AKADEMİ
DERGİSİ

THE JOURNAL OF SDE ACADEMY

ISSN: 2757-7481 CİLT/VOL: 1 SAYI/NUMBER: 1 OCAK-NİSAN/JANUARY-APRIL: 2021

SDE
AKADEMİ
DERGİSİ
THE JOURNAL OF SDE ACADEMY

SDE
AKADEMİ
— D E R G İ S İ —
THE JOURNAL OF SDE ACADEMY

Cilt/Volume 1 • Sayı/No:1 • Ocak - Nisan/January - April 2021

SDE AKADEMİ DERGİSİ

THE JOURNAL OF SDE ACADEMY

Cilt/Volume: 1 • Sayı/No: 1 • Ocak-Nisan 2021/January-April 2021
ISSN: 2757-7767 • E- ISSN: 2757-7481

Stratejik Düşünce ve Araştırma Vakfı (SDAV) Adına Sahibi/Owner: Sinan TAVUKCU
Yazı İşleri Müdürü/Managing Editor: Doç. Dr. Güray ALPAR
Tasarım/Design: Muhsin Samet OKUR, Hasan GÖKMEŞE

Genel Koordinatör/General Coordinator: Alper TAN

Editör/Editor In Chief: Doç. Dr. Güray ALPAR

Danışma Kurulu/Advisory Board

Prof. Dr. Abdulhalik KARABULUT
Prof. Dr. Erhan TABAKOĞLU
Prof. Dr. Mehmet BİBER
Prof. Dr. Muammer YAYLALI
Prof. Dr. Musa YILDIZ
Prof. Dr. Ömer ÇOMAKLI

Yayın Kurulu/Editorial Board

Prof. Dr. Ayten KOÇ AYDIN
Prof. Dr. Hülya KASAPOĞLU ÇENGEL
Prof. Dr. Levent AYDIN
Prof. Dr. Oktay TANRISEVER
Prof. Dr. Ömer Alparlan AKSU
Prof. Dr. Safiye KIRLAR BAROKAS
Prof. Dr. Sezer AKARCALI
Prof. Dr. Soyalp TAMÇELİK
Prof. Dr. Tefvik ERDEM
Doç. Dr. Ali ASKER
Doç. Dr. Güray ALPAR
Doç. Dr. Tekin AVANER
Doç. Dr. Ümran TÜRKYILMAZ
Dr. Ahmet ATEŞ
Dr. Merve Karacaer ULUSOY
Dr. Mustafa Onur TETİK

YÖNETİM YERİ/CONTACT

Aşağı Öveçler Mah. 1330 Cad. No:12 Çankaya-Ankara
Telefon/Phone: (0312) 473 80 45
E-posta/E-mail: makale@sdeakademidergisi.org
Genel Ağ/Web: www.sdeakademidergisi.org

YAYIN TÜRÜ/PUBLICATION TYPE

Yerel Süreli

BASKI/PRINT

Baskı Tarihi/Print Date: Ocak 2021
Baskı Hazırlık/Print Application: Karınca Ajans
Baskı Yeri/Print Address: Karınca Ajans

© Bu yayınlar izin alınmaksızın, ticari amaçlarla kısmen veya tamamen çoğaltılamaz, dağıtılamaz ve yayınlanamaz. Ancak ticari amaçlar dışında, kaynak göstermek suretiyle alıntı yapılabilir.

SDE Akademi Dergisi'nde yayınlanan makalelerde görüş ve fikirler yazarına aittir. Kurumsal görüşü yansıtmaz
SDE Akademi Dergisi 4 (dört) ayda bir yayımlanır.

Hakemli bir dergidir.

İÇİNDEKİLER

Editörden	7
Türkiye'nin Çevresel Güvenliğini Şekillendirme Çabaları <i>Turkey's Efforts On Shaping Her Environmental Security</i> Fahri Erenel	12-37
Japonya ve Türkiye: "Stratejik Ortaklık" Ötesi Bir Potansiyel? <i>Japan and Turkey: "Strategic Partnership" Beyond The Potential?</i> Gökberk Durmaz	38-55
Toplumsal Dayanışma için "Güven" in İnşasında Kamu Kurumlarının Sorumluluğu <i>Responsibility of Public Institutions in Building "Trust" For Social Solidarity</i> Mehmet Güneş	56-86
Politik Ekonominin Kökenleri ve Güncel Tartışmalar <i>Origins of Political Economy and Current Discussions</i> Abuzer Pınar	88-119
Yapay Zekâ Teknolojileri, Güvenlik ve Kolluk Kuvvetinin Suç Önleme Faaliyetleri <i>Artificial Intelligence Technologies, Security and Crime Prevention Activities of Law Enforcement</i> Tarık Ak	120-140
Şehbenderzade Filibeli Ahmed Hilmi'de Üç Tarz Siyaset: Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülük <i>Three Styles of Politics in Sehbenderzade Filibeli Ahmed Hilmi: Ottomanism, Islamism and Turkism</i> Mehmet Fatih Aslan	142-175

EDİTÖRDEN

Değerli okuyucu,

Stratejik Düşünce Enstitüsü (SDE) tarafından yazarlarımız ve hakemlerimizin çalışmaları sonucu hazırlanan bilimsel hakemli dergimizin ilk sayısını sizlere sunmaktan büyük bir mutluluk duyuyoruz. Bu sayımızda Uluslararası İlişkiler, Savunma ve Güvenlik, Ekonomi, Tarih ve Sosyoloji alanlarında hazırlanan makaleleri görüşlerinize sunuyoruz.

SDE Akademi Dergisi; Savunma ve Güvenlik, uluslararası İlişkiler, Siyaset Bilimi, Sosyoloji ve İktisat alanlarında özgün akademik çalışmaları düşünce dünyamıza kazandırmayı amaç edinen bilimsel hakemli bir dergi olmayı hedeflemiştir.

3 Mart 2009 tarihinde resmi kuruluşu gerçekleştirilen Stratejik Düşünce ve Araştırma Vakfı (SDAV)'nın bir kuruluşu olarak faaliyet gösteren SDE; evrensel insani değerler ve farklılıklara saygı ekseninde, ortak aklı, bilimsel çalışmayı, halk iradesini ve egemenliğini esas alan ve doğru bilgilere ulaşmayı hedefleyen bir düşünce kuruluşudur. İç ve dış temel stratejik hedef ve sorunlar için düşünce üretmek, politikalar geliştirmek ve çözüm stratejileri önermek SDE'nin esas fonksiyonları olup başlıca çalışma alanları;

- Proje çalışmaları,
- Analiz ve yorumlar,
- Raporlar,
- Yayın faaliyetleri,
- Konferans, panel, seminer, sempozyum, çalıştay ve kongreler,

- Beyin fırtınaları, yuvarlak masa toplantıları,
- Anket çalışmaları ve kamuoyu araştırmaları,
- Danışmanlık hizmetleri,
- Eğitim faaliyetleridir.

Covid-19 pandemisi, insan gerçeğine dayanmayan ve insanı ihmal ederek oluşturulan uluslararası sistemin sorunlarını daha da belirgin hale getirdi. Mevcut uluslararası sistemin adaletsiz uygulamalarının insanlığa kan ve gözyaşından başka bir şey vermediği ve adaletli yeni sistem arayışlarının devam ettiği böyle si bir ortamda SDE, alışmaları ile yeni umutların yeşermesine mütevazi katkılarda bulunmaya devam etmektedir.

İlk sayımızı sizlere sunarken, öncelikle böyle si bir düşünce kuruluşunu ülkemize kazandıran fedakâr SDAV Kurucu ve Mütevelli Heyeti yeleri ile SDE Yüksek İstişare ve Danışma Kurulu (YİK) yelerine teşekkür ediyoruz. Yine bu sayımızda desteklerini bizden esirgemeyen SDE Akademi Dergisi Yayın ve Danışma Kurulu yeleri ile katkı sağlayan tüm akademisyenlerimize teşekkürü bir borç biliyoruz.

Bu sayımızda ilk makalemiz Doç. Dr. Fahri ERENEL tarafından hazırlanan, “Türkiye’nin evresel Güvenliğini şekillendirme çabaları” isimli makaledir. Bu araştırma, son dönemde küresel ve bölgesel boyutta meydana gelen ve Türkiye’nin çevresel güvenliği üzerine etkileri olan ana gelişmelerin analiz edilmesini amaçlamaktadır. Küresel ve bölgesel güvenlik sistemi, küresel olaylar ve aktörler ile sürekli etkileşim içinde bulunan dinamik bir yapıdır. Makalede, bu etkileşim ve dinamik yapıya bağlı olarak, Türkiye’nin çevresel güvenliğini etkileme potansiyeline sahip gelişmeler incelenmiş ve bu gelişmelerin ülkemizin çevresel güvenliği üzerine olası etkilerine yönelik öngörülerde bulunulmuştur.

İkinci sırada doktora eğitimini Japonya’da tamamlamış olan Dr. Gökberk DURMAZ tarafından hazırlanan “Japonya ve Türkiye: “Stratejik Ortaklık” tesi Bir Potansiyel?” isimli makale yer almaktadır. Çeşitli alanlarda yeni arayışların devam ettiği bir ortamda, 2013 yılında stratejik ortaklık sözleşmesi imzalamış olan Japonya ve Türkiye’nin de orta ve uzun vadeli

dönemlere ilişkin ekonomilerini canlandırma ve çeşitli konularda işbirliği arayışları devam etmektedir. Bu çalışmada, Japonya ve Türkiye'nin mevcut konjonktürde stratejik ortaklık potansiyeli incelenmiştir.

Bir toplumda “dayanışma”, her türlü zorlukla baş etmenin ve geleceği sağlam ve doğru bir şekilde inşa etmenin anahtarıdır. Dayanışma; bireyler, kurum ve kuruluşların ortak değerlerde birleşmesi ve birlikte hareket etmesidir. Toplumsal dayanışmanın anahtar kavramı olan “güven” ise verilen sözler doğrultusunda hareket edilmesi ve iletişimin dürüstlük temeli üzerinde kurulmasıdır. Ancak uygulamada çoğu zaman güven sorununun aşamadığı da görülmektedir. Doç. Dr. Mehmet GÜNEŞ tarafından kaleme alınan “Toplumsal Dayanışma için Güven'in İnşasında Kamu Kurumlarının Sorumluluğu” isimli çalışmada, toplumsal dayanışmayı elde etmede güvenin nasıl sağlanacağına ilişkin kamu kurumlarının sorumlulukları incelenmekte ve bu kurumların, hangi hallerde güveni inşa edebileceği ve hangi durumlarda toplumsal güvenin bozulmasına yol açacağına ilişkin yapılan araştırmalar dikkate alınarak çeşitli değerlendirme ve çözüm önerileri getirilmektedir.

Ekonomik ihtiyaçlar her dönemde birey ve toplumların öncelikli problemlerinden birisi olarak gündemdeki yerini korumuştur. Ekonomi bilimi politikadan soyutlanamayacağı gibi uluslararası siyaset ve kurumların göz ardı edilmesi halinde yapılacak analizlerin açıklayıcı olması da mümkün görünmemektedir. Prof. Dr. Abuzer PINAR tarafından hazırlanan “Politik Ekonominin Kökenleri ve Güncel Tartışmalar” konulu makalede, ekonomi bilimindeki dönüşüm analiz edilmeye çalışılmıştır. Savunulan temel tezlerden birisi, ekonominin politikadan soyutlanamayacağıdır. Diğeri ise içerisinden geçtiğimiz konjonktürde bu probleme uluslararası boyutun daha yoğun olarak eklenmesiyle analiz çerçevesinin ve araçlarının daha karmaşık hale gelmiş olmasıdır.

Diğer taraftan, günümüzde yapay zekâ teknolojilerinin geçmiş ile karşılaştırılmayacak ölçüde hızla geliştiği görülüyor. Bunun en önemli sebebi kuşkusuz yapay zekâ teknolojilerini destekleyen tüm bilim dallarının sağlamış olduğu katkılardır. Dr. Tarık AK tarafından kaleme alınan “Yapay

Zekâ Teknolojileri, Güvenlik ve Kolluk Kuvvetinin Suç Önleme Faaliyetleri” konulu makale, kolluk kuvvetlerinin suçun önlenmesine ilişkin faaliyetlerini yerine getirmesi sırasında yapay zekâ teknolojilerinin kullanım alanlarının tespit edilmesi ve yapay zekanın iç güvenlikte kolluğun suç önleme faaliyetlerinde nasıl kullanılabileceği üzerine yoğunlaşmıştır.

Daha doğru kararlar verebilmek için farklı fikirlerin incelenmesinde fayda olduğu düşünülmektedir. Son olarak Araştırma Görevlisi Mehmet Fatih ASLAN tarafından hazırlanan “Şehbenderzade Filibeli Ahmed Hilmi’de Üç Tarz Siyaset: Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülük” isimli çalışmada, II. Meşrutiyet Dönemi düşünürlerinden Şehbenderzade Filibeli Ahmed Hilmi Bey’in, “Üç Tarz-ı Siyaset” olarak bilinen Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülük hakkındaki görüşleri düşünüre ait yazıların tamamı orijinal haliyle eski yazı olarak kaynağından incelenmesi suretiyle analiz edilmiştir.

Başlatılan bu mütevazi çalışmanın, her sayıda daha da gelişerek, bilim ve düşünce dünyasına daha fazla katkı sağlamasını umut ediyoruz. Gelecek sayılarda buluşmak dileğiyle. Saygılarımızla.

Doç. Dr. Güray ALPAR

SDE
AKADEMİ
DERGİSİ
THE JOURNAL OF SDE ACADEMY

TURKEY'S EFFORTS ON SHAPING HER ENVIRONMENTAL SECURITY

Fahri Erenel

Abstract

This article aims at analyzing recent main developments with global and regional dimensions and their effects on Turkey's environmental security. The global and regional security system has a dynamic structure that constantly interacts with global events and actors. In the study, depending on this interaction and dynamic structure, main developments which have the potential to affect environmental security of Turkey have been examined. In addition, strategic foresight has been made regarding the possible effects of these developments on the environmental security of Turkey. In this regard, the research question of the study has been conceptualized as "In line with global and regional developments, how is Turkey shaping her environmental security?". Within the scope of the main findings of the study, it has been concluded that the global security environment will continue to transform in multi-variable, multi-centric, multi-actoral and multi-dimensional interaction, the countries that develop policies, form and prepare their military forces in line with the expected predictions in the context of global security will increase their effectiveness and Turkey, in the case of power struggle, will find suitable maneuver space and, if she can benefit from this situation and shape her environmental security in proactive manner, will enhance her role as a regional power with global impact.

Keywords: *Global Security, Geopolitics, Power Struggle*

TÜRKİYE’NİN ÇEVRESEL GÜVENLİĞİNİ ŞEKİLLENDİRME ÇABALARI

Fahri Erenel*

Öz

Bu araştırma, son dönemde küresel ve bölgesel boyutta meydana gelen ve Türkiye’nin çevresel güvenliği üzerine etkileri olan ana gelişmelerin analiz edilmesini amaçlamaktadır. Küresel ve bölgesel güvenlik sistemi, küresel olaylar ve aktörler ile sürekli etkileşim içinde bulunan dinamik bir yapıdır. Çalışmada, bu etkileşim ve dinamik yapıya bağlı olarak, Türkiye’nin çevresel güvenliğini etkileme potansiyeline sahip gelişmeler incelenmiş ve bu gelişmelerin ülkemizin çevresel güvenliği üzerine olası etkilerine yönelik öngörülerde bulunulmuştur. Çalışma yöntemi olarak, nitel çözümleme yöntemi uygulanmış ve incelenen konular, Türkiye’ye etkisi açısından birbiriyle bağlantılı olarak analiz edilmiştir. Bu bağlamda makalenin araştırma sorusu, “Küresel ve bölgesel gelişmeler doğrultusunda, Türkiye çevresel güvenliğini nasıl şekillendirmektedir?” şeklinde kavramsallaştırılmıştır. Çalışmanın temel bulguları kapsamında; küresel güvenlik ortamının çok değişkenli, çok merkezli, çok aktörlü ve çok boyutlu etkileşim içinde dönüşüm geçirmeye devam edeceği, beklenen öngörüler doğrultusunda politika geliştiren, askeri kuvvetlerini oluşturan ve hazırlayan ülkelerin küresel güvenlik bağlamında etkinliklerini artıracığı, güç mücadelesi içinde Türkiye’nin bölgesinde uygun manevra alanı bulacağı ve bundan istifade edebilmesi ve önalıcı bir şekilde çevresel güvenliğini şekillendirebilmesi durumunda, jeopolitik anlamda etkinliği artan bir bölgesel güç olma özelliğini geliştireceği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Küresel Güvenlik, Jeopolitik, Güç Mücadelesi

* Doç. Dr., İstinye Üniversitesi Öğretim Üyesi, ferenel@istinye.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-9314-2061>.

Giriş

Dünya, krizlerin yaşandığı bir dönemden geçmekte, belirsizlik giderek artmakta, yerel, bölgesel ve küresel ölçekte hızla gelişen dönüşümlere tanık olunmaktadır. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından inşa edilen uluslararası sistem ve bu sistemin oluşturduğu güvenlik mimarisi çökmekte, güvenliğin parametreleri değişmektedir.

Klasik güvenlik yaklaşımları, günümüz kriz ve kaoslarını yorumlamada ve kronikleşmiş sorunlara çözüm üretmede yetersiz kalmıştır. Klasik güvenlik paradigmasının temel araçları, güvenliğin tesisi ve mevcut düzenin korunmasında işlevselliğini kaybetmeye başlamıştır. Yeni sistemde güvenlik, tek bir aktör tarafından sağlanamayacak kadar karmaşık, çok boyutlu ve karşılıklılık içeren bir hal almıştır. Güvenlik kavramsal çerçevede hem tehdit ve saldırı unsurlarını hem de savunma, önlem ve caydırıcılık öğelerini birlikte içermektedir (MGSE, 2014:1-2).

Günümüzde klasik güvenlik anlayışından yeni güvenlik anlayışına geçiş yaşanmaktadır. Güvenlik paradigması, küreselleşmeyle birlikte ulusal ve uluslararası güvenlikten küresel güvenliğe doğru uzanan geniş bir düzlemde değişim ve dönüşüm yaşamaya başlamıştır. Nitekim terörün biçim ve boyut değiştirdiği, savaşların doğasının başkalaştığı, geleneksel ittifak ilişkilerinin hızla çözüldüğü, bu ittifak yapılarının normlarını belirleyen, denetleyen ve sürekliliğini sağlayan kurum ve kuruluşların işlevsiz kaldığı bu süreç, son tahlilde, savaş sonrası paradigmanın da temelden sarsıldığı bir jeopolitik gerçekliğe tekabül etmektedir (Anadolu Ajansı,2018:8).

Küresel ve bölgesel güvenlik sistemi, küresel olaylar ve aktörler ile sürekli etkileşim içinde bulunan dinamik bir yapıdır. Çalışmada, bu etkileşim ve dinamik yapıya bağlı olarak, Türkiye'nin çevresel güvenliğini etkileme potansiyeline sahip gelişmeler incelenmiş ve bu gelişmelerin ülkemizin çevresel güvenliği üzerine olası etkilerine yönelik öngörülerde bulunulmuştur. Çalışma yöntemi olarak, nitel çözümleme yöntemi uygulanmış ve incelenen konular, Türkiye'ye etkisi açısından birbiriyle bağlantılı olarak analiz edilmiştir. Bu bağlamda makalenin araştırma sorusu, "Küresel ve bölgesel gelişmeler doğrultusunda, Türkiye çevresel güvenliğini nasıl şekillendirmektedir?" şeklinde kavramsallaştırılmıştır. Bu kapsamda, çalışmanın giriş kısmında genel metodolojik çerçeve çizilmiş, araştırma sorusu,

yöntemi ve tasarımı ortaya konulmuştur. Birinci bölümde, temel jeopolitik yaklaşımların günümüz güncel gelişmelere bağlı yansımaları üzerine değerlendirmeler yapılmıştır. İkinci bölümde, son dönemde küresel ve bölgesel boyutta meydana gelmiş olan ve Türkiye'nin çevresel güvenliğini şekillendirme çabaları bağlamında ilgili ana olaylar incelenmiştir. Sonuç bölümünde ise ulaşılan sonuçlar ve yapılan değerlendirmeler okuyucu ile paylaşılmıştır.

1. Temel Jeopolitik Yaklaşımların Günümüze Yansımaları:

Fiziki coğrafi kesimlere dayalı, Kenar Kuşak, Kara Hakimiyet, Deniz Hakimiyet gibi teorilerle, teorilerin açıklandığı tarihteki küresel güç odaklarının konumlarına göre arz politikasının esasları ortaya konulmuştur. Fiziki coğrafya veya başka bir gerekçeye de dayandırılırsa, doğru hareket tarzına; güçlerin coğrafi ve jeopolitik konumlarını da dikkate alan güç odakları değerlendirmeleri ile ulaşılabilir. Teorilere daha doğrusu jeopolitik düşüncelere; fiziki coğrafi kesimlerden ziyade küresel güç odakları anlam kazandırır, teorileri ve düşünceleri işlevsel kılar (İlhan,2019:33).

Büyük strateji, yüksek strateji denilen strateji, devletin izlediği, yöneldiği hedefe uygun olarak, tüm imkan ve kabiliyetleri seferber etmesidir. Strateji sahibi olmak, sadece ulusal ölçekte hedef saptamaktan, ona uygun siyasetlere sahip olmaktan, bu amaçla gerekli güç unsurlarını kullanmaktan ibaret değildir. Aynı zamanda yaklaşmakta olan risk, tehdit ve tehlikelerin hangi yönden, ne taraftan geldiğini, onların şiddetini, yaratabileceği tahribatı, verebileceği zararı da öngörmeyi, gereken önlemleri almayı zorunlu kılar (Doster,2017:85).

Jeopolitik önemi saptayıp, buna uygun strateji üzerine hesap yaparken, siyasi hedefi belirlemede, ulusal güç unsurları, kaynaklar ve araçlar arasındaki dengeyi iyi hesaplamak, kuvvet, zaman ve mekan dengesini gözetmek şarttır. Dahası, başarılı stratejinin değişen koşullara uyum sağlaması gerekir. Bunların yanısıra stratejik öngörü sahibi olmak da zorunludur. Çünkü uluslararası ortam istikrarsızdır. Kaos egemendir, güçler eşit değildir, kaynak dağılımı dengesizdir. Ülkelerin ulusal güçleri, hedefleri, tehdit algıları, öncelikleri farklıdır (Doster,2017:85).

Jeopolitik teoriler, Kalpgah'a veya çevresine küresel güçte bir ülkenin egemen olması varsayımına dayanır. Bu bölgelere hakim olan güç yetersizleşirse veya dünyanın başka bölgelerinde yeni küresel ve bölgesel güçler oluşursa, teori geçerliliğini yitirir. Soğuk savaş bittikten sonra benzer durum yaşanmıştı. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) dağılmış, yerine oluşan Rusya, Kara Hakimiyet Teorisini, ABD ise Kenar Kuşak teorisini uygulama gücünü yitirmişlerdir. Küresel güçlerin yetersizleşmesi yanında kalpgah üzerinde doğan Türk dünyası ile kenar kuşak üzerinde gelişen Hindistan, Çin, Kore, Japonya gibi güç odakları Kara Hakimiyet ve Kenar Kuşak teorilerinin uygulanmasını olanaksız kılmıştır. Güç odakları el ve yer değiştirdiği zaman teorilerin geçerliliği zayıflamakta hatta bütünü ile değersizleşmekte, değişmektedir. Sonuç olarak teorilerin ana etkeni fiziki coğrafya değil güç odaklarıdır (İlhan,2019:33-34).

Her ülke ve her düzeydeki jeopolitik güç odağının sınırlarına bitişik veya etkileşim alanı içerisindeki güçler, ülkenin yakın jeopolitik ufkunu oluştururlar. Türkiye'nin yakın jeopolitik ufku içerisinde birçok bölgeler ve güç odakları bulunmaktadır. Bu bölge ve bu bölgenin bulunduğu yerlerdeki güç odaklarının politik, stratejik ve taktik düzeydeki olaylar, Türkiye'yi ve Türkiye'nin güvenliğini yakından ilgilendirmektedir (İlhan,2019:213).

Uluslararası konjüktürde yaşanan son gelişmeler Türkiye'nin giderek bir eksen kaymasına sürüklendiğinin ileri sürülmesine neden olmaktadır. Eksen kayması, bir ülkenin ya da devletin içinde bulunduğu siyasal konumdan çıkarak başka bir süreç içerisinde farklı bir jeopolitik duruma gelmesi demektir. Bu gibi durumlar yeryüzündeki güçler dengesine ya da merkezi güç değişmesine bağlı olarak ortaya çıkmaktadır (Çeçen,2018:11).

Eski dünya düzeninden, yeni bir yapılanmaya doğru gelişmeler ve değişimler olurken, bu değişime koşut olarak birçok ülkenin jeopolitik konumu da değişmektedir. Türkiye ile ilgili olarak eksen kayması suçlamalarının ya da değerlendirmelerinin yapıldığı bu aşamada, aslında bu gibi yaklaşımların öne çıkmasına neden olan çok ciddi bir jeopolitik kayma ile dünyanın karşı karşıya kaldığı görülmektedir. Eksen kayması yaşayan sadece Türkiye değil, bütün dünya ülkeleridir. Çünkü dünya dengeleri ve güçleri arasındaki çekişmede yeni durumların ortaya çıkması kendiliğinden

den jeopolitik konumunu da yönlendirmekte ve ortaya yeni durumların ve dengelerin çıkmasına neden olmaktadır (Çeçen,2018:9-10).

Dünya haritasında bulunan beş kıta üzerinde hangi ülke daha fazla hegemonya düzeni kurarsa, uluslararası ilişkiler o ülkenin devletinin öncülüğünde ya da yönlendirilmesinde gelişmekte ve ülkeler arasındaki jeopolitik konum gibi gelişmelere paralel bir çizgide yeni bir yapılanmaya doğru sürüklenmektedir. Tek merkezli ya da çok merkezli dünya dengelerinde ülkelerin jeopolitik konumları güç merkezlerinin aldığı kararlar doğrultusunda biçimlenmekte, onların izlediği yollara göre yeni yapılanmalar ortaya çıkmaktadır.

Türkiye'nin 2017 yılından itibaren bütün unsurları ile hayata geçirmeye başladığı yeni savunma vizyonu, karşı karşıya olunan yeni jeopolitik gerçeklik ile doğrudan bağlantılıdır. Çözülen güvenlik mimarisinin en açık örneği olarak ortaya çıkan Suriye krizinde, geleneksel olarak NATO ekseninde şekillenen ittifak teminatları çerçevesinde Türkiye'nin gereken ve beklenen desteği bulamamasının, yeni bir savunma vizyonunun biçimlendirmesinde başlıca rolü oynadığı ifade edilebilir. İlk merhalede ülke içindeki terör odakları ile aktif mücadelenin tamamlayıcı unsuru olarak tehdidin sınır ötesindeki kaynağında bertaraf edilmesi stratejisi ile harekete geçen Türkiye, Suriye ve Irak'taki terör hedeflerine yönelik bu doğrultuda icra edilen eş zamanlı hava harekati, Fırat Kalkanı, Zeytin Dalı, Barış Pınarı, El Bab operasyonu gibi operasyonlar ile benimsenen yeni savunma anlayışını her adımda tahkim etmiş ve etmeye devam etmektedir (Anadolu Ajansı,2018:8-9).

Küresel güvenlik sisteminde son dönemde meydana gelen ve bir önceki bölümde kısaca açıklanan gelişmeler sonucunda, idealizm ve liberalizm ile realizm paradigmaları arasındaki çekişmede, realizm lehine gelişme yaşanacağı öngörülmektedir. İdealizm ve liberalizm akımlarının öne sürdüğü karşılıklı iyi ilişkiler, dayanışma ve iş birliğine bağlı küresel düzenden ziyade, karşılıklı çıkarları esas alan realizm akımı daha fazla ağırlık kazanmaya başlamıştır. Realizm, cari güvenlik risklerine kısa vadede ve nispeten daha kolay çözüm bulması, bireysel ve toplumsal boyutta güvenikleştirmeye imkân sağlaması nedeniyle, risklerin ortadan kaldırılması bağlamında daha fazla tercih edilecektir. İdealizmin öngördüğü ütopyik beklentilerden

ziyade, kısa vadeli ve hayata direkt etki eden tedbirler kamuoyu nezdinde karşılık bulmaktadır. Bireyler ve toplumlar, daha güvenli bir ortamda varlıklarını devam ettirebilmek uğruna, liberalizmin sağladığı bazı temel haklar ve özgürlüklerden feragat edebileceklerdir. Bu yaklaşıma bağlı olarak, otoriter yaklaşım sergileyen ancak iç güvenliği sağlayabilen yönetimler ve buna uyumlu güçlü liderler ön plana çıkacaktır. Bu kapsamda, realist paradigmanın özellikle saldırgan realizm kolu, küresel güvenlik sisteminin analizinde daha çok kullanılacaktır.

2. Türkiye'nin Güvenliğini Etkileyecek Son Dönem Gelişmeler:

Türkiye ölçeğinde bölgesel bir gücün çevresel güvenliği, tek bir olaya bağlı bir etkileşim içinde olamaz. Eğer böyle bir etkileşim durumu varsa, bölgesel güç olma özelliği de sorgulanmalıdır. Bu durum, bir ülkenin bölgesel etkinliğinin kendi içinde sınanması bakımından bir yöntem olarak da kullanılabilir. Çalışmanın bu bölümünde, Türkiye'nin çevresel güvenliğinin tek bir gelişmeye bağlı olmadığı kabulünden hareketle, son dönemde küresel ve bölgesel boyutta meydana gelmiş olan ve Türkiye'nin çevresel güvenliğini şekillendirme çabaları bağlamında ilgili ana olaylar incelenmiştir.

a. Doğu Akdeniz, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ve Güvenlik Girişimleri:

Kıbrıs adası tarih boyunca jeopolitik önemini hiçbir zaman yitirmemiştir. 1990'lı yıllar ile birlikte Doğu Akdeniz büyük güçlerin yeni mücadele alanı haline gelmiştir. Her geçen gün yeni bölgesel aktörlerin (örgütler dahil) katılımı nedeniyle bölgede stratejik bir dengenin oluşması ve sürdürülebilirliği giderek zorlaşmıştır. Bütün jeopolitik teorilerde önemi ortaya konulan Kıbrıs adası, dünya ana kıtasında merkezi konumda bulunması, Akdeniz'in üçüncü büyük adası olması, bölgedeki deniz ulaştırma yolları üzerinde bulunması, Süveyş kanalını kontrol eden özelliği, Ortadoğu, Anadolu ve Kuzey Afrika'ya hemen hemen eşit uzaklıkta olması önemini arttırmakta, güçlerin hakimiyet mücadelelerinde artan ölçüde önemli yer tutmaya devam etmektedir. İngiltere'nin Kıbrıs'ta bulunan iki üssü ve

bu üslerin bahsedilen üç bölgeyi kontrol özelliği adanın önemini ortaya koymaktadır. Almanya'nın GKRY'ni Avrupa Birliği'ne alma çabalarının altında AB vasıtası ile güç mücadelesinin içinde olmak ve ABD'nin bölgedeki gücünü dengelemenin yattığı unutulmamalıdır. Bu özelliklerine ilave olarak, adeta büyük bir uçak gemisi özelliği taşıyan ada, Doğu Akdeniz, Orta Doğu ve kuzey Afrika'da icra edilecek her türlü askeri harekât için kritik bir jeostratejik konuma sahiptir.

Adanın güneyinde Londra ve Zürih anlaşmaları ile garantör olan devletler arasında Kıbrıs sorununun çözümü gerekirken AB'nin, ABD'nin, İsrail'in, GKRY'nin arkasında olmasında da adada tam hakimiyetin sağlanması ve Türkiye'nin buradan uzaklaştırılmasının hedeflendiği düşünülmektedir.

KKTC ile işbirliği sürekli geliştirilmelidir. Bunun için karşı hamlelere ihtiyaç bulunulması gerektiği değerlendirilmektedir. Türkiye'nin KKTC'de tek başına üs kurması diğer bir ülkeye bu konuda sağlanacak üs kolaylığı kadar etkili olmayacağı, etkinin arttırılmasının ABD'nin en önemli rakibi olan Rusya ve Çin ile işbirliğinden geçtiği öngörülmektedir. Çin'in henüz askeri olmasa da Akdeniz'de, kiraladığı limanlar ve yatırımlarla varlığını ciddi bir şekilde arttırdığı bilinmektedir. Aynı zamanda BM güvenlik konseyi üyesi olan bu iki ülke ile Kıbrıs merkezli işbirliği dengeleri tamamen değiştirebilecektir. Bunun için Türkiye'nin NATO'dan çıkarılması dahil birçok yaptırımlar artan ölçüde gündeme gelebilecektir. Öncelikle her iki ülkeye ayrı ayrı ticari liman kolaylıkları sağlanabilir ve Çin'e, KKTC'de yeni bir liman yapımı için bir kıyı bölgesi kiralanabilir. Bu durum KKTC ekonomisine gelir ve istihdam açısından da önemli katkı sağlayabilecektir. Ayrıca, söz konusu iki ülkeye üs imkanı verilmesi, KKTC'nin tanınmasına da katkı sağlayabilecek ve bu ülkelerle birlikte hareket eden çok sayıda ülke KKTC'yi tanıyabilecek ve bu durum KKTC'nin izole edilmiş durumdan çıkmasının önünü açabilecektir.

Kurulacak ortak üs veya ayrı üsler Doğu Akdeniz siyasetini ve tarafları tamamen yeniden şekillendirecektir. Bu üs, Türkiye ve Rusya'yı kuşatmasına karşı ABD'ye ortak en önemli cevap olacaktır. Aynı zamanda, KKTC'nin tanınması Doğu Akdeniz üzerinde Rum tezinin zayıflamasına neden olacak, paylaşım için kartlar yeniden karılacaktır. Ayrıca Yunanistan

kabuğuna çekilmeye zorlanacak, Fransa, GKRY, İsrail, Yunanistan, Mısır, İtalya ve BAE'nin kurduğu işbirliğinin kırılmasına da yol açabilecektir. Kısacası bütün dengeler değişebilecektir. Bugün Cibuti'de farklı ideolojilerden birçok devletin nasıl yanyana üs bölgesi varsa KKTC'de olmaması için hiçbir neden bulunmamaktadır.

Zaman, Realizm zamanıdır. Yani güç ile sorunların çözüldüğü bir süreci yaşıyoruz. Diğer uluslararası teoriler denenmiş, ancak barış ve adaleti tesis etmekte yetersiz kalmışlardır. Güç kullanma tehdidi veya kullanma en önemli dış politika enstrümanı haline gelmiştir.

Kıbrıs adası Osmanlı İmparatorluğundan Türkiye Cumhuriyetine geçen bir mirastır. Rahmetli Halil İnalçık Hocanın belirttikleri gibi biz Kıbrıs'ı Rumlardan almadık ki Rumlara verelim. 1571 yılında Venediklilerden fethedilmiştir. Karşımızda asla bir Rum devleti olmamıştır. 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi sırasında Rusya'ya karşı İngiltere'yi yanımıza alarak denge oluşturma girişimlerinin bir sonucu olarak Kıbrıs adası üs oluşturması için İngiltere'ye geçici olarak verilmiştir.

2'nci Dünya savaşı sonrası yaşanan gelişmeler kapsamında İngiltere'nin adanın tamamında egemenlik düşüncesini sadece üs bölgeleri ile sınırlama stratejisinin bir sonucu olarak, 1957 yılında Türkiye ve Yunanistan'ı da davet ederek başlattığı görüşmeler sonucu imzalanan ve üç ülkenin garantörlüğünü öngören Londra ve Zürih anlaşmaları ile Kıbrıs sorunu giderek çözülmesi zorlaşan bir duruma dönüşmüştür.

Kıbrıs, 380 yıl Osmanlı Devleti egemenliğinde barış ve istikrar altında varlığını sürdürmüştür. Adada ki Rumların yaşamlarını dillerini, dinlerini ve mezheplerini muhafaza ederek devam ettirmelerinde Osmanlı Devleti'nin geleneksel hoşgörüsünün yattığı bir gerçektir. Eğer Osmanlı Devleti bugün adanın %3'nü üs bölgeleri ile elinde tutmaya İngiltere'nin eline geçirdiği sömürgelerinde yaptığı gibi kendi dilini, yaşam tarzını, toplumsal düzeni adapte ettirse idi, bugün adada tek bir Rum bile kalmaz, ada tamamen Türkçe konuşan bir toplum haline gelirdi. Kıbrıs Adası'nın Türkiye açısından var olan önemi giderek artmaktadır. Üzerinde üssü bulunan veya üs almaya çalışan sömürgeci devletlere karşı proaktif politika izlenmesi ada üzerinde ki tarihsel geçmişimiz açısından da önem taşımaktadır. Türkiye ile KKTC bir bütündür. Ada halkına hakim olan Doğu Akdeniz'i kontrol altında tutar.

b. Yeni ABD Yönetimi ve Türkiye-ABD İlişkileri:

ABD'li yatırım bankası JP Morgan, 3 Kasım'daki ABD başkanlık seçimlerine ilişkin raporunda Joe Biden'ın başkanlığından en olumsuz etkileyecek para birimlerinin Türk Lirası ve Rus Rublesi olacağına yer vermiştir. Bu durum Biden'ın bugüne kadarki seçim söylemlerinden kaynaklanmaktadır. Biden, konuşmalarının birçok bölümünde Rusya ile Türkiye'yi öncelikle durdurulması ve zayıflatılması gereken iki hedef olarak, ABD'nin yeniden hegemonik güç olmasının önünde en büyük engel olarak görmektedir. Bu iki ülke sınırlandırılmadan (Türkiye ve Rusya'ya İran'ı eklemek gerekir) Çin'in ilerleyişini durduramayacaklarını, Çin'i sadece Güney Çin Denizi'nde önlemeye çalışmak veya bölge ülkelerini zorlayarak kuşatmaya çalışmanın Çin'in anında verdiği karşılıklar nedeniyle zor olduğunu ABD görmüştür.

Pompeo'nun Türkiye'ye adeta "Çin ile ilişkilerini sınırla" şeklinde de meç vermesinin altında da bu düşünce yatmaktadır. Ermenistan saldırısı sadece Azerbaycan ve Türkiye'ye yönelik bir saldırı olarak görülmemelidir. Öncelikle, Rusya, İran ve Türkiye arasındaki Astana sürecine nifak tohumu sokmak olarak amaçlandığı aşikar. Tovuz saldırısı ağırlıklı olarak tek kuşak tek yolun bu bölümüne yani yolun geçtiği ülkelere mesaj ise, Türkiye'ye Huawei ile teması kes ve orta koridorun yapımını Çin tarafından verilen kredilerle üstlenen Türkiye'ye bu ortaklıktan vazgeç mesajıdır.

Türkiye-ABD ilişkileri ister istemez artık asla geri dönülemez bir noktaya gelmiştir. ABD'nin Türkiye'ye karşı tüm hamleleri Türkiye'yi kuşatmaya ve sınırlarının içine geri çekilmeye zorlamaya yöneliktir. Sadece son dönem içindeki faaliyetleri açık bir şekilde Türkiye karşıtlığının artan boyutunu gözler önüne sermektedir. GKRY'ne silah ambargosunu kaldırması, GKRY silahlı gücünü eğitmek zere anlaşma imzalamaları, Dedeağaç'ta üs kurma çabaları ve bu bölgede, Girit'in Suda limanında Yunanistan Başbakanı ile yapılan gövde gösterisi, Türkiye-Yunanistan sınırının hemen önünde Yunanistan ile ortak tatbikat yapması üzerine, Bulgaristan'da kara ve hava üslerinin kapasitelerini arttırması, Türkiye'nin Balkanlar da ki etkinliğini kırma girişimleri, Suriye'de terör devleti kurma yolunda artan çabaları, Irak'ın kuzeyinde tekrar bağımsızlık ilanı için yürüttüğü girişimler, Ermenistan Başbakanı Paşinyan'ı kullanarak Ermenistan'da etkinliğini

arttırma çabaları, Kıbrıs sorununun çözümünde GKRY yanlısı tutumu, Doğu Akdeniz'de Türkiye karşıtı yapılanmayı desteklemesi, İsrail'in BAE ve Bahreyn ile imzaladığı işbirliği anlaşmaları, vb. saymak mümkündür. Bu çabalarının nihayetinde Büyük Ortadoğu ve Büyük İsrail projesini gerçekleştirecek şekilde Türkiye'de bir iç savaş çıkararak son noktayı koymak açık hedefleri arasında yer almaktadır. ABD Silahlı Kuvvetlerinde yapılan bir harp oyunu senaryosu'nun bu konu üzerine kurulmuş olması asla tesadüf olarak görülmemelidir. Aynı şekilde bir NATO tatbikatı senaryosunda Atatürk ve Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın düşman hedef olarak seçilmesi, daha önceleri Muavenet Savaş Gemimize yönelik sözde yanlışlıkla yapılan saldırı, Irak'ta Özel Kuvvet personelimize yönelik muamele, ve elbette FETÖ terör örgütünün kalkışması Türkiye'yi etkisizleştirme ve kaosa sürüklenme faaliyetlerinin bir kısmı olarak hafızalarımızda yer etmektedir.

Türkiye'nin direnmeye devam etmesi halinde iç savaşa yönelik girişimlerini hızlandırabileceği dikkatlerden uzak tutulmamalıdır. Türkiye'ye bugüne kadar hiçbir desteği olmasa ve giderek yönetilemez hale gelse de NATO'da kalmanın Türkiye'nin avantajına olacağı, ayrılması halinde Fransa'nın bir türlü Türkiye faktörü nedeniyle gerçekleştiremediği NATO'ya tahsis ettikleri güçlerin aynı zamanda AB Silahlı Gücü olan PESCO kapsamında kullanılması hedefinin de gerçekleştirilebileceği, bu suretle AB'nin teşkil edilecek askeri gücünü kullanarak, başta GKRY'ne askeri destek sağlamak üzere Doğu Akdeniz'de etkinliğini arttırmaya çalışacağı da dikkate alınmalıdır.

Kendi isteği ile olmasa bile, kendi değerlerini yansıtmadığı, artan aşırı milliyetçilik, İslam karşıtlığı vb. nedenlerle Türkiye'yi başta NATO olmak üzere örgütlerden çıkarmak için her türlü çabayı göstereceklerdir. Ve aynı zamanda Türkiye'nin, Rusya ve Çin'e yaklaşması da engellenerek adeta tek başına bırakılmak istenilmektedir. Bu suretle bölünmesi ve parçalanmasının daha kolay olacağı hesap edilmektedir. Bu çabaları kırmak gerekmektedir. Türkiye'nin bugüne kadar hamleleri ABD eksenli bu kuşatmayı kırmaya yönelik olmuştur ve sonuçları itibari ile başarı sağlanmıştır.

Yeni ABD yönetiminin geçmiş dönemlerden kaynaklı ilk izlenimleri ülkemiz için genelde olumsuz olarak yorumlanmaktadır. Bununla birlikte,

reel jeopolitik gereksinimler doğrultusunda yeni ABD yönetiminin orta ve uzun vadede Türkiye ile olumlu ilişkiler geliştirme çabası içinde olacağı değerlendirilmektedir. Friedman'ın da ifade ettiği üzere, ABD küresel güç dengeleme stratejisi kapsamında, Kafkaslar'da RF'ye karşı, yapılması öngörülen nükleer anlaşmanın ardından güç projeksiyonunu artıracak olan İran'a karşı güç dengelemesi yapmak için Türkiye'ye ihtiyaç duymaktadır (2012:157-183). Bu bölgelere, dondurulmuş kriz bölgesi olan Balkanlar ve Karadeniz de eklenebilir. Bu bölgede, Türkiye üzerinden geliştirmeye çalışacağı politikalar, Türkiye'yi ABD için kritik bir müttefik olarak öne çıkarabilecektir. Bu güç dengeleme stratejisine ilave olarak, bölgesel bir güç olarak yakın çevresinde etkinliğini artıran Türkiye ile stratejik ilişki seviyesini en azından muhafaza etmek, ABD reel jeopolitiğinin bir gereği olarak ağırlık kazanacaktır.

c. Dış Güvenlik, NATO, Uluslararası Örgütler ve Milli Savunma Faaliyetleri

Türkiye'nin, bekasına yönelik tehditlerle mücadelesinde NATO'yu yanında görememesi, beklediği desteği alamaması, geleneksel olarak NATO ekseninde şekillendirdiği güvenlik konseptinde değişikliğe gitmesine yol açmış ve güvenlik konseptini yeni bir savunma vizyonu ile şekillendirmiştir.

NATO, soğuk savaş sonrası kendisine aradığı yeni görevleri tam olarak bulamamaktadır. Son toplantıda hedef olarak bir kez daha Rusya belirlenmiş ve planlar bu hedefe göre yenilenmiştir. Bir sonraki toplantıda ise bu toplantıda altyapısı hazırlanan Çin'in hedef olarak alınacağı kesin gibidir. Diğer hedefler ise İran, Kuzey Kore gibi devletlerdir. Bu devletler NATO'nun değil, ABD'nin hedefleridir. ABD artık kendi kuvvetlerini asgari düzeyde kullanarak NATO'nun bu devletlere müdahale edecek şekilde görev alanını genişletmeye çalışmaktadır. Afganistan ilk, ancak başarısız bir NATO müdahalesi olmuştur. Günümüzde ABD, NATO'yu dışlayarak terörist ilan ettiği Taliban'ı terör listesinden çıkararak görüşmeler yapmış ve anlaşma imzalamıştır. ABD'nin hedefi, İsrail ile işbirliği yapan Mısır, Ürdün, BAE ve Suudi Arabistan'ı İsrail ile birlikte NATO kapsamına ala-

rak İran'a karşı konumlandırmak ve Rusya'yı güneyden kuşatmak, kurmaya çalıştığı garnizon devletleri de NATO güvenlik şemsiyesi altına alarak dokunulmazlık kazandırmak ve Büyük Ortadoğu Projesini gerçekleştirilmede NATO'nun işbirliğini sağlamaktır. Benzeri durum, Uzak Doğu'da Çin'e karşı, yine NATO şemsiyesi altında, Çin'e dur diyecek ve Çin'in güneyden kuşatılmasına katkı sağlayacak hamleler ile gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır.

Bir sonraki aşamada ise ABD'nin, yine Çin'in Afrika'da giderek artan ağırlığına karşı, Afrika'da birçok eski sömürge sahibi olan ve Afrika'yı iyi tanıyan Fransa'yı da yanına alarak başta Kuzey Afrika olmak üzere, Afrika üzerinde NATO'nun görev alanını genişleterek ve Afrika'dan da birkaç güçlü ülkeyi NATO kapsamına alarak Afrika üzerinde de tam hakimiyeti sağlamayı hedeflediği düşünülmektedir.

Arktik içinde Rusya ile, Uzayda ise Çin ve Rusya ile yalnız başına mücadele edemeyeceğini değerlendiren ABD'nin bu alanları da NATO görev alanı kapsamına alması yönünde çaba göstereceği beklenmelidir.

ABD, artık eskiden olduğu gibi tek başına hegemonik güç olamayacağını çok iyi bilmektedir. 2025 yılında "Yapay Zeka" alanında dünya'nın en iyisi olma hedefindeki Çin ile teknolojik yarışta sürekli geri kalmaktadır. Çin'in Silahlı Kuvvetlerini hızla geliştirdiği düşünüldüğünde ABD'nin bu tür arayışlarda bulunması normal karşılanabilir. ABD'nin belirtilen hedeflerini gerçekleştirmede her ne kadar NATO'da kararlar oy birliği ile alınsa da karşısında durabilecek bir güç bulunmamaktadır.

Kolektif örgütler diğer uluslararası örgütler gibi işlevlerini büyük ölçüde tamamlamışlardır. NATO da bu kapsamdadır. Günümüzün çevik tehditlerine reaksiyon gösterecek organizasyon yapısında değildir. Ya ABD'nin hedeflerine destek sağlayacaktır ya da yok olacak ve ABD'nin istediği gibi şekillenerek yeni bir güvenlik örgütü yapılanmasına geçilebilecektir.

Türkiye, NATO'dan umudunu kesmiş durumdadır. Güvenlik planlamalarında asla NATO'ya güvenmemektedir. Ancak var olduğu sürece askeri açıdan olmasa da siyasi açıdan NATO 'da kalmakta fayda olacaktır. Ancak, bu durumda da dengeyi sağlayabilmek zor olacaktır. S-400 dışında karşımıza F-35'lerin verilmesinin durdurulması ile yeni nesil savaş uçağı

ihtiyacı çıkacaktır. Sık sık ambargo koyma durumları nedeni ile NATO ülkelerine güvenerek yola çıkmanın savaş uçağı ihtiyacını karşılama da Türkiye'yi her an için zorda bırakacağını düşünerek alternatiflere yönelmek zamanı gelmiştir. S-400'ler için yaptırım konulması halinde bu uçakların tedariki için daha hızlı hareket etmek gerekecektir. Anadolu ve arkasından yapımına başlanacak olan Trakya Amfibi Hücum Gemilerimizin tam anlamı ile aktif olabilmeleri içinde dikine inip kalkan yeni nesil savaş uçaklarına ihtiyacımız bulunmaktadır. Ülkemizde Milli Muharip Uçak yapımı için çalışmalar hızla sürse ve F-16 uçaklarının revize çalışmaları başlasa da kullanım sürelerinin de hızla sonuna doğru geldiği bir gerçektir.

Türkiye, güvenlik politikalarını artık kendi harp silah ve araçlarına dayanarak sürdürmeye çalışmaktadır. Tam anlamı ile kendi yapımı olan sistemler her geçen gün envantere girmekte, çatışma ortamında elde ettikleri başarılı sonuçlar da aynı zamanda yeni pazarlarda yaratmaktadır.

Yine Türkiye artık sürekli olarak uluslararası güvenlik örgütleri içinde yer almamalıdır. Bu tür örgütlerin, örgüte hakim olan güç veya güçler tarafından istedikleri gibi yönlendirildikleri aşıkardır. Bu örgütlerde üyelerin başat gücün figüranları rolünü oynamalarına son vermelerinin zamanı gelmiştir. Artık, sürekli bir örgüte bağlanmak yerine menfaatlerin bir araya getirdiği geçici ittifaklar çağı başlamış durumdadır.

ç. Rusya İle İlişkiler: Kafkasya-Orta Doğu-Kuzey Afrika Eksen

Rusya ile Türkiye ilişkilerinin her zaman bir bahar havası içinde yürümeyeceğini İdlip krizi bir kez daha göstermiştir. Türkiye -Rusya ilişkileri bir buzdağını andırmaktadır. Görünen yüze bakıldığında, Astana mutabakatını, Soçi mutabakatlarını, Putin'in ağzından söylenen Adana mutabakatını, Türk Akımı-2 doğal gaz boru hattını, artan ticari ilişkileri, Akkuyu nükleer santralını vb. işbirliği konuları görülüyor. Malum buzdağının esas büyük kısmı görünmeyen ve suyun altında kalan kesimdir. Türkiye-Rusya ilişkilerinin buzdağının altında kalan kesiminde zaman zaman dondurulmaya çalışılan sorun alanlarının birden suyun üzerine çıktığını görebiliyoruz.

Tarihte çoğu Osmanlı İmparatorluğunun gerileme döneminde olmak üzere 14 defa savaştığımız Rusya, uluslararası ilişkilerde Mearsheimer tarafından ortaya konulan saldırgan realizm'in en önemli uygulayıcısıdır. Rusya'nın ulusal güvenlik stratejisinde bu uygulamanın ayak izlerini görmek mümkündür. Saldırgan realizm'de "büyük güçlerin güvenliğini arttıran en önemli hedeflerden biri bölgesel hegemonyaya ulaşmaktır" ifadesi önemli bir bölümü oluşturmaktadır. Rusya'nın ulusal güvenlik stratejisinde belirttiği "Yakın Çevre Doktrini" bu ifadenin metinde geçen şeklini, Ukrayna, Gürcistan, Kırım, Dağlık Karabağ, Balkanlar, Doğu Akdeniz ve Suriye'de ise uygulamasını görmek mümkündür. Buna göre Rusya'nın güvenliği Akdeniz'den başlamaktadır. Bu ifadenin geçmişini Çar Petro'ya kadar dayandırmak mümkündür. Bu strateji aynı zamanda ABD'nin öteden beri uygulamaya çalıştığı çevreleme stratejisine karşı geliştirilen ve uygulanan bir strateji olmaktadır. Askeri kapasitesi arttıkça Rusya'nın çevreleme stratejisine karşı dış politikasında daha agresif ve yayılcı hale geldiği görülmektedir. Ukrayna, Kırım, Gürcistan, Suriye hamlelerini bu kapsamda görmek gerekmektedir. Özellikle Ortadoğu; Rusya için güç boşluğunun bulunduğu bir alan olarak tanımlanmakta, bu boşluğun Rusya'ya bölgedeki varlığını ve etkisini yükseltme imkanı sağladığı, batı ile mücadele alanı olduğu vurgulanmaktadır.

Strateji belgelerinde Ortadoğu'ya özel yer veren Rusya, soğuk savaş döneminden beri bölgedeki en önemli müttefiki olarak Suriye'yi görmektedir. Suriye'de Rusya'nın varlığı yeni değildir. Ve aralarında çok sayıda işbirliğini öngören anlaşma mevcuttur. Günümüzde Suriye'de yaşananlara tarihsel süreç içinde değerlendirmelerde bulunarak bakmak gerekmektedir.

Türkiye-ABD gerginliğinin inişli çıkışlı seyri, özellikle Sayın Cumhurbaşkanı'nın ABD ziyareti ve bu ziyaret sırasında Trump ile kurulan samimi ilişki Rus tarafında hızla tırmanan işbirliğinin sona ermekte olduğu izlenimini yarattığı düşünülmektedir. Yine Ruslar'ın, Türkiye'nin uygulamaya çalıştığı denge politikasında, dengenin ABD lehine bozulmakta olduğunu, eski dostları, nüfusunun 1.5 milyonunu Rusya'dan giden Yahudilerin oluşturduğu İsrail ile ilişkileri güçlü tutmanın menfaatlerine daha uygun olduğunu görmeye başladıkları değerlendirilmektedir.

Golan tepelerinin İsrail tarafından ilhakına sesini çıkarmayan Rusya, İdlip ve nihai hedef olarak Suriye genelindeki Türkiye varlığının sona erdirilmesini ana hedef olarak seçtiği görülmektedir. Hedefin, yeni Suriye'de, Türkiye ve Türkiye ile birlikte hareket eden muhaliflere asla yer ve hareket sahası bırakmayacak şekilde en sert yöntemlere başvurmak olarak belirlendiğini sahadaki uygulamalardan görülmektedir. Rusya, son zamanlarda ilişkileri gergin olmasına rağmen İran'ı da bu maksatla ikna ettiği, bu durumun da İran'ın menfaatlerine uygun düştüğü, bu hedefin gerçekleşmesi halinde Suriye'de ve bölgesel güç mücadelesinde Türkiye gibi bir rakibini saf dışı bırakmasının mümkün olabileceğini öngördüğü değerlendirilmektedir. İran, bütün milis güçleri ile rejimin yanında yer almıştır.

Rusya, ABD ve İsrail'in hatta İran'ın Fırat'ın doğusunda kürt devleti kurulmasını desteklediği düşünülmektedir. Dört ülkenin menfaatleri bir Kürt devleti kurulması konusunda birleşmiş ve harekete geçilmiştir. Bu arada dünyada Kürdoloji Enstitüsünü ilk kuran devletin Rusya olduğu da unutulmamalıdır.

Rusya ne beklemektedir? Golan tepelerinin işgaline, ABD'nin Rakka ve Deyrizor petrol bölgelerini PKK ile birlikte işgaline ses çıkarmamıştır. Barış Pınarı Harekatı bölgesinin batı ve doğusunda yer alan teröristleri, mutabakatta olmasına rağmen uzaklaştırmak için çaba göstermemiştir. Ve İran milis güçlerini Kuzeye yönlendirerek İsrail'in güvenliğine katkı sağlamıştır. Yine ABD'nin sözde Yüzyılın Planına da tepkisi yok denecek kadar az olmuştur.

Düşük seviyede seyreden petrol fiyatlarının Rus ekonomisini olumsuz etkilediği ve Rusya'nın yakın çevre doktrinini desteklemede yetersiz olmaya başladığı görülmektedir. Bir de buna yaptırımlar eklenince Rusya'nın hamle gücü azalmaya ve Rusya'nın içinde huzursuzluklar artmaya başlamıştır. Medvedev'in görevden ayrılmasını bu kapsamda değerlendirmek gerekir. Rusya bu yaptıklarının karşılığında, İsrail'den ABD'deki Yahudi lobileri ve Evanjelistler üzerinden yaptırımların azaltılması konusunda destek istemiş olabilir. Özellikle Türk Akımı ve Kuzey Akımı-2 projelerinde rol oynayan şirketlere karşı alınan yaptırım kararları sonucu Rus şirketleri iş yapamaz hale gelmişlerdir. Suriye münhasır ekonomik bölgesinde 50 yıllığına hidrokarbon araştırma yapma hakkını da almalarına rağmen şirketleri yaptırım kapsamında olduğundan ilerleme kaydedememişlerdir.

İdlip konusunda, Rusya ile yapılan heyetlerarası görüşmeler, Liderlerin yaptığı görüşmeler, Rusya makamlarının yaptıkları açıklamalar Rusya'nın Türkiye'nin taleplerini karşılamada direnç gösterdiği, Rusya'nın son süreçte elde edilen kazanımlardan asla geri adım atılmaması konusunda kararlı olduğu izlenimi vermektedir.

Sonuçsuz görüşmeleri, Rusya'nın tansiyonu düşürme hamlesi olarak görmek gerekir. Rusya bu hamle sonrası, NATO ve ABD'nin ne yapabileceğini görmek istiyor ve Türk kamuoyunda Rusya'ya karşı artan tepkiyi yumuşatma ve tepki oklarını kısmen de olsa Rejim üzerine yönelme çabasında olduğu da görülmektedir.

Rejim ve İran milisleri Rusya'nın vekil güçleri olarak görev yapmaktadır. Ne Rusya ne İran ve ne de bu toprakların sahibi gözükken Suriye'nin ne İdlip'i ele geçirme ve ne de Suriye vatandaşlarını içine düştükleri kötü durumundan kurtarma gibi bir düşünceleri bulunmadığı kıymetlendirilmektedir. Eğer "Türkiye başarısız kılınırsa muhaliflerde tutunamaz, rejim büyük ölçüde rahatlar ve Esad iktidarını bir süre daha sağlamlaştırmış ve devam ettirmiş olur" düşüncesinin ana amaç olarak belirlendiğini uygulamalar göstermektedir.

Yukarıda ifade edildiği üzere, aralarındaki tarihi ve köklü ihtilaf konularına rağmen, Türkiye ile Rusya, Kafkasya'dan başlayarak, Orta Doğu'ya ve oradan da Kuzey Afrika'ya uzanan bir eksenle yakın bir işbirliği anlayışı geliştirmiştir. Bu işbirliği ilişkisi; küresel güvenlik sisteminde son dönemde ön plana çıkmış olan; sorun odaklı, kısa süreli, çözüm amaçlı, esnek bir yapıda, hızlı karar ve etki mekanizmasına sahip koalisyon ilişkisine en güzel örneği oluşturmaktadır.

d. Türkiye ve Libya İlişkileri:

Libya Ulusal Mutabakat Hükümeti ile Türkiye arasında imzalanan "Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırmasına Dair Mutabakat Muhtırası" ve bu mutabakatı desteklemek üzere imzalanan "Güvenlik ve Savunma İşbirliği Mutabakat Muhtırası" Türkiye'nin güvenliğini uzak çevreden başlayarak sağlamak ve menfaatlerinin gerektirdiği her yerde olma politikasının önemli bir sonucudur.

Özellikle Libya'nın içinde bulunduğu iç savaştan yararlanarak Libya'ya ait deniz alanlarını kullanmaya başlayan Yunanistan ile GKRY arasında imzalanması planlanan münhasır ekonomik bölge anlaşmasının önüne geçilerek Türkiye'nin 41 bin kilometrekarelik bir alana hapsolmesi engellenmiştir. Mutabakat ile belirlenen alanda balıkçılık faaliyetleri, hidrokarbon ve diğer madenleri aramada yetkili ülkeler Türkiye ve Libya olmaktadır. Türkiye, kendi münhasır ekonomik bölgesinde petrol ve doğalgaz sondaj ruhsatı verebilecek konuma gelmiştir.

Yunanistan, GKRY, İsrail, Mısır ve ABD arasında Türkiye karşıtlığı üzerinde kurulan ittifaka GKRY'ni ilk kez Bakan düzeyinde ziyaret eden Suudi Arabistan yönetimini de katılmıştır. Suudilerin Katar'ı ada haline getirme projesini Katar'a destek için askeri birlik göndererek engellediğimiz unutulmamalıdır. Bugün Libya'da ateşkes ve kalıcı barış görüşmeleri yapılabiliyorsa bu Türkiye'nin zamanında müdahalesi ve askeri varlığı sayesinde olmuştur.

e. Türkiye ve Fransa İlişkileri

Fransa, tarihsel süreç içinde politik açıdan çok inişli-çıkışlı bir grafik sergilemiştir. NATO'nun askeri kanadından çıkan ve tekrar geri dönen Fransa'nın bugün ki Devlet Başkanı Macron, NATO taleplerini karşılamayınca 'NATO'nun beyin ölümü gerçekleşti' ifadesini kullanabilmekte, NATO'da yapılan bir törene Türkiye'nin bilgi ve onayı olmadan GKRY'ni davet edebilmekte, Türkiye'nin gemilerini taciz ettiği iddiası ile Türkiye'yi NATO'ya şikayet etmekte, sonuç elde edemeyince, Akdeniz'de NATO kapsamında görevli savaş gemilerini görevden çektiği kararını alabilmektedir.

Libya'da Birleşmiş Milletler tarafından meşru olarak tanınan hükümet ile ilişkileri nedeniyle Türkiye'yi suçlarken, diğer taraftan Suriye'de PKK'lı teröristlerin hamiliğine soyunmakta, Doğu Akdeniz'de kendisini doğrudan ilgilendiren bir konu olmamasına rağmen Türkiye karşıtı bütün yapılanmalarda yer almakta, GKRY'de deniz kuvvetlerine üs elde etmek için girişimlerde bulunmakta, Avrupa Birliği adına GKRY'nin yanında yer aldığını göstermek için gemilerini bölgeye göndermektedir.

Türkiye'nin Afrika ülkelerine insan odaklı yaklaşımının yıllardır bu ülkeleri sınırsız bir şekilde sömürmesinin önünde engel olacağını gördüğünden, Türkiye'nin Afrika ülkelerinde kalıcı olmaması açısından elinden geleni yapmaya çalışmaktadır. Afrika'nın batısında Batı Sahel (sahil) denilen yeraltı zenginliklerinin yoğun olduğu bu ülkelerde (Burkina Faso, Nijer, Mali gibi ülkeler) yıllardır kendisini sömüren Fransa'ya karşı başkaldırıları terör eylemleri olarak yansıtmakta ve bu terör hareketleri ile mücadele için AB'nin birçok ülkesinden de destek alabilmektedir.

2011 yılında NATO'yu ikna ederek Kaddafi rejimine son verdiren Fransa, bugün Libya'daki kaos ve can kayıplarının bir numaralı sorumlusudur. Kaddafi döneminden kalan 100-400 milyar dolar arası olduğu değerlendirilen paranın nerede olduğu sorusu cevap ararken, bir Fransız Bankası olan "Societe Generale" 900 milyon doların kendilerinde olduğunu açıklamıştır. Geriye kalan ve Libya halkının öz malı olan para için Fransa'dan resmi bir açıklama gelmemiştir. Yaptıkları katliamların, işledikleri savaş suçlarının, özellikle Afrika'da düzenledikleri darbelerin, sömürülerin, işgallerin, hırsızlıkların bugüne kadar hesaplarının sorulmamasının ve güvenlik konseyinde veto yetkisine sahip olmasının avantajı ile son derece rahat hareket etmekte ve dün ile hiç ilgilenmemektedir.

f. DEAŞ'ın 2 nci Versiyonu ve YPG/PKK Terör Örgütü:

DEAŞ'ın Suriye ve Irak'ta yeniden etkinlik kazanma çabalarında artış görülmektedir. Özellikle Irak ve Suriye'deki otorite boşluğu, Irak Kürdistan Özerk Yönetimi ile merkezî hükümet arasındaki sorunlar, bazı Koalisyon Güçlerinin terörle mücadele bittiği gerekçesiyle Irak'ı terk etmesi, koronavirüs salgını, ayrıca Irak'ta uzun süredir devam eden protestolar ve Haşdi Şabi grupları arasındaki ihtilaflar gibi birçok faktör etkili olmaktadır. Ortaya çıkan güvenlik boşluğunu iyi değerlendiren ve bu boşluğu doldurmaya çalışan DEAŞ'ın toparlanmaya çalışmasında, Irak'taki en önemli iki dış askerî gücün (ABD ve İran), DEAŞ yerine asıl tehdit olarak birbirlerini görmesinin de önemli rol oynadığı değerlendirilmektedir. Irak'ın Selahaddin kentine bağlı Beyci ilçesi yakınlarında, düzenlenen saldırıda 5 polisin hayatını kaybetmesi ve yine aynı ilçede petrol rafinerisine düzenlenen ro-

ket saldırısı, Enbar kentinde saldırı sonucu 3 polisin hayatını kaybetmesi DEAŞ'ın son saldırıları olarak kayıtlara geçmiştir. DEAŞ'ın Suriye'de de istikrarsız yapıdan istifade ederek yeniden tutunma girişimlerini arttırdığı gözlenmektedir. DEAŞ sadece Ortadoğu'da değil, Afrika ve Avrupa'da da etkisini arttırma çabası içine girmiştir. En son Viyana saldırısı etkinliğini arttırma çabalarına bir örnektir. DEAŞ'ın bölgemizde yeniden güçlenmesinin bölge istikrarını daha da olumsuz hale getirebileceği ve ülkemizin de doğal olarak etkilenebileceği dikkatlerden uzak tutulmamalıdır.

Yine Irak'ta Ekim ayında meydana gelen gösterilerde güvenlik güçlerinin müdahalesi sonucu en az 27 kişinin, daha sonra çatışmalarda ise en az 4 kişinin yaşamını yitirmesini, güney komşumuz olan Irak'ı giderek artan ölçüde kaosa sürüklendiğinin işaretleri olarak görmek gerekmektedir.

ABD Suriye'de, Fırat'ın doğusu için hamleleri devam etmektedir. Arap aşiretlerinden bir Arap Gücü oluşturulması çabaları, YPG adlı PYD/PKK terör örgütünün ana omurgasını oluşturduğu yapıdan PKK'yı sözde ayırma girişimlerini, Türkiye'nin bu oluşuma karşı olan sert tavrını yumuşatma çabaları olarak görülmelidir. ABD, terör örgütü listesinde de yer alan PKK'yı tamamen devre dışı bırakarak ve bu terör örgütünü tasfiye ederek Suriye'nin doğusu ve Irak'ın kuzeyinde amaçlarına ulaşmada engel olarak gördüğü Türkiye'yi rahatlatmak istemektedir. Ancak, sözde amaçlarına ulaşmadan kendi kendini tasfiye eden ideolojik kökenli terör örgütüne tarihsel süreçte rastlanmadığı unutulmamalıdır.

Seçimleri kaybeden Trump'ın, Biden'a pimi çekilmiş ve kendisini görev geldiğinde uzun süre uğraştıracak, belki de başarısız olmasına yol açacak bir girişim peşinde olduğu düşünülmektedir. Biden'ın seçim söylemlerinde, görev gelmesi halinde Trump'ın çıktığı İran ile nükleer anlaşmayı yeniden tesis etme çabalarına girişeceğini açıklaması, İsrail'de taşları yerinden oynatmıştır. Trump'ta bunun farkındadır. İsrail'in güvenliğinin tehlikeye düşmesi halinde Başkanın bir sonraki seçimi kazanma şansının zora gireceği ve bugüne kadar İsrail için yaptıklarının da boşa gideceğinin farkındadır.

ABD, son zamanlarda Ortadoğu'ya güç aktarımı yapmaktadır. Yeni bir F-16 filosu ile B-52H Stratejik Bombardıman Uçağı'nın bölgeye gönderilmesi, Hindistan'a ortak tatbikat için gitmekte olan başta Nimitz adlı uçak

gemisi olmak üzere beraberinde ki savaş gemilerinin de Körfez'e geri çağırılması, İsrail'in Suriye'de özellikle İranlı milislerin olduğu düşünülen bölgelere yönelik hava ve füze saldırılarında artış ve nihayetinde İran'ın nükleer programının kilit isimlerinden olan Muhsin Fahrizade'nin suikast sonucu öldürülmesi İran'a yönelik saldırı hazırlıkları olarak görülebilir. İran'ın yaptırımlar nedeniyle ekonomik açıdan çok zor bir süreç içinde bulunması, pandemi ile mücadele de yetersiz kalması halk tabanında hükümete karşı tepkilerin artmasına neden olmakta, bu durum İran'ın kullanılması gereken bir hassasiyeti olarak görülmektedir. Azerbaycan-Ermenistan arasında ki savaşta ve öncesinde İran'ın Ermenistan yanlısı tutumunun Güney Azerbaycan'da yarattığı tepkiyi ve Pakistan sınır bölgesinde ki Belucistan'da artan ayrılıkçı hareketleri, İran'ın önemli petrol yataklarının olduğu Abadan bölgesinin Suudi Arabistan ile birleşme çabalarını ABD'nin kullanarak İran rejimini düşürmeyi hesaplamakta olduğu değerlendirilmektedir.

Sonuç

Yukarıda sunulan bilgiler ve değerlendirmelere binaen, küresel güvenlik sisteminin geleceğine yönelik stratejik öngöründe bulunulması kapsamında; küresel güvenlik ortamının çok değişkenli, çok merkezli, çok aktörlü ve çok boyutlu etkileşim içinde dönüşüm geçirmeye devam edeceği, askerî çatışmaların daha kısa süreli ve etki odaklı olarak icra edileceği, beklenen öngörüler doğrultusunda politika geliştiren, askeri kuvvetlerini oluşturan ve hazırlayan ülkelerin küresel güvenlik bağlamında etkinliklerini artıracığı ve beklenen gelişmeleri kesin sınırlar dahilinde öngörmenin mümkün olmayacağı ve buna bağlı olarak öngörülemeyen gelişmelere hazır olmanın ve kısa sürede çözüm üretmenin önem kazanacağı değerlendirilmektedir.

Küresel güvenlik sisteminde idealizm ve liberalizm ile realizm paradigmaları arasındaki çekişmede, realizm lehine gelişme yaşanacağı öngörülmektedir. Realizm, cari güvenlik risklerine kısa vadede ve nispeten daha kolay çözüm bulması, bireysel ve toplumsal boyutta güvenleştirmeye imkân sağlaması nedeniyle, risklerin ortadan kaldırılması bağlamında daha fazla tercih edilecektir. İdealizmin öngördüğü ütopyik beklentilerden ziyade, kısa vadeli ve hayata direkt etki eden tedbirler kamuoyu nezdinde

karşılık bulmaktadır. Bireyler ve toplumlar, daha güvenli bir ortamda varlıklarını devam ettirebilmek uğruna, liberalizmin sağladığı bazı temel haklar ve özgürlüklerden feragat edebileceklerdir. Bu yaklaşıma bağlı olarak, otoriter yaklaşım sergileyen ancak iç güvenliği sağlayabilen yönetimler ve buna uyumlu güçlü liderler ön plana çıkacaktır. Bu kapsamda, realist paradigmanın özellikle saldırgan realizm yaklaşımı, küresel güvenlik sisteminin analizinde ön plana çıkacaktır.

ABD ve RF'nin küresel ve bölgesel güç mücadelesi içinde Türkiye'nin, yakın çevresinde uygun manevra alanı bulacağı ve yerinde hamlelerle bundan istifade etmesi, gerekli önalcı politikalar uygulaması, milli güç unsurlarını topyekun ve bütüncül bir yaklaşım ile geliştirmesi durumunda çevresel güvenliğini etkin bir şekilde şekillendirebileceği değerlendirilmektedir. Bunun sonucunda, jeopolitik anlamda etkinliği artan bir bölgesel güç olma özelliğini geliştirecek, etrafında bir güvenlik kuşağı oluşturabilecek ve gelişmeleri milli menfaatler doğrultusunda şekillendirebilecektir.

Kaynakça

Friedman, George. (2012). *Gelecek 10 Yıl*, Çev. Tayfun Törüner, İstanbul: Pegasus Yayınları.

İlhan, Suat.(2019). *Jeopolitik*, Kırmızı Kedi Yayınevi: İstanbul.

Çeçen, Anıl. (2018). *Türkiye ve Ortadoğu*, Destek Yayınları: İstanbul.

Doster, Barış .(2017). “Türkiye için 2 Kritik Soru: Jeopolitik Önemnin Farkında mı?” Stratejisi Var mı?, Adıbelli, B. vd.(Ed.), *Avrasya'nın Kilidi Türkiye*, Kaynak Yayınları: İstanbul, 83-108.

Milli Savunma ve Güvenlik Enstitüsü (MSGE), (2014). *Stratejik Vizyon Belgesi*, TASAM Yayınları: İstanbul.

AA.(2018).*Türkiye'nin Güvenlik Stratejisi*. Anadolu Ajansı Yayınları: Ankara.

Extended Summary

The world is going through a period of crises, uncertainty is increasing and rapidly developing transformations have been witnessed at local, regional and global scale. The international system built after the Second World War and the security architecture created by this system have collapsed and the parameters of security have been changing. Classical security approaches have been insufficient in interpreting today's crises and chaos and producing solutions to chronic problems. The basic tools of the classical security paradigm have begun to lose their functionality in establishing security and maintaining the current order. In the new system, security has become too complex, multi-dimensional and reciprocal to be provided by a single actor.

The global and regional security system has a dynamic structure that constantly interacts with global events and actors. In the study, depending on this interaction and dynamic structure, main developments which have the potential to affect environmental security of Turkey have been examined. In addition, strategic foresight has been made regarding the possible effects of these developments on the environmental security of Turkey. As the research methodology, qualitative analysis method was applied and related subjects were analyzed in terms of their effects on Turkey's security. In this regard, the research question of the study has been conceptualized as "In line with global and regional developments, how is Turkey shaping her environmental security?". In this context, the general methodological framework has been drawn in the introduction of the study, and the research question, method and design have been presented.

In the first part, assessments have been made on the reflections of main geopolitical approaches depending on current developments. While determining the geopolitical importance and calculating on a suitable strategy, it is essential to calculate the balance between the political goal, national power elements, resources and tools, and to consider the balance of power, time and space. After the Cold War, Russian Federation lost her power to apply the Theory of Heartland and similarly, the US lost her power to apply Rimland Theory. In addition to the inadequacy of global powers, the Turkish world born on the Heartland, power centers such as India,

China, Korea, and Japan that developed on the perimeter of Heartland made it impossible to apply those theories. Whichever country establishes more hegemony on the five continents on the world map, international relations develop under the leadership or direction of that country and are dragged towards a new structuring parallel to developments such as geopolitical position between powers. Turkey started in 2017 when facing the new defense vision which are directly connected with all the elements the new geopolitical reality. The most obvious example of new security architecture emerged in the Syrian crisis. Turkey, security definition of which is generally defined in the framework of the alliance guarantees, could not find support from NATO in her fight against terrorism. This failure was also a major role in the shaping of a new security perceptions of Turkey.

As a result of the recent developments in the global security system, it has been predicted that there will be a development in favor of realism in the conflict between idealism-liberalism and realism paradigms. Realism will be preferred more in the context of eliminating risks, as it finds solutions to current security risks easily, relatively in the short term, and enables securitization at individual and social levels. Rather than the utopian expectations of idealism, short-term measures that directly affect life are met in the public opinion. Individuals and societies will be able to waive some of the fundamental rights and freedoms provided by liberalism in order to survive in a safer environment. Depending on this approach, administrations that display an authoritarian approach but can provide internal security and strong leaders in line with this approach have come to the fore. In this context, the aggressive realism approach of the realist paradigm will be used more in the analysis of the global security system.

In the second section of the study, the recent global and regional main events in the context of shaping the environmental security of Turkey have been examined. At this stage, firstly, the Eastern Mediterranean, Turkish Republic of Northern Cyprus (TRNC) and security initiatives have been examined. In this context, it has been assessed that Cyprus Island will be increasingly important in terms of Turkey's environmental security, bases to be established in TRNC will completely re-will shape Eastern

Mediterranean politics and parties that control the island shall also control the Eastern Mediterranean. Subsequently, the new US Administration and the US-Turkey relations have been examined. Although the new first impression of new administration is generally interpreted as negative for Turkey, in line with requirements of the real geopolitics, the US, in the short and long term, will establish positive relations with Turkey. Under her global power balancing strategy, the US will need Turkey in terms of balancing Russian Federation in Caucasus and Iran in the Middle East. In addition, as result of increased efficiency of Turkey on regional basis, the US will also choose to improve strategic positive relations with Turkey. Then, foreign security, NATO, international organizations and national defense activities have also been examined. In line with the developments in the domestic defense industry and the evolving security requirements, it has been considered that it would be more effective to act in accordance with the age of temporary alliances brought together by interests rather than being attached to a permanent organization. Similarly, relations with Russian Federation have been studied. Turkey and Russian Federation, starting the close cooperation from the Caucasus, to the Middle East and North Africa, have showed an example of a problem-oriented coalition relationship on short-term solution basis. In the following section, Turkey's relations with Libya and France have been studied and related assessments have been made in accordance with recent developments. In the last part, the 2nd version of DAESH and the YPG/PKK terrorist organizations have been examined in line with current developments.

Within the scope of the main findings of the study, it has been concluded that the global security environment will continue to transform in multi-variable, multi-centric, multi-actoral and multi-dimensional interaction, the countries that develop policies, form and prepare their military forces in line with the expected predictions in the context of global security will increase their effectiveness and Turkey, in the case of power struggle, will find suitable maneuver space and, if she can benefit from this situation and shape her environmental security in proactive manner, will enhance her role as a regional power with global impact.

JAPAN AND TURKEY: “STRATEGIC PARTNERSHIP” BEYOND THE POTENTIAL?

Gökberk Durmaz

Abstract

Entering 2021 with hope, leaving behind the challenging year of 2020 for humanity, all countries still battle with Covid-19's medical, economic, sociological, and even psychological effects with priority. While dealing with the ongoing military, economic and political affairs and difficulties; on the other hand, states have to heal the wounds of the Covid-19 pandemic. Possible requires extraordinary measures and different searches. Most of the countries are struggling with ongoing allyships. Japan and Turkey are separately seeking new alternatives that could boost their economy; especially in mid-term and long-term periods. Although both countries have signed a strategic partnership contract in 2013, they are currently way behind a real strategic partnership. In this article, whether Japan and Turkey have any kind of potential for strategic partnership or beyond it, in the current world conjuncture, will be examined.

Keywords: *Japan, Turkey, Strategic Partnership, Soft Power*

JAPONYA VE TÜRKİYE: “STRATEJİK ORTAKLIK” ÖTESİ BİR POTANSİYEL?

Gökberk Durmaz*

Öz

İnsanlık için zorlu 2020 yılını geride bırakan tüm ülkeler, 2021 yılına umutla girerken, Covid-19’un tıbbi, ekonomik, sosyolojik ve hatta psikolojik etkileriyle öncelikli olarak mücadele etmeye devam ediyor. Bu açıdan ülkeler devam eden askeri, ekonomik ve siyasi işler ve zorluklarla uğraşırken; Öte yandan, Covid-19 salgınının yaralarını iyileştirmek zorunda. Bu ise olası, olağanüstü önlemler ve farklı aramaları gerektiriyor. Ülkelerin çoğu zaten süregelen düşmanlıklarla mücadele ediyor. Bu bağlamda Japonya ve Türkiye’de özellikle orta vadeli ve uzun vadeli dönemlerde, ayrı ayrı ekonomilerini canlandırabilecek yeni alternatifler arıyor. Her iki ülke 2013 yılında stratejik ortaklık sözleşmesi imzalamış olsa da şu anda gerçek bir stratejik ortaklığın çok gerisindedir. Bu yazıda, Japonya ve Türkiye’nin mevcut dünya konjonktüründe herhangi bir stratejik ortaklık potansiyeli olup olmadığı konusu incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Japonya, Türkiye, Stratejik Ortaklık, Yumuşak Güç

* Dr., ASBÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Öğretim Görevlisi, gokberk.durmaz@asbu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-5031-6837>.

Giriş

İnsanlık için zorlu geçen 2020 yılını geride bırakarak, 2021'e umutla girdiğimiz bu günlerde, Covid-19'un tıbbi, ekonomik, sosyolojik ve hatta psikolojik etkileri bütün ülkelerin öncelikli sorunu haline gelmeye devam ediyor. Devletler de bir yandan süregelen askeri, ekonomik ve politik meseleleri ile meşgul olurken, bir yandan da Covid-19 pandemisinin yaralarını sarmak mecburiyetindedir. Olağanüstü durumlar, olağanüstü tedbirler ve farklı arayışlar gerektirmektedir. Bu makalede, Batılıların "Uzak" Doğu olarak isimlendirdiği ancak pek çok yönden bize "yakın" olduğumuzu düşündüğümüz Batı'dan ve "Yakın" Doğu'dan daha da yakın olan Doğu Asya'nın lider ekonomilerinden biri olan Japonya ile Asya'nın en batısında önemli bir konumda olan Türkiye ile gelecek münasebetler potansiyelini ele alacağız.

Bugün 5 trilyon (USD) doları aşan gayrisafi yurtiçi hasılası, yıllık 40 bin (USD) doları aşan kişi başına düşen milli geliri ve %1 in altındaki enflasyon oranıyla (Worldbank,2021); Japonya, konuya "uzak" olanların "sorunsuz" olarak nitelendirdiği, ancak kendi içerisinde pek çok mesele ile boğuşan, Doğu Asya'nın öncü ülkelerinden birisidir. Etrafı Çin, Güney ve Kuzey Kore, Rusya gibi tarihte önemli savaşlar yaptığı ülkeler ile çevrilidir. Geniş çevresinde ise gerek bölgedeki üsleri ile gerekse de 1951 San Francisco Sözleşmesi ile Japonya'yı dış saldırılara karşı koruyacağını vadeden (Lee,2002); lakin uzunca bir zamandır süre gelen tarihsel trajedilerinin yaşandığı, Başkan Donald Trump ile de karşılıklı güvensizliğin ve tedirginliğin dozunun arttığı Amerika Birleşik Devletleri (ABD) vardır. Açıkça ABD konusunda karşılıklı güvensizlik duyan ve "müttefik" kelimesinin anlamını sorgulamak zorunda bırakılanın sadece Türkiye Cumhuriyeti olmadığı anlaşılmaktadır. Bu bakımdan Japonya'nın da bölgesinde yeni güvenlik arayışları vardır (Alpar,2020:426).

II. Abdülhamid Han döneminde Ruslara karşı zaferleriyle Osmanlı'nın ilgisini çeken Japonya ile, bir iade-i ziyaret trajedisinde 18 Eylül 1890'da Ertuğrul Fırkateyni'nde şehit olan yüzlerce levendin aziz hatıraları üzerine inşa edilen tarihsel bağlar (Anadolu Ajansı,2018), İran-İrak savaşı sırasında mahsur kalan Japon vatandaşlarının Türk Hava Yolları (THY) uçağı ile Tahran'dan kurtarılmasıyla ilerlemiş (Hürriyet,2018), 2013 yılında ise

Japonya-Türkiye ilişkileri “stratejik ortaklık” seviyesine yükselmiştir (Anadolu Ajansı,2013). Ancak stratejik ortaklıkta beklenen potansiyelin henüz kullanılmadığı Japon parlamenter Yamaguchi Natsuo tarafından da dile getirilmiştir (Anadolu Ajansı,2019). Gerçekten, Japonya ve Türkiye “stratejik ortak” ve hatta ötesi yakın bir ilişki içerisinde olabilir mi? Bu makalede günümüz dünya konjonktüründe iki ülke arasındaki, dünya müesses nizamını değiştirmekle sonuçlanabilecek; mevcut potansiyeli irdeleyeceğiz. İlk bölümde tarihsel perspektifle olguya yaklaşacak, takip eden bölümlerde ise Japonya-Türkiye iş birliğini sırasıyla; nüfus, jeopolitik konum, Orta Asya, Afrika, Latin Amerika, Güney ve Güneydoğu Asya bölgelerinde irdeleyeceğiz.

1. İki Ülke Arasında Tarihsel Bir İhtilafın Olmaması:

Kanaatimce iki ülke ilişkilerine temel olan/olması gereken en önemli husus *de jure* olarak (hukuki olarak); Birinci Cihan Harbi sonrası Lozan Görüşmelerinde karşı karşıya gelmişlerse de *de facto* olarak (pratikte, gerçek hayatta) iki ulus hiç savaşmamıştır. Türk tarihinde Orta Asya’dan başlayarak günümüze değin Çin, Rusya, İngiltere, Fransa vs. pek çok ülke ile muhtelif savaşlar yaşanmıştır. Tarihsel ihtilaflar ise, ikili ilişkilerde ülkelerin bugünkü meselelerinin yer yer önüne geçmektedir. Örneğin, Rusya ile S-400 uzun menzilli hava savunma sistemlerinde anlaşılmış ve hatta yer yer Orta Doğu’da koordineli operasyonlar yapılsa da ilişkiler uzun vadede karşılıklı tam güven içerisinde ilerleyememektedir. Bunun en önemli sebepleri ise, iki ülke arasındaki tarihsel ihtilaflar ve ülkelerin sınırlarını aşan ilişkilerinde çıkarlarının çatışmasıdır.

Bir uluslararası ilişkiler öğretisi olarak: devletlerarası dostluklar olmaz, ulusal çıkarlar olur (Guliyev,2012) denilse de sosyal antropolojik bir bakışla; devletlerarası meselelerin milletlere, milletlerinse en küçük parçası olan bireylere dayandığını düşünecek olursak, uluslararası ilişkilerde de anlık çıkarlardan ötesine ihtiyaç olduğu aşikardır.

Belki de bu nedendir ki, orta ve uzun vadeli çıkarlarımızın çatıştığı diğer ülkeler ABD, İngiltere ve Fransa ile belirli meselelerde anlık karşılıklı çıkarlar adına mecburi birliktelikler olsa da “stratejik ortaklıklar” tam an-

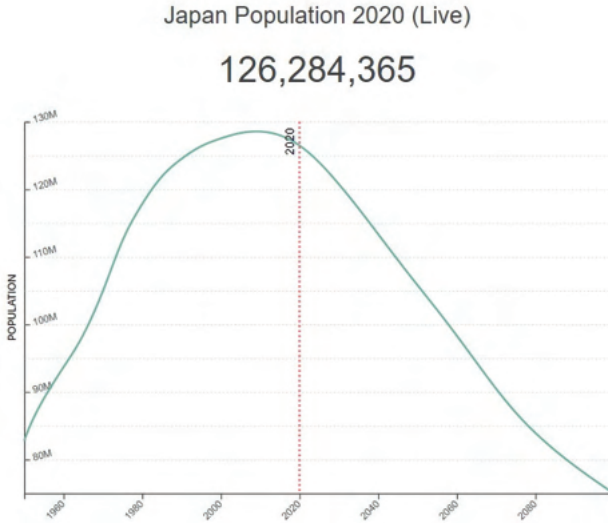
lamıyla kurulamamakta ne devletler ne de yöneticiler birbirlerine karşılıklı güven duyamamaktadırlar. Uzun sözün kısası, kanaatimizce “stratejik ortaklıklar” ve ötesi münasebetler için sağlam altyapı gerekir ki; bu altyapı tarihsel ihtilafların olup olmamasıdır. Japonya bu anlamda, Türkiye ile tarihsel anlamda hiçbir sorun yaşamamış nadir gelişmiş ülkelerden birisidir.

İkili ilişkilerde ülkelerin ilişkilerinin sağlam temellere dayanması ancak bu şekilde mümkün olacaktır. Aksi halde devletler anlık çıkarlarını sağladıklarında ivedilikle saf değiştirebilmektedirler.

2. Japonya'nın Yaşlanan Nüfusuna Karşın, Türkiye'nin Artan Genç Nüfusu:

Nüfus niceliksel olarak, tek başına bir ülkeyi güçlü ya da zayıf kılmaya yetmese de iktisadi hayatın devamlılığı, yeni yatırımlar, bir de bu nüfus iyi eğitilmiş ise, bir ülkenin (kaçınılmaz) kalkınması için önemli bir alt yapı oluşturmaktadır. Aşağıdaki grafiklerle Japonya ve Türkiye'ye ait süre gelen nüfus durumu ve gelecek nüfus projeksiyonu gözlemlenebilir.

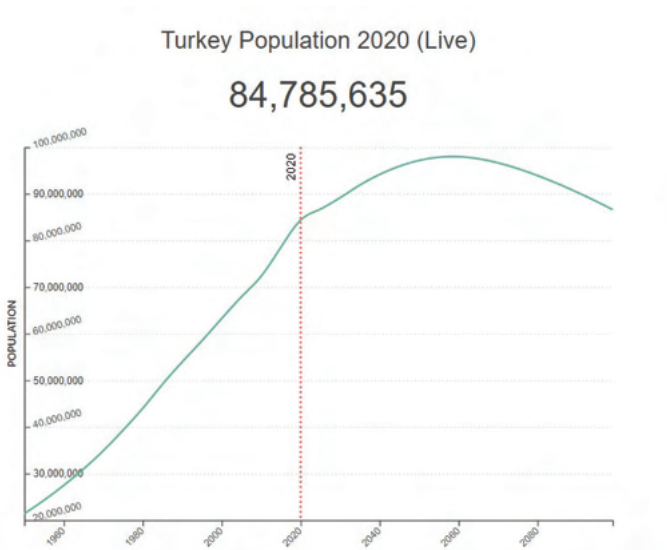
Şekil 1: Japonya'nın süregelen nüfusu ve gelecek nüfus tahminleri

Kaynak: <https://worldpopulationreview.com/countries/japan-population>.

1960'larda 80 milyon civarında olan, Japonya'nın nüfusu bugün 126 milyonu geçmiştir (Şekil 1), ancak Japon devlet yetkililerini de ürküten bundan sonrasıdır! Keskin bir düşüş beklenen Japon nüfusunda 2100 yılı tahminleri; 80 milyonun altına düşmesidir. Bir başka deyişle 2100 yılında, 140 yıl öncesinin (1960) bile nüfus olarak gerisine düşmesi beklenmektedir.

Şekil 2: Türkiye'nin süregelen nüfusu ve gelecek nüfus tahminleri

Kaynak: <https://worldpopulationreview.com/countries/turkey-population>.

Türkiye ise, 1960'larda 20 milyonun altında olan nüfusunu bugün 85 milyon civarına çıkarmış durumdadır. 2060'larda ise, Türkiye'nin nüfusunun 100 milyon bandına dayanması beklenmektedir. Bir başka deyişle 2060'larda 100 yıl öncesinin (1960) beş katına nüfusunu artırması beklenmektedir. Bu sebeple, Japonya'nın yakındığı ve telafi etmek için pek çok farklı projeler ürettiği nüfus azalması, Türkiye'nin için tam tersine önemli bir potansiyeldir.

Sonuç olarak, bu durum iki sebeple önemlidir. Bunlardan birincisi, Japonya işgücüne dayanan sanayi yatırımlarını (stratejik konumuna bir

sonraki bölümde değineceğimiz) Türkiye’de gerçekleştirebilir. Türkiye’de bundan hem sanayide çalışanlar bağlamında hem de üretilen malların son tüketiciye ulaştırılması için gerekli olan lojistik sektöründe istihdamını artırabilecektir. İkinci bir husus ise, Japonya günümüzde artan bir talep ile yüksek-nitelikli az-nitelikli göçmenler aramakta ve bu ihtiyacının karşılanmasında Türkler çok az bir yüzdeyi oluşturmaktadır. Bu doğrultuda mevcut potansiyel de iki ülke lehine olacak şekilde genişletilebilir (Durmaz b,2020:28-38).

3. Türkiye’nin Jeopolitik Konumu

Türkiye’nin coğrafi konumu tarihi ve çağdaş ticaret yollarında stratejik bir önem arz etmektedir. Bazı ülkeler Türkiye’yi devre dışı bırakacak güzer-gâh arayışlarına girseler de Asya, Avrupa ve Afrika eksenli dünya ticaretinde Türkiye’nin yeri kolay kolay değiştirilemeyecek bir noktadadır. Artık, “zenginleşen” Çin, dünyanın üretim merkezi olma konumunu yavaş yavaş yitirmektedir. Bununla birlikte, özellikle de Avrupa ve Afrika ticareti için lojistik maliyetler hesaba katıldığında, dahası buna bir de Covid-19’un ekonomik etkileri göz önüne alınırsa, ülkeler için üretim-tüketim çizgisinde minimuma indirilen lojistik maliyetler önem arz etmektedir.

Bugün Toyota gibi önemli Japon şirketleri Türkiye’de üretim yapsalar da üretim kapasiteleri potansiyelin çok altındadır. Yıl içerisinde dünya genelinde 965 milyar (USD) dolar üzerinde yatırım yapan Japonya’nın, sadece Çin’e doğrudan yatırımı 73 milyar (USD) dolar iken, Türkiye’ye olan doğrudan yatırımı sadece 3 milyar (USD) dolar seviyesinde kalmıştır (DEİK,2021).

Japonya’nın yıllık halinde, 100 milyar (USD) doları bulan Avrupa ile dış ticaretinde (EU Trade,2021) ciddi birtakım üretim tesislerini Türkiye’ye kaydırması, iki ülke arası dış ticaret hacmini ve doğrudan yatırımların seviyesi oldukça yukarıya taşıyacaktır.

4. Türkiye’nin Yeniden Asya Açılımı ve Japonya’nın Orta Asya Politikaları

Türkiye 2019 yılında “Yeniden Asya” stratejisi ortaya koyarak, Türk dış politikasındaki eksen çeşitliliğinin önemini vurgulamıştır (Anadolu

Ajansı a,2021). Yeni dünya düzeninin Asya'ya doğru tekrar kayıyor olması çok da yeni bir olgu değildir. ABD eski Başkanı Barack Obama'nın görev gelmesinden itibaren ABD'nin Asya'ya kayan eksenini gözle görülür hale gelmiştir (Anadolu Ajansı b,2021). Türkiye'nin doğru bir kararı olan "Yeniden Asya" stratejisi ile geç kalmadan ve Orta Doğu'nun sıcak gündemine hapsolmeden, dünyanın geri kalanındaki eksen değişimlerini kaçırmaması çok önemlidir.

II. Dünya Savaşı sonunda ABD istilası hariç Japonya hiç istila edilmişti (Alpar,2014:102). Ancak günümüzdeki güvenlik arayışında Japonya için aynı şeyi söylemek mümkün değildir. Bu nedenle günümüzde Japonya, Çin ve Rusya'ya karşın Orta Asya'da ittifak arayışlarına girişmiş ve bu vesile ile Orta Asya Türkleri Orve İslam ile olan diyalogunu artırma yoluna gitmiştir (Dündar,2011). Türkler ise yönünü uzun yıllar boyunca Avrupa'ya dönse de kökleri İç Asya ve Orta Asya'ya kadar uzanan kadim bir Asya ulusudur. Bu bağlamda, tarihi ortak hasımlar Japonya ve Türkiye'yi birbirlerine yaklaştırmıştır ve daha da yaklaştıracaktır.

Watanabe ve McConnel Japonya'yı yumuşak gücün (soft power) süper gücü olarak tanımlamaktadırlar (Watanabe ve McConnel,2008). Bunun anlamı, İkinci Cihan Harbi sonrası "silahsızlandırılan" Japonya, kalkınmasını savunma masraflarının yerine, yaptığı iktisadi yatırımlara borçludur. Dış politikasını ise kalkınma yardımları ile kültürel diplomasi ve kamu diplomasi marifetiyle güçlü bir şekilde yürütülmektedir. Yukarıda bahsettiğim sebeplerden dolayı, Orta Asya'yı hedefine alan Japonlar, 2004 yılında ortaya attıkları "Central Asia + Japan" (Orta Asya + Japonya) sloganıyla kendilerini adeta Orta Asya'nın tabii bir parçası olarak görmekte ve bu doğrultuda siyasi ve iktisadi politikalar oluşturmaktadır (Dissuyukov,2019) (Dadabaev,2016).

Şekil 3: Japonya'nın Orta Asya ülkelerine sosyo-kültürel bağlamda yakınlaşmak adına tasarladığı çizgi figürler

Kaynak: <https://eurasian-research.org/publication/japans-engagement-with-central-asia-15-years-of-the-dialogue>.

Türkiye'nin Orta Asya'daki yumuşak gücünün farkına varmış olan Japonlar, Japan International Cooperation Agency (JICA) (Japonya Uluslararası İşbirliği Ajansı) ile TİKA arasında 2012 yılında imzalanan anlaşma ile üçüncü ülkelere eğitim programlarının bazılarını birlikte sürdürmektedirler (JICA, 2018). Bu konuda işbirlikleri artırabilir ve halihazırda üçüncü ülkelerde insana dokunan önemli yatırımlar yapan TİKA, JICA'dan gelebilecek hatırı sayılır fonlar ve teknik destekler ile görünürlüğünü kat be kat artırabilir. Japonya'da elbette, kültürel olarak Türkiye kadar kolay giremediği bölgelerde; bu marifetle yatırımlarını artırabilir.

5. Afrika Kıtası

Afrika Kıtası ise, Orta Asya'nın dışında Japonlar ile olabilecek bir diğer iş birliği alanı olabilir. Fransız ve İngiliz sömürgesinden çok çekmiş olan Afrika halkları, Türkiye'nin Afrika kıtasındaki girişimlerini memnuniyetle karşılamaktadır. Japonya ise, Avrupalılar ve Çinlilerin ardından Afrika'ya girmekte kendisini gecikmiş olarak tanımlasa da kıtaya olan yatırımla-

rı ve kalkınma yardımlarını gün geçtikçe artırmaktadır (The Africa Report,2020).

Soğuk Savaş sırasında Afrika'nın iki blok arasındaki siyasi sıkışmışlığı; Japonya ve Çin'in Kıta'da artan yatırımları ile günümüzde kendisini iktisadi arada kalmışlık olarak göstermektedir (Soko Directory,2016).

Elbette ki, Japonya ve Türkiye güçlü devletlerdir ve tekil olarak istedikleri ülkelerde gereken yatırımları/yardımları yapabilirler. Ancak, bu makalede ortaya konulmaya çalışılan strateji; Afrika halklarını yıllardır mağdur eden, sömürgeci diğer birtakım ülkeler karşısında, Japonya ve Türkiye'nin birlikte ortaya koyacakları ortak iradenin ciddi bir iktisadi ve siyasi potansiyelini ihtiva etmektedir.

6. Latin Amerika

Amerika Kıtasında yaşayan Japonlara baktığımızda, ABD ve Kanada'ya göç edenlerin dışında, Latin Amerika ülkelerinde özellikle de Brezilya ve Peru'da yoğun bir Japon nüfusu görülmektedir. Yirminci yüzyılın ilk yarısında giden ilk dalga göçmenlerden, Brezilya'da yaşayan Japon göçmenlerin sayısının ABD'de yaşayan Japonlardan çok daha fazla olduğu tahmin edilmektedir. Japonya'nın Brezilya genelinde yedi farklı şehirde başkonsolosluğunun olması da bunun önemli bir göstergesidir (MOFA a,2020). Ekonomik ilişkiler bağlamında ise Latin Amerika, Japonya için ABD'den sonra en büyük dış ticaret hacminin olduğu bölgedir (MOFA b,2020).

Örneğin, 2005 Nisan itibariyle Meksika'da faaliyet gösteren Japon şirketlerinin sayısı, 1000'i aşmıştır; Peru'nun dış ticaretinin %90'ı ise aralarında ABD, AB, Güney Kore, Çin ve Japonya'nın da aralarında bulunduğu ülkelerle; Şili ile de 2007 yılı itibariyle "ekonomik ortaklık antlaşması" imzalanmış; Kolombiya, Uruguay ve Arjantin ile ise Japonya ticaret antlaşmaları için müzakerelere devam etmektedir (Diplomatic Bluebook,2018).

Türkiye ise, 1860'lı yıllardan itibaren çoğunluğu Arap kökenli pek çok yurttaşını Latin Amerika ülkelerine göç vermiştir. Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra Şili, 1926 yılında bölgede yeni Türk Devletini tanıyan ilk devlet olmuştur (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2020). Cumhurbaşkanı

düzeyinde Latin Amerika'ya ilk ziyaretimizi yapan merhum 9. Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel 1995 yılında Arjantin, Brezilya ve Şili'yi ziyaretini; mevcut Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın 2015'te Meksika, Kolombiya ve Küba; 2016 yılında ise Şili, Peru ve Ekvator'u kapsayan ziyaretleri izlemiştir (T.C. Dışişleri Bakanlığı,2020).

Latin Amerika, Avrupalıların sömürgeci bir zihniyetle kıtaya yaklaşması sonrasında, Soğuk Savaş döneminde ABD ile Sovyetler birliği arasında sıkışmış, günümüzde ise bir yandan Çin bölgedeki yatırımlarını hızla artırırken, bir yandan da aynı zamanda bir G20 ülkesi de olan, Brezilya gibi bölge ülkeleri ekonomilerini gün geçtikçe geliştirmektedirler.

Tüm bunlar dikkate alındığında gerek Türkiye'nin gerekse Japonya'nın Latin Amerika ile alakalarını artırmaları zaruridir. Mevcut durumda Türkiye, Venezuela örneğinde görüldüğü üzere siyasi olarak Latin Amerika ile iş birliklerini artırırken, iktisadi münasebetler kapasitesini de artırmayı arzulamaktadır. Japonya'nın ise mevcut ekonomik ilişkilerinin üzerine; siyasi stratejik ilişkiler inşa etmesi önem arz etmektedir.

7. Güney Asya ve Güneydoğu Asya

Güney Asya ve Güneydoğu Asya bölgeleri 21. yüzyılda gerek nüfusları gerekse de iktisadi hareketlilikleri ile dünya ülkelerinin yakinen takip ettiği coğrafyalardır. Türkiye'nin Müslüman nüfusun yoğunlukta yaşadığı bölge ülkelerinden Endonezya, Malezya, Pakistan, Afganistan ve Bangladeş ile olan dostane ilişkileri ve bu ülkeler üzerindeki yumuşak gücü ortadadır.

Japonya için ise Güney Asya ve Güneydoğu Asya önemli dış yatırımlarını yaptığı ve son dönemde ekonomik ilişkilerine daha da ivme kazandırdığı bölgelerdir. İkinci Dünya Savaşı öncesi yayılımcı politikalarından bu yana Japonya, bölgeden ilgisini hiç çekmemiştir. Japon şirketleri de bölge ülkelerinde yatırımlarını giderek artırmaktadır. Ayrıca, bir yumuşak güç aracı olarak Japonlar bölgeden pek çok öğrenciyi Japon Devlet burslarıyla Japonya'da okutmaktadırlar (Durmaz,2020:63-65).

Japon bankaları finansal yatırımlarını Güneydoğu Asya bölgesine özel bir hassasiyetle yapmaktadırlar. Örneğin, Tayland'da Bank of Tokyo Mit-

subishi (BTMU) 2013 Temmuz ayında 536 milyar Japon Yeni gelir elde ederken; Vietnam'da faaliyet gösteren Japon bankalarının 2007-2011 arası yatırımları 133 milyar Japon Yeni; Filipinler'de BTMU'nun 2016 Ocak ayı yatırımı 91 milyar Japon Yeni; Kamboçya'da Sumitomo Mitsui Banking Cooperation'nın (SMBC) 2014-2015 yatırımları 20 milyar Japon Yeni, bölgenin en çok nüfusa sahip ülkesi Endonezya'daki 2013-2015 arası SMBC yatırımları ise toplamda 192 milyar Japon Yeni'ne ulaşmaktadır (Saito ve Takami,2016).

Ayrıca, Japonya bankaların dışında, otomotiv endüstrisi, içecek, telekomünikasyon, hazır giyim, altyapı vb. faaliyet alanlarında bölge ile sıkı ilişkiler içerisindedir.

Sonuç olarak, Güney Asya ve Güneydoğu Asya, yeni dünya düzeninin önemli ülkelerine ev sahipliği yapmaktadırlar. Türkiye, bölgede kendisine olan ilgiden ve sempatiden kaynaklanan yumuşak gücünü etkin kullanmak için ekonomisi güçlü bir iş birliği ararsa, Japonya iyi bir alternatif olabilme potansiyeli barındırmaktadır.

Sonuç ve Değerlendirme:

Japonya ve Türkiye büyüme akımlarını korumaya ve artırmaya çalışan Asya Kıtası'nın her iki başucunda yer alan ülkeler olarak, mevcut "stratejik ortaklıkları" katlanarak artabilecek büyük bir potansiyel taşımaktadır. Yukarıda detaylarıyla açıklanmaya çalışılan nedenlerle, Türkiye ve Japonya birbirlerinin eksiklerini kapatabilme potansiyellerini barındırmaktadırlar.

Soft Power (Yumuşak Güç) teorisini ortaya atan Harvard Üniversitesi'nden Prof. Joseph S. NYE teorisini şöyle tamamlar: "Yumuşak Güç önemlidir ancak tek başına yeterli değildir, ne zamanki Sert Güç (Ekonomik, Askeri vb.) ile birleşir; o zaman Akıllı Güç (Smart Power) olur" der (Foreign Affairs, 2009). Bu teori şöyle de geliştirilebilir; aralarında tarihi ihtilaflar olmayan iki ülke (Japonya-Türkiye vb.) "stratejik ortaklıklarını" öteye taşımak suretiyle ve birbirlerinin yumuşak güç ile sert güçlerini tamamlayarak; "akıllı güç" ortaya çıkarabilirler ki, bu durum dünya üzerindeki mevcut beynelmilel siyaseti baştan aşağı değiştirebilir.

Çünkü mevcut durumda, pek çok önemli aktör gücünü artırmış ve dünya çok kutuplu bir hal almış (Turner, 2009) denilse de kanaatimce günümüz dünya düzeninde de gerçekte olan Soğuk Savaş döneminin iki kutbu etrafında bir kümelenme gayretidir. Bu durumu değiştirecek olan tek şey ise ABD ve Rusya dışındaki ülkelerin kuracakları alternatif stratejik ittifaklardır.

ABD’de yaşanan başkanlık değişimi ve Joe Biden’ın yönetime gelmesine umut bağlayarak Türkiye’yi ABD/NATO eksenine sıkıştırmaya çalışanların aksine yahut da bunun tek alternatifi olarak Rusya ve Çin ile ittifakı kaçınılmaz olarak görenleri yanıltarak; Türkiye’nin “Yeniden Asya” stratejisinde ve yeni çok kutuplu dünya düzeninde; Japonya ile stratejik ortaklık ötesine uzanacak ittifakı her iki ülke için de “alternatif” bir yol olarak görülebilir. Türkiye güçlü bir devlettir. Ve bu sebeple, müstakilen dış politikasını ve ittifaklarını birden fazla alternatifli olmak üzere şekillendirmesinde fayda vardır. Japonya ile yapılacak mevcut “stratejik ortaklık” ötesi bir ittifak bunun sadece bir örneğidir.

Kaynakça

Alpar, G. (2020). *Türkiye'nin Güvenliğini Anlamak*, "Uzak Doğu'da Yeni Güvenlik Arayışları: Japonya ve Güney Kore", Nobel Yayınları: Ankara.

Alpar, G. (2014). *Antropolojik Bakış Açısı ile Stratejik Dünya Tarihi*, Palet Yayınları: Konya.

Anadolu Ajansı. Aa.com.tr. (2013). Retrieved 11 January 2021, from <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/turkiye-ve-japonya-stratejik-ortak/208085>.

Anadolu Ajansı. Aa.com.tr. (2018). Retrieved 11 January 2021, from <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/ertugrul-firkateyni-faciiasi-duygusal-ehemmiyeti-yuksek-tarihi-bir-olay/1256175>.

Anadolu Ajansı a. Aa.com.tr. (2021). Retrieved 8 January 2021, from <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/turkiye-yeniden-asya-politikasiyla-yeni-firsatlari-degerlendirecek/1685227>.

Anadolu Ajansı b. Aa.com.tr. (2021). Retrieved 8 January 2021, from <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/abdnin-pasifik-yuzyili-projesi-ve-kazanimlari/579683>.

Dadabaev, T. (2016). *Japan in Central Asia*. Palgrave.

DEİK. Deik.org.tr. (2021). Retrieved 1 January 2021, from <https://www.deik.org.tr/basin-aciklamalari-cumhurbaskani-erdogan-turkiye-japon-yatirimcilara-essiz-firsatlar-sunuyor>.

Diplomatic Bluebook. Ministry of Foreign Affairs of Japan (MOFA). (2018). Retrieved 23 January 2021, from <https://www.mofa.go.jp/policy/other/bluebook/2018/html/chapter2/c020300.html>.

Dissyukov, A. (2019). "Central Asia Plus Japan" Dialogue: From Idea to Implementation. *Journal Of International And Advanced Japanese Studies*, 11, 1-21. Retrieved 13 January 2021, from http://japan.tsukuba.ac.jp/research/JIAJS_PRINTED01_Dissyukov.pdf.

Durmaz, G. a (2020). *International Students, Science Cities, and Japan*,. Nobel Akademik Yayıncılık.

Durmaz, G. b (2020). *Highly-Skilled Immigrants, Science Cities, and Japan* (1st ed.). Nobel Akademik Yayıncılık: Ankara.

Dündar, A. (2011). *Pan-İslâmizm'den Büyük Asyacılığa*. Ötüken Neşriyat.

EU TRADE. Ec.europa.eu. (2021). Retrieved 8 January 2021, from <https://ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/countries/japan/>

Foreign Affairs. foreignaffairs.com. (2009). Retrieved 11 January 2021, from <https://www.foreignaffairs.com/articles/2009-07-01/get-smart>.

Guliyev, S. (2012). Devletlerarası Sorunlara Sebep Olan Faktörler ve Çözüm Önerileri. In B. Günay, *Genç Akademisyenlerin Perspektifinden Birlikte Yaşama*. Da yayıncılık. Retrieved 23 January 2021, from.

Hürriyet. Hurriyet.com.tr. (2018). Retrieved 11 January 2021, from <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/japonya-tarihi-ucusun-murettebatini-unutmadi-41043812>.

JICA. Jica.go.jp. (2018). Retrieved 11 January 2021, from <https://www.jica.go.jp/turkey/turkish/office/topics/180530.html>.

Lee, S. (2002). The 1951 San Francisco Peace Treaty with Japan and the Territorial Disputes in East Asia. *Pac. Rim. L. & Pol'y J.*

MOFA a. Ministry of Foreign Affairs of Japan. (2020). Retrieved 11 January 2021, from <https://www.mofa.go.jp/region/latin/brazil/index.html>.

MOFA b. Mofa.go.jp. (2020). Retrieved 11 January 2021, from https://www.mofa.go.jp/region/latin/latin_e/economic.html.

Saito, Y., & Takami, K. (2016). *Nikkei Asia*. NikkeiAsia.com. Retrieved 23 January 2021, from <https://asia.nikkei.com/Business/Finance/Japan-s-megabanks-are-on-the-march-in-Southeast-Asia>.

Soko Directory. sokodirectory.com. (2016). Retrieved 13 January 2021, from <http://sokodirectory.com/2016/08/economic-cold-war-africa-china-japan/>.

T.C. Dışişleri Bakanlığı. www.mfa.gov.tr. (2020). Retrieved 11 January 2021, from http://www.mfa.gov.tr/i_-turkiye_nin-latin-amerika-ve-karayiplere-yonelik-politikasi-ve-bolge-ulkeleri-ile-iliskileri.tr.mfa.

The Africa Report. TheAfricaReport.com. (2020). Retrieved 11 January 2021, from <https://www.theafricareport.com/40170/japan-to-beat-china-in-africa-abes-successor-needs-a-risk-taking-strategy/>.

Turner, S. (2009). Russia, China and a Multipolar World Order: The Danger in the Undefined Asian Perspective 33(1), 159-184. Doi: 10.1353/apr.2009.0029.

Worldbank. Worldbank GDP (2021). Erişim Tarihi 1 January 2021, from <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD?locations=JP>

Watanabe Y., ve McConnel, D. (2008). *Soft Power Superpowers*. M.E. Sharpe.

Extended Summary

Entering 2021 with hope, leaving behind the challenging year of 2020 for humanity, all countries still battle with Covid-19's medical, economic, sociological, and even psychological effects with priority. While dealing with the ongoing military, economic and political affairs and difficulties; on the other hand, states have to heal the wounds of the Covid-19 pandemic. Possible requires extraordinary measures and different searches. Extraordinary situations require extraordinary measures and solutions. In this article, we will discuss what Westerners call the "Far" East, one of the leading economies of East Asia, which is closer to the West, and the "Near" East, which we consider to be "close" to us in many ways. We will consider the potential for future relations with our country, which is in a position.

Nowadays, with the gross domestic product (GDP) exceeding 5 trillion USD, per annum income exceeding 40 thousand USD, and the inflation rate of less than 1% (Worldbank,2021); Japan is one of the pioneering countries of East Asia, which of those are called "far" by the Western countries. Japan is surrounded by countries where it had important wars such as China, Korea, and Russia. In this regard, Japan also has new security pursuits in its region (Alpar, 2020:426). The extensive neighbor, the United States of America (USA), promises to protect Japan against external attacks with its bases in the region, according to the 1951 San Francisco Convention (Lee,2002). However, Japan experienced severe tragedies with the US, during the Second World War; moreover, with the current U.S.President Donald Trump, both countries increased mutual distrust and anxiety. Besides the distrust of the US, the meaning of the word "allied" has been forced to be questioned by Japan, in this context the Republic of Turkey is not alone.

Historical vineyards built on the memory of the saints of hundreds of soldiers who were martyred on the Ertuğrul Frigate on September 18, 1890, on a return-visit route that attracted the attention of the Ottomans with their victories against the Russians during the reign of II.Abdülhamid Han (Anadolu Agency, 2018). During the Iran-Iraq war, Turkish Airlines (THY) rescued Japanese nationals from Tehran (Hurriyet,2018). Finally, in 2013, Turkey-Japan relations rose "strategic" partnership

(Anatolian Agency,2013). However, as it was also expressed by Japanese parliamentarian Yamaguchi Natsuo that the potential that may emerge in the future has not yet been effectively used (Anadolu Agency,2019). Do Japan and Turkey be strategic partners? Is there any potential that could go even beyond it? In today's conjuncture, this article will examine the existing potential between the two countries.

As it was detailed examined in the Turkish original text, both countries have several important headstones. For instance, both countries never had any war in between. They have common historical "enemies" such as China and Russia. Turkey's geopolitical location, where is next to Europe, is very crucial for logistical expenses. Turkey's young population is shining while Japan is struggling with an aging population. Turkish soft-power in Central Asia and Japan's rising investments could come together. Latin America could be a new potential trade and investment area for both countries. Turkish soft-power in South and Southeast Asia and Japan's ongoing economic relations could complete each other. Increasing interests and investments of Turkey and Japan to Africa with increasing worldwide competition. As a result, all of these phenomena demonstrate how relations of Turkey and Japan could be evolved in the future as long as they use this existing potential.

RESPONSIBILITY OF PUBLIC INSTITUTIONS IN BUILDING “TRUST” FOR SOCIAL SOLIDARITY

Mehmet Güneş

Abstract

As a key to building the future solidly and correctly social solidarity means that society is to unite and act together with its institutions and organizations in common values. The key concept of social solidarity which is “trust” is that the individual acts in line with his promises and acts honestly when communicating with the other persons.

There are different classifications in the social equivalent of the concept of “trust” which directly feeds social solidarity and helps carry social cohesion to the future. Today, the problem of social trust is seen as one of the main causes of the disruptions in the realization of justice which is the goal of law and the functioning of the public administration responsible for public services. In practice, it is often argued that the reason behind many factors such as violations and disruptions in the field of fundamental rights and freedoms, failure to fulfill the requirements of the rule of law, and failure to perform an effective and efficient functioning in public administration is the main problem of trust.

In this study, It is examined in responsibilities of public institutions for ensuring “trust” in achieving social solidarity. Various evaluations and solution proposals will be presented about these institutions, which directly determine the trust in the state in the political system that in what situations they can build trust and lead to the deterioration of social trust

Keywords: *Trust, Social Solidarity, Political Responsibility, Public Institutions*

TOPLUMSAL DAYANIŞMA İÇİN “GÜVEN”İN İNŞASINDA KAMU KURUMLARININ SORUMLULUĞU

Mehmet Güneş*

Öz

Toplumsal dayanışma, her türlü zorlukla baş etmenin, geleceği sağlam ve doğru şekilde inşa etmenin bir anahtarı olarak toplumun bireyler, kurum ve kuruluşlarıyla ortak değerlerde birleşmesi ve birlikte hareket etmesidir. Toplumsal dayanışmanın anahtar kavramı olan “güven”, bireyin verdiği sözler doğrultusunda hareket etmesi ve karşı tarafla iletişim kurarken dürüst şekilde davranmasıdır. Toplumsal dayanışmayı doğrudan besleyen ve toplumsal birlikteliği geleceğe taşımaya yardımcı olan “güven” kavramının toplumsal karşılığında farklı sınıflandırmalar söz konusudur. Günümüzde toplumsal güven sorunu, hukukun hedefi olan adaletin gerçekleşmesinde ve kamu hizmetleri sorumlusu kamu yönetiminin işleyişindeki aksaklıkların en temel nedenlerinden biri olarak görülmektedir. Çoğu zaman uygulamada, temel hak ve özgürlükler alanındaki ihlal ve aksamalar, hukuk devletinin gereklerinin yerine getirilmemesi, kamu yönetiminde etkin ve verimli bir işleyişin gerçekleşmemesi gibi birçok faktörün altındaki nedenin çoğunlukla güven sorunu olduğu ileri sürülmektedir.

Bu çalışmada toplumsal dayanışmayı elde etmede güvenin nasıl sağlanacağına ilişkin kamu kurumlarının sorumlulukları incelenmekte ayrıca siyasi sistem içerisinde devlete olan güveni doğrudan belirleyen kamu otoritesini oluşturan bu kurumların, hangi hallerde güveni inşa edebileceği ve hangi durumlarda toplumsal güvenin bozulmasına yol açacağına ilişkin yapılan araştırmalar dikkate alınarak çetli değerlendirmeler ve çözüm önerileri getirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Güven, Toplumsal Dayanışma, Siyasal Sorumluluk, Kamu Kurumları*

* Doç. Dr., Ufuk Üniversitesi Öğretim Üyesi, mehmet.gunes@ufuk.edu.tr, <http://orcid.org./0000-0003-3285-3043>.

Giriş

Toplumlar için dayanışmanın, kaynaşmanın, birlikteliğin ve bütünlük içinde kalmanın ne kadar hayati bir öneme sahip olduğu tartışmasızdır. Geçmişte birçok medeniyet ve topluluğun ne şekilde dağıldığını incelediğimizde, genellikle toplumların dayanışma ruhunu kaybetmesini, iç ve dış sorunlar karşısında birlikte hareket edebilme yeteneğini sergileyememesini, toplum fertleri ve kurumları arasındaki güven ile oluşan bütüncül yapının yitirilmesini öncelikle belirtmek gerekir.

Bu çalışmada, devletlerin kalıcı ve güçlü bir toplumsal dayanışmaya sahip olmasında vazgeçilmez unsur olarak kabul edilen Güven'in ne şekilde oluşturulabileceği ve güvenin kaybedilmesinin toplumsal dayanışmanın bozulmasında ne denli yıkıcı etkisi olacağı açıklanacak ve aynı zamanda bireyler arasında başlayan iş birliği ve güvenin, toplumsal birlikteliğe dönüşmesinde gerekli ana etmenler de vurgulanacaktır.

Ahlaki, fikri ve kurumsal gerilemeye giren bir toplum için yapılacaklar listesinin en üst sıralarında yer alması gereken toplumsal “güven” düşüncesinin sadece temenni ve bireysel çabalarla olmayacağı bilinmektedir. Bu sebeple bireyler için yol gösterici olarak kamusal düzenin en önemli temsilcisi ve sosyal sermayenin kullanıcısı olan kamu kurumlarının savunma, eğitim, adalet, diplomasi gibi ana konularda topluma kalıcı güven vermesinin gereği açıktır.

Kamu kurumlarının toplumsal birliktelik ve ilişkilerin düzenli yürütülmesindeki görevi ile toplumsal güvenin inşasındaki sorumluluğunu belirlemek adına çalışmada ilk olarak toplumsal dayanışma kavramı açıklanacak daha sonra “güven” kavramının farklı boyutlarda karşılığı ortaya konulacaktır. Ayrıca kamu kurumlarının sorumluluğunda toplumsal güveni tekrar kazanabilmenin ve toplumsal dayanışmayı sürdürebilmenin bir imkânı olarak, güven telkin eden kamusal politika ve uygulamaların nasıl mümkün olabileceği tartışılacaktır. Türkiye ve diğer ülkelerdeki araştırma sonuçlarını da kapsayacak şekilde kamu kurumlarına güvenin artırılması için çalışmanın son bölümünde çeşitli öneri ve düşünceler açıklanacaktır.

I. Toplumsal Dayanışma ve “Güven” ilişkisi

Toplumun birlikte olması, ortaklık ve iş birliği sergilemesi, dağınık ve uyumsuz hareket etmemesi anlamındaki “*toplumsal dayanışma*”, kişisel ilişkiler yanında aynı zamanda bir toplumun üretim yapısı, kurumları ve değerlerinin birbiriyle tutarlı olması, çelişik olmaması, temel noktalarda ayrı-gayri ve uyumsuzlukların çok az olmasını da gerektirmektedir. Gelecekteki yapı içerisinde toplumları bir arada tutan bağların zayıflatılmasıyla toplumu koruyan güvenlik ağları da dağılıyor ve ortalıkta gezen güvensizlik sorunu hakkında bir şeyler yapılmadığında da ‘kontrolsüz bireycilik’ kültürü sorunlar yaratmaya başlıyor (Alpar,2014:337). Toplumsal dayanışma, ilk aşamada tüm fertlerin birbirlerine güven duymasını, daha sonra ise ülkedeki kurumların yapıp ettiklerine ayrıca toplumun güven duymasını, son olarak da sadece ülke içinde değil kendi coğrafyasında diğer toplum ve ülkelerin de karşılıklı birbirlerine güven duymasını gerektirmekte ve tüm insanlık açısından dayanışma, birliktelik ve barış için bir gereklilik oluşturmaktadır. Bu düşüncede varsayılan konu, toplumların kendi içerisinde birliktelik oluşturmasının insanlığın yan yana gelmesine bir zarar değil bilakis güç katacağının kabulüdür.

Kitleleri ele geçirmenin yolu, onları şaşkın, organizasyonu bozulmuş, ilgileri önemli olmayan konular üzerine çekilmiş, disiplinsiz ve temel sistem prensiplerinden uzak tutmaktır (Alpar,2015:367). Toplumları geleceğe taşıyacak olan bir olma ve birlikte hareket etme idealinde, toplumsal dayanışmayı ilk olarak fertlerin arasındaki güven veya itimatın inşası ile başlatmak gerekecektir. Akabinde bireylerin birbirleri ve kendileri hakkında kararlar veren otorite veya kurumlara itimat ettiğinde, özellikle kamu kurumlarına güven duyması beklenecektir. Çünkü “güven”, bir itimat sonrası oluşan his veya düşüncedir. Hakkında şüphe edilmeyen, kendisinden emin olunanlara duyulan itimat sonrasında güven duygusu da gelişmektedir. Örneğin insan ilk olarak kendi ailesindeki kişilere itimat ettiğinde onlara gittikçe güven duymaya başlayacaktır. Bu şekilde birey için, güvenin ilk olarak kendi ailesinde başladığı varsayılmaktadır.

Bireyler, toplumu ailede keşfeder, tanır ve içselleştirir. Toplumsal dayanışma ve birliktelik için “güven”, ilk olarak aile üyeleri arasındaki bağın gücü oranında ailede üretilir. Güven duygusu ile ailede tanışan birey,

daha sonra toplumsal sorumluluk bilincine varır, bu şekilde ortak eylem geliştirme, ortak bir geleceğe sahip olma kapasitesini artırır (Aydemir ve Tecim,2012:48). Toplumsal dayanışmanın anahtar kavramı olan “güven”, bireyin verdiği sözler doğrultusunda hareket etmesi ve karşı tarafla iletişim kurarken dürüst şekilde davranmasıdır. Bir kişide oluşan, karşı tarafın adil, ahlaka uygun ve öngörülebilir şekilde davranacağına ilişkin dürüstlük ve doğruluğa ait inanca dayalı bir kavram olan (Fukuyama,1998:142; Demircan ve Ceylan,2003:140) güven, insanların toplumsal hayatta ihtiyaç duyduğu ve elde etmeye çalıştığı en temel duygulardan birisidir.

Toplumsal ilişkilerde kişiler nezdinde güvenilir olmak en değerli faziletlerdir. İtibar açısından güvenilir kabul edilmek toplum karşısında en büyük krediye denktir. Bu açıdan, toplumsal dayanışmada aksi düşünülmecek derecede olumlu ve pekiştirici bir kavramdır. İtimat kavramını da hatırlatırcasına, “güven”, *“mübadeledeki tarafların birbirlerinin zayıflığını istismar etmeyeceğinden karşılıklı olarak emin olması”* olarak da ifade edilmektedir (Sabel,1993). Dayanışma içindeki bir toplumun durumunu anlamak açısından önemli bir kavram olan güvenin (Uslaner,2002:3), sözlüklerde *“korku, çekinme ve kuşku duymadan inanma, bağlanma duygusu ve itimat”* olarak tanımlanmaktadır (TDK,2020).

Toplumsal dayanışmayı doğrudan besleyen ve toplumsal birlikteliği geleceğe taşımaya yardımcı olan “güven” kavramı toplumsal karşılığı açısından çeşitli değerlendirmeler yapılsa da üç farklı sınıflandırma ile öne çıkmaktadır (Uslaner,2002:1-2). Buna göre güven denildiğinde üç farklı kategori söz konusudur:

1) Kişisel güven: İnsanların günlük deneyimlerinden elde ettiği ve yalnız kan bağıyla bağlı olduklarına veya tanıdıklarına veya kendilerine benzeyen kimselere karşı duydukları güvendir.

2) Genel (ahlaki) güven: Bireylerin yalnız kan bağıyla bağlı oldukları veya tanıdıkları ve kendilerine benzeyen kimselere değil, özellikle kendi yakın çevreleri dışındaki kimselere (yabancılara) duydukları güvendir.

3) Kurumsal (sisteme) güven: Bireylerin siyasal, toplumsal ve ekonomik kurumlara ve sisteme güvenlerini ifade etmektedir.

Bu çalışmada özellikle bireylerin kişisel güven ve ahlaki güvenlerinin toplumsal güvene geçişte önemli olduğu varsayılarak, kamusal kurumların temsil ettiği siyasal, toplumsal ve hukuki düzene karşı duydukları güvenin toplumsal dayanışma için gerekliliğine ilişkin konular açıklanacaktır.

II. Bireylerin Sosyal Sisteme Güveni

Bireyin içinde yer aldığı ve kendisini bir parçası olarak gördüğü bir sistemi, çoğu zaman kendiliğinden kabul etmekte ve bu konuda içinde bulunduğu sisteme uyma eğilimi gösterdiği bilinmektedir. Bu açıdan bireyin içinde yer aldığı “sosyal sistem, bireylerin içinde yaşadığı ve her türlü etkinliklerini sürdürdüğü alanlardan oluşan kompleks yapıdır. Kişinin doğumundan itibaren bütün yaşamı belirli sosyal sistemler içinde geçmektedir. Bununla birlikte sosyal sistem, kısımları yapı itibarıyla birbirine bağlı ve parçalarının birisi üzerinde meydana gelen değişikliğin diğer parçaların üzerinde de etki yaptığı, birbiriyle etki-tepki ilişkisi içinde bulunan unsurlardan oluşmuş bir toplumu da ifade etmektedir.” (Baltacı,2019:2).

Bireylerin kurumsal sisteme olan güvenlerini anlayabilmek için sosyal sistemi ilk olarak dikkate almak gerektiği ortadadır. Ayrıca bireyler için herhangi bir sistem içerisinde oluşabilecek güven duygusu da fertler arasında baştan verili, insanlara önceden yüklenmiş bir değer veya anlayış biçiminde olmayacaktır. Daha önce de vurgulandığı gibi güven duygusu kişinin içinde yetiştiği toplumsal kurum olan ailede ilk olarak öğrenilecek daha sonra yaygın ve benimsenmiş geçerli uygulamalara göre şekil alacaktır. Bu açıdan örneğin bireyin, sisteme dair güven duygusunun alt bileşeni olarak dürüst kalmasının, daima doğru olup özü sözü bir olmasının, karşısındakini aldatmamasının, karşısındakini incitmeyeceği hissini vermesinin ve bunu diğer fertlerden de beklemesinin toplumsal bir kazanç, getiriye veya tersi bir kayıp veya maliyete dönüşüp dönüşmediği ile doğrudan ilişkili olduğu görülmektedir. Diğer bir ifadeyle, güvenle birlikte ortaya çıkan kazanç veya maliyet düşüncesi, kişinin güvensiz sayılmakla, güvenilir kabul edilmesinin toplumda ne şekilde görüldüğü ve dürüstlüğüne ne kadar değer verildiği ile de yakından ilişkilidir. Dolayısıyla “güven” anlayışının olmadığı yerde kendiliğinden bir “güvensizlik” oluşacağı için bir insan,

niçin güvenilir olmak yerine güvenilir olmamayı veya kimselere güvenmemeyi seçebileceğinin sorulması gerekecektir. Çünkü güven yerine güvensizlik, hızla yayılan ve yıkıcı etkileriyle daha hızlı sonuç doğuran toplumsal düzeni alt üst edecek mahiyette önemli bir sorundur.

Bir sosyal sistemde güven yerine niçin güvensizliğin hâkim olduğu ve bireylerin sosyal sisteme neden güvenmediği konusunda birçok gerekçeleri sürülebilir. Bu gerekçelerin mutlaka anlamlı, birbirleri ile ilişkili ve tutarlı olması da gerekemeyebilir. Ancak güvenin zamanla inşa edilirken güvensizliğin ani şekilde ortaya çıkması söz konusudur. Ayrıca toplumun yaşadığı travmalar, büyük kırılmalar ve önemli çöküşler de bunda etkili olabilecektir. Diğer yandan bireylerden başlayarak topluma sirayet etmiş sisteme ait güvensizliğin kaynağını, toplumda ve bireylerde çoğalan her türlü korkular, endişeler, bilgisizlik yanında tutarsızlık veya çelişikler de oluşturabilir. Başka bir deyişle, toplumsal kesimlerin tutarsız davranışları, toplumsal grupların kendilerini takdim ettiklerinin tamamen dışında yaşadıkları çelişikli hayat, etkili ve iktidar gücü kullananların özü ve sözü bir olmamasının doğurduğu belirsiz ortam, bireylerde sosyal sisteme ilişkin mutlaka bir kanaat oluşturacaktır. Ayrıca her yeni nesille oluşan toplumsal farklılıkları bir düzlemde uyumlaştırmak yerine daha da bozacak nitelikteki sosyal ayrışma ve adaletsizlikler sonrası bireylerin tutumlarının bir nevi hayata, olaylara ve kişilere ilişkin temel bakış açısını oluşturacağı da görülebilir.

III. Güvenilirlik ve Dürüstlükte Bireylerin Tutarsızlığı

Güvenin inşasında en önemli belirteçlerden biri, benzer olay ve konularda tutarlı olunması ve baskı ve değişen şartlar ileri sürülerek kolaylıkla önceki duruş ve görüşlerin değiştirilmemesidir. Ancak içinde yaşadığı ortam ve olaylar, insanı inandığı değerlerin ve tutumların aksinde hareket etmeye sevk edebilmektedir. Bunun sebep ve gerekçesi ortaya konup açıklanmadığı takdirde, kişiler için kendi tutarsızlığı, çelişikliği, konuştuğu ile yaptıkları arasındaki anlamsızlığı açıklanmadığı sürece toplum nezdinde güven ve itibarının kalmayacağı da ileri sürülebilecektir. Bu konuda kişiler veya kurumlar açısından pek bir fark olmayacaktır. Bu durumda ister ki-

şilerin ister kurumların toplum karşısında tutarsızlık veya çelişiklik olarak algılanan davranışının arkasındaki gerekçenin ortaya konulması ve açıklanması beklenmektedir.

Bireylerin neden tutarsız davranabildikleri ve niçin insanlara dürüst davranmadıkları ve bu şekilde güvene engel oldukları genellikle hep merak edilmiş ve bu konuda insan davranışını anlamaya yönelik birçok deney yapılmıştır. Bunlardan biri de Sosyal Psikolojide 'Bilişsel Tutarsızlık Kuramı' adıyla bilinen ve 1959 yılında Leon Festinger (1919-1989) tarafından yapılan bir deneydir (Aronson,1997:129). İnsanların davranışlarını ve düşüncelerini geçmiş deneyimlerine ve değerlerine göre belirlediğini varsayan bu deneyde, katılanlara bir saat boyunca sadece bir tahtaya tek tek çivi çakıp sonra bunları yine tek tek şekilde geri çıkarma görevi verilmiştir. Sıkıcı ve anlamsız gibi gözükken bu faaliyet sonunda, bu kişilerden kendilerinden sonra deneye katılmak üzere bekleyen ve aynı işi yapacak olan yeni katılımcılara; bu deneyin aslında ilginç ve eğlenceli olduğunu anlatmaları, yani yalan söylemeleri istenmiştir (Fischer vd,2008:189). Bu işi yapmaları karşılığında bazı katılımcılara hiçbir ödeme yapılmazken, bazı katılımcılara sadece bir dolar, bazılarına ise 20 dolar ödenmiştir. Yani üç farklı grup katılımcıya farklı şeyler vadedilmiştir. Örneğin 20 dolarlık ödeme, deneye katılan grup için tatmin edici bir ödeme miktarı iken, bir dolarlık ödeme ise yetersiz ve önemsiz bir miktar olarak sadece bir karşılık şeklinde düşünülmüştür. Kendisine bu deneyde hiç ödeme yapılmayan grubun ise özgürce karar vermeleri için kendilerini rahat hissetmeleri istenilmiştir. Deneye katılan bu üç gruba daha sonra anket uygulanmış ve denilenleri yapıp yapmadıkları diğer bir ifadeyle yalan söyleyip söylemedikleri sorulmuştur. Sonuca göre, kendilerine hiç ödeme yapılmayan ve özgürce karar vermesi istenen grup ile kendilerine 20 dolar gibi iyi bir miktar ödeme yapılan grubun, deneyi bizzat deneyimledikleri gibi çivi çakma ve tekrar çıkarma deneyini kesinlikle sıkıcı olarak nitelendirip bir daha bu şekilde benzer deneylere katılmak istemedikleri, kısaca yalan söylemedikleri halde kendilerine az bir miktar olarak görülen bir dolarlık ödeme yapılan grubun, diğer gruplardan farklı şekilde bu deneyi eğlenceli bulduklarını ve benzer deneylere bir daha katılabileceklerini söyledikleri anlaşılmıştır. Buna göre; hiç para almayanların herhangi bir minnettarlık borcu duymadan tutarlı kalarak dürüst bir şekilde gerçeği söyleyebildikleri, aynı şekilde

20 dolar alanların da tatminkar ödemeyi aldığı için çekinmeden deneyin sıkıcı olduğunu çok rahat sonraki gruplara söyleyebildikleri ve dürüst davranmak adına endişe duymadıkları gözlenirken, önemsiz bir miktar olan bir dolarlık para alan ancak bu miktardan tatmin olmayanların ise durumu bildikleri halde yaşadıkları tutarsızlığı aşmak adına deneyin aslında çok eğlenceli olduğu konusunda yalan söyleyerek kendilerini bu şekilde rahatlattıkları görülmüştür.

Yukarıda açıklanan deneyin sonuçlarından hareketle, toplumda daima hakikati konuşmak ve doğruyu sonuna kadar anlatabilmek adına hayatta gerçekte ne olduğunu, neler yaşandığını, topluma nelerin ne şekilde aktetirildiğini söyleyecek, yaşadıklarını kimseyi yanıltmadan aktaracak ve bunu sonuna kadar yapabilecek insanlara, kurumlara ihtiyaç bulunduğu halde herkesin bu şekilde davranmayacağı görülmektedir. Özellikle toplumsal dayanışmayı bozacak şekilde, toplumda konum ve yetkileri ile doğruyu sonuna kadar temsil etmesi beklenenlerin az da olsa elde ettikleri kazanç yüzünden bilinci bir şekilde ifsat edilmiş şekilde vaat edilen bazı şeyler sebebiyle, ısrarla yanlışa hala doğru diyebilmelerinin mümkün olabileceği görülmektedir. Özellikle bireyler içerisinde toplumsal konum ve pozisyonu gereği kamusal karar alabilme ve kamusal yetki kullanabilme imkânına sahip olanların doğru kalabilmesi daha çok önem içermektedir. Toplumsal sorumluluğu sebebiyle sonuna kadar tutarlı davranmak, dürüst davranabilmek zorunda olan kamusal görev üstlenmiş bireylerin sadece kanun ve kurallar gereği ile değil, toplumsal güveninin yitirilmemesi için de rol üstlendikleri açıktır. Toplumda oluşabilecek güven kaybı ve tutarsızlığa aldırış etmeden, kamusal güç ve yetki kullanan, kamusal kararlar alan kurum ve insanların sayısı arttığında, o toplumda kurum ve yetkili kişilere olan güven de hiç olmadığı kadar zarar görecektir. Dolayısıyla “güven” denilen toplumsal ihtiyaç, sadece bireylerin kendi ilişkilerinde öne çıkan bir konu olmaktan çıkarak, özellikle kamusal görev ve yetkilerin yerine getirilmesinde önemli bir sorumluluğa dönüşmektedir. Kamusal faaliyetlerdeki güvenin daha kapsayıcı ve daha genel nitelikte olduğu düşünüldüğünde sadece gerçek kişilerin değil kamusal hizmet üreten kamu kurumlarının da toplumsal güvenin inşasındaki sorumluluğunu dikkate almak gerekecektir.

IV. Kamu Kurumlarının Güvenilirliği Sorunu

Toplumsal düzenin devamı için hem bireyler arası hem de kurumlar arası güven büyük bir ihtiyaçtır ve toplumsal ilerleme için gereklidir. Bir ülkede tüm sosyal, ahlaki, yönetsel ve hukuk düzeninin karşılıklı güveni kazanma ve artırmanın üzerine kurulması beklenir. Bu konuda örneğin, sosyal ve ekonomik çerçevede bir ülkede ekonomik faaliyetlerin nasıl bir güven ortamında yapılması gerektiği çok açık ortadadır. Dolayısıyla kamuoyunda sıkça sosyal ve ekonomik düzenin önemli kurum ve aktörlerinin gerektiği gibi hareket ettiğine dair toplumsal güvenin ne seviyede olduğu, çeşitli şekillerde ölçülmekte ve sürekli şekilde takip edilmektedir. Örneğin halen Türkiye'de ekonomik faaliyetlerde önemli bir kesimi temsil eden tüketicilerin ekonominin genel durumuna ilişkin güveninin bulunup bulunmadığı çeşitli endekslerle belirlenmektedir. Bu konuda ekonomik güvendeki genel durumu ortaya koymayı hedefleyen Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından “Tüketici Güven Endeksi ve Ekonomik Güven Endeksleri” yayınlanmaktadır. Bu endekslerde ekonomik faaliyetlerde özellikle kamusal karar ve uygulamaların ne derece kabul gördüğünün toplumsal karşılığı öğrenilmeye çalışılmaktadır. Bu şekilde ekonomik faaliyetlerde birey ve kurumların, ekonomik sonuç ve uygulamalara ilişkin güven duyup duyulmadığı, tüm ekonomi aktörlerince mutlaka bilinmek istenmektedir. Sonuç olarak bir ülkede örnek olarak ekonomik piyasaların tamamen tüketiciler, yatırımcılar ve sermayedarların güveni ile şekillendiği görülebilmektedir. Benzer şekilde tıpkı ekonomi gibi kurumlar eliyle yerine getirilen ülkedeki eğitimin, adaletin, huzur ve asayişin, diplomasinin, yatırım ve harcamaların ve diğer kamu faaliyetlerinin tümüne bireylerin ne kadar güven duydukları çeşitli şekillerde incelenmekte ve bu konuda birçok araştırmalar yapılmaktadır. İster ekonomi, isterse eğitim veya yargı düzeni olsun, tüm toplumsal faaliyet ve hizmetlerin bireye ne kadar fayda ve güven sağladığı ile bu faaliyetlerden sorumlu olan kurumların görevlerini gerektiği gibi yapıp yapmadığı toplumsal dayanışmada pekiştirici bir rol oynamaktadır. Bu sebeple kamusal düzende vatandaşların, özellikle diğer bireylerden ziyade ana karar verici durumdaki kurumlara ne kadar güven duyduğu, bu kurumların ürettiği hizmetleri ne derece tatminkâr bulduğu da hep merak edilmektedir. Bu konu özellikle, güvenin tesis edilemediği ve güvensizliğin hâkim olduğu toplumlarda vatandaşların, zaman içerisinde

de politik düzen ve sisteme karşı geleceği, mevcut sistemle karşılıklı tartışma ve çatışma sarmalının içerisinde girebileceği ihtimali sebebiyle önem içermektedir. Güvenin kaybolduğu bir durumda, vatandaşların önce siyasi sisteme karşı yabancılaşmasına, daha sonra da sosyal politikaların üretildiği karar alma süreçlerinden çekilmesine ve nihayet ülkenin zihnen çoraklaşmasına neden olarak, devletin milli hedefler belirlemekten uzak, ortak aidiyet duygularını besleyemeyen kırılmalı bir yapıya bürünmesi sonucunu doğuracağı kabul edilmektedir.

Günümüzde toplumsal güven sorunu, ekonomide gelişmişlikten başlayarak hukukun hedefi olan adaletin gerçekleşmesine ve toplumsal huzur ve asayişin kalıcı şekilde tesisi edilmesine değin birçok kamu faaliyetine doğrudan etkide bulunacak önemde bir konudur. Ayrıca bu güven sorunu, kamu hizmetleri sorumlusu kamu kurumlarının işleyişindeki aksaklıkların en temel nedenlerinden biri olarak görülmektedir. Çoğu zaman uygulamada, temel hak ve özgürlükler alanındaki ihlal ve aksamalar, hukuk devletinin gereklerinin yerine getirilmemesi, kamu yönetiminde etkin ve verimli bir işleyişin gerçekleşmemesi gibi birçok faktörün altındaki ana nedenin güven sorunu olduğu ileri sürülmektedir (Emre,2003:15).

Bir ülkede toplumsal güvenin gerilemesinde özellikle kamu kurumlarının artan bürokratik işlemlerinin ve yoğun bir merkezi teşkilatlanmasının etkili olduğu görülebilmektedir. Ancak toplumsal güvensizliğin olduğu yerde bürokrasinin artmasının aslında sorunun bir sebebi mi yoksa sonucu mu olduğu da tartışmalıdır. Bu konuda yaptıkları araştırma ile Pitlik ve Kouba (2015:28); bireylerin birbirlerine karşı duydukları güven duygusunun bürokratik düzenlemelere etkisinde, devlete ve şirketlere olan güvenin rolünü incelemiştir. Araştırmaya göre; bireyler birbirlerine güvenmedikleri zaman daha fazla bürokratik düzenleme talep etmelerinin önemli bir koşula bağlı olduğu öne sürülmektedirler. Buna göre, bireyler, toplumdaki diğer kurum ve kişilere karşı fazla güven duymadıkları zaman “negatif dışsallıkla” (üretim veya tüketim yapanların üçüncü kişilere neden olduğu zararlar) karşılaşmamak adına kamu otoritesinden daha fazla bürokratik denetleme ve bürokratik kurallar talep etmektedirler. Örnek olarak, otomobillerin karbon emisyonunu sınırlandırılmasını isteyen çevre duyarlılığı olan kişiler, otomobil şirketlerinin kendi inisiyatifleri ile bu sorunu çözemeyeceklerine inandıklarından yani otomobil şirketlere güven-

mediklerinden dolayı bu konuda yasal ve bürokratik düzenlemeler getirilmesini ve kamu kurumlarının bu sorunu hakkaniyetle çözmelerini talep edeceklerdir. Dolayısıyla yasal veya bürokratik işlemlerin artışı çoğu zaman o toplumda işlerin yürütülmesindeki güvensizlikten doğrudan beslenmektedir. Benzer şekilde örneğin, bir nehrin kenarında üretim yapan bir ilaç fabrikası ile nehrin bir diğer ucunda yer alan bir balık çiftliğinin faaliyetleri düşünüldüğünde, ilaç fabrikasının atıklarının nehri kirleterek balık çiftliğinde yetişen balıkları olumsuz yönde etkileme riski bulunmaktadır. Bu durum doğrudan bir “negatif dışsallık”tır. Eğer balık çiftliğinin sahipleri, ilaç fabrikasının çevreye ve diğer toplumsal kesimlere sorumlu davranıp gerekli önlemleri alacağına güveniyorsa yani toplumsal bir güvene sahip ise baştan itibaren kamu kurumlarından o fabrikayı sıkça denetlemesini talep etmeyecektir. Ancak bir kez dahi olsun ilaç fabrikasının nehri kirletmemek adına gerekli önlemleri almadığı anlaşılır ise bu durum balık çiftliğinin sahiplerinde veya nehirden faydalanan tüm toplumsal kesimlerde meydana gelen güven kaybı sebebiyle kamu otoritesinden daha sıkı denetim ve düzenleme yapması talebi olacaktır. Ekonomiye dair bir kavram olmasına rağmen, “negatif dışsallık” teorisine göre, bireyler ve gruplar tanımadığı veya güven duymadığı insanların, kurumların vermiş olduğu ekonomik veya sosyal bir kararın kendisi için negatif bir dışsallık oluşturabileceğine hiç araştırmadan daha çabuk inanabilmektedir (Aghion vd,2010). Bu durumda yeterli kurumsal sorumluluk yanında toplumsal dayanışma ve kaynaşma olmadığından toplumsal güvensizliğin daha çok artacağı ileri sürülebilir.

V. Kamusal alanda Kurallar ve Toplumsal Güven İlişkisi

Bir toplumda güven, aşırı kurullarla, yasalarla ve güvenliği artırılmış şehirlerle değil bireyin içinde yer aldığı sıkı aile bağlarıyla inşa edilebilir. Çünkü güçlü ve istikrarlı aile yapısı ve sağlam toplumsal kurumlar, hukuki düzenlemelerden ziyade, özünde güven barındıran toplumsal ilişkilerle kurulmaktadır (Tüysüz,2011:16). Nitekim Fukuyama'ya göre, genellikle kurallar ve güven arasında ters orantılı bir ilişki vardır. İnsanlar, ilişkilerinde kurallara bağımlı olmaları derecesinde, birbirlerine o oranda az güvenmektedirler (1998:203).

Bir toplumda güveni artırmanın ilk yolu, aşırı kurallara ve zorlamalara dayanmaksızın, kurum ve bireyleri kendiliğinden hareket edebilmeye ikna etmektir. Yapılan araştırmalara göre, güven düzeyi yüksek toplumlarda düzenleme ve zorlayıcı yaptırım mekanizmaları daha azdır (Öksüzler,2006:113). Ancak bir toplumda karşılıklı güven azalınca kurallar ve bu kuralların çokluğu sebebiyle oluşan maliyetler de çoğalmaya başlamaktadır. Örneğin, piyasa düzenleyicilerin bulunmadığı ABD’de, 2000’lerin başında “Enron” ve “Worldcom” gibi büyük şirketlerin muhasebe kayıtlarında tespit edilen usulsüzlükler ve bu şirketler hakkında hisse sahiplerinin ve kamuoyunun yanlış bilgilendirdiğinin ortaya çıkması üzerine ülkede yeni düzenlemeler yapılmak zorunda kalınmıştır. Yaşanan bu olay üzerine, piyasalarda sarsılan güveni yerine getirmek adına, 2002 yılında ABD’de “Halka Açık Şirketler Muhasebe Reformu ve Yatırımcıyı Koruma Yasası” veya diğer bilinen adıyla “Sarbanes-Oxley Yasası” yürürlüğe girmiştir. Ancak toplumda oluşan güvensizliği gidermek için çıkarılan bu yasanın şirketlere maliyetinin, ABD Menkul Kıymetler ve Borsa Kurulu’nun (Securities and Exchange Commission) ilk tahminlerinden 28 kat daha fazla olduğu hesaplanmıştır (Covey ve Merrill,2010:31). Kısaca şirketlerden birkaçının güveni yıkması sonucu toplumsal maliyet tüm taraflara aktarılmıştır.

Aynı şekilde bir toplumsal düzen açısından güvenin ne kadar önemli olduğu ve kaybedildiğinde ise aslında nelerin kaybedilebileceğine ilişkin “Her Şeyi Değiştiren Şey: Güven” adlı eserin yazarları olan Stephen Covey ve Rebecca Merrill (2010) bu duruma şu örneği vermektedirler: 11 Eylül 2001’deki terörist saldırıları sonrası ABD’de ciddi bir güven sorunu oluşmuştur. Bu saldırılardan önce, ABD’de uçak yolcuları için bir uçağın kalkmasına yarım saat kala havalimanına gitmesi yeterli olduğu halde 11 Eylül olaylarının sonrasında artan güvenlik önlemleri ve yolculara duyulan güvensizlik ortamı sonrasında bu sürenin 2-3 saate çıktığı gözlemlenmiştir. Dolayısıyla milyonlarca insan için büyük bir zaman kaybı oluşmaya başlamıştır. Bu sebeple kamu otoriterleri tarafından toplumsal düzene ilişkin güven azaldığında, kısa zamanda toplumda güvenin yerine geçen resmi kurallar ve bürokratik düzenlemeler getirildiği görülmektedir. Güvenin yerine ikame edilen yeni kurallar, bir toplumda ekonomideki karşılığı ile “işlem maliyeti” olarak adlandırılacak ve böylelikle toplumdaki yaygın güvensizlik, bütün ekonomik faaliyetler üzerine konmuş bir nevi vergi etkisi oluşturacaktır (Tüysüz,2011:36; Fukuyama,1998:38-39).

Toplumda güvenin azalması, kamusal kararları verecek ve sosyal ilişkileri düzenleyecek olan yeni tarzda özgürlüklere müdahaleci ve daha rahat yönetmek için kuralcı hükümetlerin ortaya çıkmasına yol açmaktadır (Fukuyama,1998:320). Ayrıca güvenin azaldığı toplumda kurallar artırılrsa da güven düzeyinin düşük olmasından dolayı mafya tipi suç örgütleri, rüşvet ve yolsuzluk yaygınlaşırken, bu defa patronaj ve klientalist davranışa da otoriter merkezi devlete ve bürokrasiye daha çok ihtiyaç artmaktadır. Ayrıca kamusal ortamda güven eksikliği, özellikle iş başarıma maliyetlerini de yükseltmekte ve rekabet gücünü düşürmektedir (Ören,2007:75). Güvenin düşük olduğu toplumlarda devlet sermayesine sahip olmayan büyük sanayi kuruluşları azalmakta ancak küçük aile işletmeleri gelişirken büyük işletmeler ancak devlet desteğiyle kurulup yaşayabilmektedir (Fukuyama,1998:78).

Kamusal faaliyetlerde yüksek güven düzeyine sahip toplumlarda, devlete olan güven daha güçlü (Can,2015:263) hissedilirken aynı zamanda demokratik şekilde seyreden gelişme hızı daha yüksektir (Uslaner,2002:16). Hoşgörünün varlığı ile yüksek güven taşıyan bu tür toplumlarda, toplumsal sorunların başka yollar aranmadan örneğin yargının önüne gitmeden uzlaşmayla çözülmesi (Alacahan ve Duman,2011:111) aynı zamanda adalet mekanizmasına olan güven düzeyini de yükseltmektedir (Altay,2007:342). Birbirine sıkı bağlı ve kendine güvenli toplumlarda iş birliği, dayanışma, ortak karar alma ve yatırımlarda esneklik göze çarpmaktadır (Yıldız ve Topuz, 2011: 216). Böylelikle bu toplumlarda güvene dayalı yatırımlar sonucu ortaya çıkan yeniliklerin aynı zamanda topluma da hızlı şekilde yayılması ve kullanılması artmaktadır (Tüysüz,2011:43; Keleş,2012:36).

Toplumda taraflar arasında gelişen güven, aynı zamanda ülkelerin gelir düzeyleri ve gelirlerin adil dağıtılmasına pozitif yönde katkı yapmaktadır (Altay,2007:42). Genel güven, ekonomik faaliyetlerde iş birliğini kolaylaştırdığı ve işlem maliyetlerini düşürdüğü için ekonomik büyüme ile güven arasındaki ilişkide ekonominin aktörlerince daha çok genel güven esas alınmaktadır (Öksüzler,2006:111). Toplumda zamanla oluşan genel güven, bireylerin ve kamu kurumlarının demokrasiye bağlılığını arttırmakta, demokrasiyi kalıcı hale getirmekte ve vatandaşların otoriter düşüncelere karşı koymalarına yardımcı olmaktadır. Dolayısıyla güven, bir anlamda,

demokrasinin sigortası işlevini görmekte (Ekmekçi,2010:237) ve bu sayede kamu kaynaklarının kötü yönetimi, rüşvet ve adam kayırmacılık gibi sorunların azalacağı tahmin edilmektedir (Tüysüz,2011:41). Neticede genel güvenin yüksek olduğu toplumlarda, kamu kurumlarının daha uzlaşmacı, yolsuzluklardan uzak ve halkın taleplerini karşılayacak politikalar geliştirmekte daha başarılı olduğu tespit edilmiştir (Fukuyama,2000:8).

VI. Devlete ve Kamu Kurumlarına Güvenin Artırılması

Kurumların ve bireylerin toplumsal dayanışma için kamusal sisteme ve yönetime güven duyması gerekliliği açık olmakla birlikte bu güvenin kendiliğinden kolayca oluşmayacağı da tahmin edilebilir. Vatandaşların devlete veya kamu kurumlarına olan güveni, mutlak, vazgeçilmez ve kör bir “güven” anlamına gelmemelidir. Çünkü bireyler, kamuya neden güvenmediğini, niçin kamu kurumlarının kendisine güven aşılamadığını açıklamak zorunda değildir. Güven, öncelikle hissedilen ve yaşanan bir duruma işaret etmelidir. Dolayısıyla somut gelişmelere göre toplumsal güvenin bireyler nezdinde kendiliğinden oluşması beklenecektir.

Yapılan araştırmalar, devlete yani kamu gücüne duyulan güven ile uygulanan kamu politikaları arasında yakın bir ilişki olduğunu ortaya koymaktadır (Hetherington,2005). Bu açıdan kamu otoritesini temsil edenler ile kamu otoritesinin uygulamaları sonucunda “güven” kavramı ilk bakışta siyasi ve toplumsal (sosyal) güven olarak iki ayrı çerçevede incelenebilir. Kamusal otoritenin temsilcisi olarak siyasi otoriteye duyulan güveni belirten “siyasi güven” de kendi içerisinde “rasyonel” ve “psikolojik” güven olarak iki ayrı başlık altında değerlendirilmektedir. İlk olarak “siyasi” güvenin temelinde, devlet idarecilerinin ve kamu personelinin ahlaki norm ve değerlere olan bağlılıklarını esas alan “psikolojik” güven bulunmaktadır. “Rasyonel” güven ise, daha çok ekonomik göstergeleri ve kamu kurumlarının performansı esas alınarak belirlenmektedir. Başka bir deyişle, “rasyonel” güven algısı vatandaşların bireysel menfaatlerini koruma ve artırma düşüncelerine dayanırken, “psikolojik” güven devlet yöneticilerinin, siyasetçilerin ahlaki iş yapma kalitesi ile ilişkili görülmektedir. Hardin, tarafından ileri sürülen toplumsal güvenin “öğrenilen” bir kavram olduğu

fikrinden yola çıkılarak, toplumsal etkileşimin artırılması yoluyla farklı düşüncelere sahip grupların birbirini tanımalarının sağlanmasıyla, sahip oldukları yanlış yargıların ortadan kaldırılabilmesi ve toplumsal güvenin zaman içerisinde artırılabilmesi savunulmaktadır (2006:37).

Bireylerin, devlete olan güvensizliğinin temelinde genel olarak, devletin kurumları ve görevlileri ile halkın beklentilerini karşılamaktan uzak şekilde bürokratik çıkar, kişisel veya parti menfaatlerini öne çıkararak aşırı politize tavır ve uygulamalar sergilemeleri yatmaktadır. Özellikle kamu yönetimleri ve bu yönetimlerin görünen yüzü olan kamu kurumlarının çoğu zaman toplum yararını yani kamu yararını doğrudan devlet yararı şeklinde yorumlamaları ayrıca bu güvensizliği pekiştirmektedir. “Aşkinci devlet” yorumu ile bu şekilde kamu bürokrasisi aslında hem kendi konumunu sağlamlaştırmakta ve hem de siyasi otoritenin doğrudan “devlet” diye algılanmasını temin etmektedir. Ancak siyasi otoriteyi kalıcı ve değişmez gören kamu bürokrasisi, toplumun farklı siyasi düşünce ve görüşlerden oluşabileceğini ihmal ettiğinden sadece kendisini atayanlara sadakat göstererek toplumsal güveni tümüyle bozabilmektedir.

Toplumsal güveninin sadece bürokratik işlemlerle sınırlı olmaksızın, devlet ve vatandaş arasındaki güvene yönelik beklentiye en çok karşılması gereken toplumsal yasaların ve hatta anayasa hükümlerinin dahi, topluma yol gösterecek şekilde güven ve sadelik üzerine şekillenmesine etkisi bulunduğu ileri sürülmektedir. Bu konuda devlet vatandaş arasındaki güven diyalogunu ortaya koyduğu varsayılan ülke anayasalarının metin ve maddede uzunlukları dahi bir ölçü olarak değerlendirilebilmektedir. Bu konuda detaycı ve kazuistik şekilde devletin temel kuruluşunu ve temel hakları ana hatlarıyla belirleyen bir “çerçeve anayasa” şeklinde değil, her konuyu, kanunlar gibi her ayrıntısına kadar düzenlemek isteyen bir “düzenleyici anayasa” olup olmadığına (Özbudun,2015:35) bakılarak toplumsal güvene dair çıkarımlar yapılmaktadır. Örneğin bireyler arasında dayanışmanın yüksek olduğu ileri sürülen İzlanda'nın anayasası 4.000 kelimedenden oluşurken, parçalanmış birçok toplumsal katmanı barındıran ve güvenin az olduğu kabul edilen Hindistan devletinin anayasası 78.000 kelimedenden meydana gelmektedir (Voigt,2009:290). Bu konuda 1982 tarihli Türk anayasasının ise 22 bin kelimedenden oluştuğu görüldüğünde anayasa met-

ninin bir “çerçeve anayasa” olmadığı da ileri sürülebilecektir. Bir anayasa-
da, egemen güç tarafından kelimelerin çoğaltılmasının, detaylı şekilde her
konunun düzenlenmek istenmesinin sebebi çoğu zaman toplumda çeşitli
kesimlerin birbirine güveni olmaması ve siyasi iktidarların hayatın her ala-
nıyla ilgili toplum nezdinde keyfi kararlar almasını engelleyecek kısıtların
anayasaya koyulması ihtiyacı doğmasındadır. Yapılan bir araştırmaya göre;
anayasalarının uzunluğu açısından iki farklı ülke arasındaki 10 puanlık bir
güven duygusu farkı doğrudan anayasanın metin hacmini yaklaşık 3.000
kelime değiştirebilmektedir (Bjørnskov ve Voigt,2014).

Devletin öncü olduğu kamusal düzene güvenmeyen bireylerden, top-
lumdaki diğer kurum ve bireylere güvenmesini beklemek gerçekçi olma-
yacaktır. Özellikle paylaşımın ve eşitliğin sorunlu olduğu kamusal düzen-
de var olan düşüncenin değişebilmesi için ilk olarak adaletin iyi işlemesi
yani güçlüden yana değil, haklıdan yana yargı kararlarının tecelli ettiğinin
görülmesi gerekir (Karagül ve Dündar,2006:70). Özellikle bir toplumda
kamu kurumlarınca daima doğru kararlar alındığı, kamu yararının sürekli
gözetildiğine inanıldığında, suçlu olanın cezasını çekeceği, hakkaniyetin
esas alınacağı, kamu kaynaklarının haksız şekilde yok edilmeyeceği toplu-
mun çoğunluğu tarafından kabul edildiğinde, ayrıca adalete güven de ar-
tacaktır. Kamu kurumlarına ve nihayetinde devlete güveni azaltan en önemli
sebeplerden biri olan yolsuzlukları engelleyecek demokratik ilkelere uyum-
lu bir devlet modeli, parti veya akrabalık bağları gözetilmeden, salt kamu
yararı amacı güdülerek ortaya konulacak şeffaf bir yönetim anlayışının be-
nimsenmesi ile mümkün olacaktır. Yolsuzluk ve iktidar gücünün kötüye
kullanılması halkın kamu otoritesine olan güvenine ihanet şeklinde algıla-
nacak ve bu kırılma devlet kurumlarında yapılacak reformlarla düzeltilme-
diği takdirde devlet belli bir zaman sonra meşruiyet krizine girebilecektir.

Devlete ve kamu kurumlarına güvenin gelişebilmesi için ilk olarak top-
lumsal güvenin o ülkede tesis edilmiş olması beklenir. Bu açıdan eğer “gü-
ven”, toplumun hangi ortak ahlaki değerleri takip edeceğini bir anlaşma ile
belirlenmesi ile oluşan duygu olarak tanımlanırsa, devlete olan güveninde
toplumsal güven ile paralel şekilde ve onunla doğru orantılı olarak geliştiği
kabul edilebilir (Fukuyama,1998). Ancak toplumsal güvenin kaynağının
ne olduğuna da bakılması gerekecektir. Eğer bir ülkede sivil toplum ge-

lişmemiş ve devletten ayrı şekilde, devletten beslenmeyen özerk bir sivil toplum olgusu mevcut değilse yani toplum kısaca devletin içinde eritilmiş ise o ülkede toplumsal güven ile devlete güveni birbirinden ayırmak zorlaşacaktır.

En üst kamu otoritesi olarak devlete güven, o toplumda devletin ne şekilde görüldüğü ile ilişkili olabilmektedir. Diğer bir ifadeyle bir ülkede devlete verilen anlam toplumun kendi içerisindeki güven algılamasından farklılaşabilmektedir. Toplumun kendi içinde dayanışma ve güven derecesi devlete olan bağımlılığı dışında gelişmiş ise o toplumun sıkı bağları ve iç dinamikleri devlet mekanizmasının üzerinde bir güven alanı oluşturmaya imkân sağlayacaktır. Bu konuya örnek olarak Doğu Asya'nın ekonomik açıdan en gelişmiş üç ülkesi olan Japonya, Güney Kore ve Tayvan'da devlete olan güven oldukça düşük seviyede iken toplumsal güven derecelerinin ise yüksek olduğu görülmektedir. Halkın, devlete güven oranı Japonya'da %14, Güney Kore'de %15 ve Tayvan'da %23'tür. Bunun yanında, bu ülkelere yakın coğrafyada yer alan ancak ekonomik açıdan önemli sorunlar yaşayan ülkelerdeki devlete güven oranları ise Moğolistan'da %61, Tayland'da %59 ve Filipinler'de ise %44 gibi daha yüksek seviyelerde olduğu görülmektedir. Ancak burada, devlete güven ile devleti geçici yönetenlere yani siyasi iktidarlara olan güvenin birbirine karışmış olma ihtimali de dikkate alınmalıdır. Nitekim benzer bir durumun yaşandığı Nijerya'da mevcut demokratik sisteme olan güven ilk olarak 2000 yılında %81 iken, 2005 yılında bu oranın %25'e, devlet başkanına olan güvenin % 78'den % 26'ya ve Parlamento'ya olan güvenin de zaman içerisinde % 58'den % 23'e düştüğü gözlemlenmiştir. Bu düşüşün başlıca sebebinin, Nijerya örneğinde iktidar gücünün siyasilerce suiistimal edilmesi, devleti idare eden siyasilerin birçok yolsuzluğa karışması ve 2003 yılında yapılan seçimlerde hileler yapılması olduğu belirtilmektedir (Diamond,2008). Dolayısıyla keskinleşmiş siyasi çekişmelerin gözlemlendiği, siyasi rakiplerin alt edilmesi için her türlü yolun denendiği ve siyaseten diğer düşünce ve görüş sahiplerinin, bazen "emperyalizmin işbirlikçisi", bazen "bölücü", ya da "rejim düşmanı" olarak görüldüğü ve iktidara hâkim siyasetin politika ve uygulamalarını eleştirenlerin, daima "kötü niyetli" ilan edildiği ülkelerde kamu kurumlarına, devlete, siyasi iktidarlara ve siyasi partilere güven sağlanması zorlaşacaktır.

Siyasi çekişme ve retorik seviyede söylemlere dayanılarak devlete, kurumlara, iktidara ve siyasete olan güveni anlamak yerine, geçerli ve ölçülebilir parametrelerin kullanmasının gerekliliği açıktır. Bu konuda güvenin niçin toplumda tam olarak oluşamadığına ilişkin yapılmış birçok çalışma bulunmaktadır. Diğer bir ifadeyle kamu düzenine ve devlete duyulan güvensizliğin sebeplerini anlamada, ölçülebilir kriterlere dayanan çeşitli yaklaşımlar bulunmaktadır. Bunlardan ilki, “Performans ve güven” ilişkisi üzerine geliştirilen “Makro ve Mikro performans teorisi”dir. Buna göre, “Makro performans teorisi”, güvene ya da güvensizliğe konu olan şeyin bir başka ifadeyle güvenin nesnesinin, iktidara talip olan siyasetçiler ve onların siyasi politikaları olduğunu yani devlet yönetiminin ekonomik büyüme, enflasyon, istihdam, sağlık, eğitim, adalet, çevre gibi belirli alanlarda kamu hizmeti sunmadaki rolünün olduğunu kabul ederken, “Mikro performans teorisi” ise devlet politikalarına ve kamu kurumlarına duyulan güvensizliğin gerisinde siyasilerin görevlendirdiği bürokratların ve bürokrasideki idari süreçlerin yani kamu çalışanlarının ve onların sundukları hizmetlerin rolü olduğunu kabul etmektedir (Bouckaert ve Van de Walle,2003:310). Dolayısıyla bu konuda performans temelli olarak güven araştırıldığından yansız şekilde objektif verilere dayalı gerekli incelemeler yapılmadan devlete, kamu ve siyasi kurumlara güvenin ölçülmesi zorlaşacaktır.

Diğer yandan bazı araştırmalarda, devlete ve kamu kurumlara karşı güvensizliğin sebebini anlamada hangi gerekçelerin öne çıktığı konusunda iki ayrı teoriden de faydalanılmaktadır. Bu teorilerin ilki, “Aşırı Talep Teorisi” (Demand Overload Theory) olarak da adlandırılan ve devlete, siyasal sisteme olan güvensizliğin genelde siyasetçilerin ütöpik ve hayal içeren vaatlerinin sonucu olarak oy veren seçmenlerin ve halkın aşırı talep ve beklentilerinin karşılanmamasından dolayı ortaya çıkan hoşnutsuzluklardan kaynaklandığını yani halkın siyasal sisteme yönelik ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal beklentilerinin siyasilerce çok yükseldiğinde ve bunlar zamanla karşılanmadıkça toplumsal güvenin azalacağı, hoşnutsuzluk ve güvensizliğin artacağını ileri süren yaklaşımdır. Bu teoride, kamu kurumlarına ve devlete olan güven, çoğu zaman siyasal güvenle, hükümetin performansı ile ekonominin genel durumu yakından ilişkili kabul edilmektedir (Moran,2018:21). Devlete ve kamu kurumlara karşı güvensizliğin sebebini anlamada ikinci teori ise, “Prosedürel Engelleme” (Procedural Frustration)

olarak adlandırılan ve devlete ve kamu düzene güvensizliğin siyasal sistemin işleyiş sürecinde ortaya çıkan her türlü haksızlık ve adaletsizliklerden doğan hoşnutsuzluklardan kaynaklandığını iddia eden yaklaşımdır. Kısaca bu teoride devlete güvensizliği esas doğuranın kamu politikalarının ve yasalar ile kuralların kendisinin değil, bunların kamu kurumlarında uygulanma süreçleridir. Kamu yönetimindeki kamu hizmetlerinin uygulanması süreçlerinde siyasetçi ve kamu personeli eli ile meydana gelen her türlü kayırmacı, haksız, eşitsiz, kalitesiz ve adaletsiz hizmetler sebebiyle devlete ve kamu otoritesine güvenin zamanla azaldığı ileri sürülmektedir (Chanley vd,2000:240).

VII. Türkiye’de Toplumsal Güvenin Derecesi

Toplumsal dayanışma açısından toplumsal güvenin hangi seviyede olduğuna ilişkin birçok araştırma yapılmaktadır. Dünya çapında genelleşmiş güveni ölçen bu tür araştırmalarda, Batı toplumlarının Doğu toplumlarına, zengin toplumların yoksullara, Protestanların, Müslüman ve Katoliklere göre geliştirilmiş seviyede güven derecelerinin daha yüksek olduğu gösterilmektedir. Bu duruma gerekçe olarak, Batı toplumlarının, zengin toplumların ve Protestan aidiyeti olanların diğerlerine göre “tanımadıkları insanlara” daha kolay güvenebildikleri ve onlarla iş birliği yapabildikleri gösterilmektedir (Başak,2010:64).

Toplumsal güvenin, çoğu zaman bireylerin tanımadığı halde baştan birlikte olduğu diğer kişileri güvenilir bulması ve iş birliğinden kaçınmaması üzerine inşa edildiği bu konuda yapılmış birçok araştırma sonucu incelenebilmektedir. Örneğin 1990-1991, 1996-1997 ve 1999-2001 yıllarında seksenden fazla ülkede gerçekleştirilen Dünya Değerler Araştırması (DDA) kapsamında yapılan anketlerde; kişilere “*Genel olarak çoğu kişinin güvenilir olduğunu veya onlarla olan ilişkilerinde aşırı dikkate gerek olmadığını düşünüyor musunuz?*” şeklindeki bir soruya Türkiye’de verilen cevaplar incelendiğinde insanların, bu şekilde diğer kişilere karşı güven düzeyinin oldukça düşük çıktığı görülmektedir. Türkiye, 1990-1991 yıllarındaki ankette %9,8 ile 43 ülke içinde 42. sırada, 1995- 1996 yıllarında yapılan çalışmada ise OECD’ye üye ülkeler arasında %6,5 ile son sırada ve 2007 yılı

çalışmasında ise %5 oranı ile 57. sırada yer almıştır (Uğuz vd., 2011: 23). Bu sonuçlara göre diğer ülkeler arasında genel toplumsal güvenin en düşük olduğu ikinci ülke olduğu tespit edilmiştir. Dünya genelinde toplumsal güven oran ortalaması %25,1 iken Türkiye’de sadece %4,8 civarındadır.

En son tarihli ve 2017-2020 dönemini kapsayan “Dünya Değerler Araştırması”nın 7nci dalga veri setine göre; Türk toplumunda, bireylerin yanında komşu olarak istemediği ve iş birliğine hazır olmadığı ve kendisine güvenmediği gruplar olarak şu sıralama ortaya çıkmaktadır (Dünya Değerler Araştırması, 2020):

- 1-Uyuşturucu bağımlıları (%88,9),
- 2-Eşcinseller (%75,8),
- 3-Alkol bağımlıları (%72,5),
- 4-AIDS hastaları (%70,7),
- 5-Evlenmeden birlikte yaşayan çiftler (%55,4),
- 6-Göçmenler (%48,1),
- 7-Farklı dinden kişiler (%41,4),
- 8-Farklı ırktan kişiler (%41,2),
- 9-Farklı bir dilde konuşan kişiler (%35,9).

Bu uluslararası araştırma sonucu destekleyecek şekilde Türkiye’de 2005 yılında “Infacto Research” çalışma grubunca yapılan farklı bir araştırmada, genelleştirilmiş güven seviyesi ölçümü için sorulan “insanların çoğuna güvenilebilir” düşüncesini onaylayanların oranı %12,6 iken, “insanlarla ilişkilerde çok dikkatli olunmalı” düşüncesini destekleyenlerin oranı %85,7 olarak gerçekleşmiştir (Yıldız ve Topuz,2011:220).

Bu sonuçlar değerlendirilirken ana kıstas olan, bireylerin sadece kendilerine yakın gördüğü, benzer kişilere güven duyduğu toplumların “düşük güven seviyeli” toplum kabul edildiği, bireylerin farklı kişiler ile tanışmaktan ve toplumsal aktivitelere katılmaktan çekinmedikleri toplumların ise tam tersi “yüksek güven seviyeli” toplumlar olarak kabul edildiğini belirtmek gerekir. Bu açıdan bakıldığında, Türkiye’deki toplumsal güvenle ilgili analizlerde, Türkiye’de bireylerin, sadece yakın aile ve akraba üyelerine

güvendiği ancak başkalarına güven noktasında ciddi sorunlar yaşadığı görülmektedir (Tüysüz,2011:132). Ayrıca Türkiye’de güven düzeyini ölçen araştırmalarda, bireylerin eğitim düzeyinin, gelir, yaş, dindarlık ve siyasal eğilimler gibi bağımsız değişkenlerin güvensizlik düzeyini fazla etkilemediği görülmektedir. Yani her gruptan, her düşünceden insan için güven oranı aşağı yukarı aynı düzeydedir (Esmer,1999:26).

Türkiye’de uzlaşma kültürünün yerleşmemesi, siyasetin gerginlikler üzerine kurulması ve çatışmacı kültür (Ataay,2013:281) birlikte düşünüldüğünde toplumsal güvenin yeterli seviyede olmadığı anlaşılabilmektedir.

Türkiye’de güven eksikliğinin temel nedenlerinden biri olarak kamu otoritesinin eşit ve yansız şekilde uzlaştırma işlevini yerine getiremediği, zaman zaman farklı toplumsal kesimlere eşit ve adil davranmadığı, böylelikle siyasal iradenin yönlendirdiği kamu otoritesine olan güvenin sarsılarak toplumdaki genel güven düzeyinin düştüğü görülmektedir. Aynı şekilde kişilerin kamu otoritesine veya devlete güvence dahi tam tersi şekilde devletin bireylere aslında güvenmediği de dile getirilmektedir. Buna örnek olarak, devletle birey arasındaki işlemlerde, büyük ölçüde vatandaşın beyanına itibar etmek yerine, kamusal alanda uygulanan sistemin, işlemlerin başlangıçta ispata dayandığı ve bu nedenle de bireylerin talep ve işlemlerinin ayrıntılı yazılı belgelerden olan muhtar, noter, nüfus kütüğü vb. resmi evrakla ancak mümkün olabildiği ileri sürülmektedir (Esmer,1999:23). Karşılıklı bu güven eksikliği ile bireylerin, kamu kurumlarına ve devlete güvenini yitirdikçe zamanla vergi kaçırmayı, hazine arazilerini işgal etmeyi ve kamu kaynaklarını haksız şekilde ele geçirmeyi doğal gördüğü belirtilmektedir (Yıldız ve Topuz, 2011:223).

Bireylerin karşı tarafa verdiği sözler doğrultusunda hareket etmesi ve müzakereler sırasında dürüst davranması olarak tanımlanan “güven” ilişkisi iktidar mücadelesi verilen Türk siyasetinde de sorunlu gözükmektedir. Türkiye’de siyaset, olması gerektiği gibi araçlar üzerinden değil, çoğu zaman niyetler üzerinden yapıldığından genelde “niyet siyaseti” yaygındır ve bu durum kaçınılmaz bir şekilde toplumsal kutuplaşmaya ve hukukun siyasallaşmasına ve güvenin azalmasına yol açmaktadır (Ekmekçi,2010:238-239). Türkiye’de halkın siyasal sisteme, partilere ve genel olarak tüm kamu kurumlarına güveninin azaldığı son yıllarda yaygınlaşan

bir düşüncedir (Akgün,2001:1). Kurumlara güven azaldıkça, kişilere ve şahıslara bağlanan ümit neticesinde; vazgeçilmez liderler, kurtarıcı rolü verilen sert ve otoriter kişilikler ile devlet ve siyaseti tek başına domine eden siyasi figürlere ihtiyaç da artmaktadır. Bu konuda Dünya Değerleri Araştırması'nın Türkiye özelindeki araştırmasında, ülkede kurumlar yerine “güçlü lider” gerekir mi? sorusuna “çok iyi olurdu” ya da “fena olmazdı” şeklinde cevap verenlerin oranı anketin yapıldığı 55 ülke genelinde ortalama %38,1 iken Türkiye’de bunun % 58,9 gibi yüksek seviyede olduğu da görülmüştür (Ekmekçi, 2010: 240-241). Dolayısıyla Türkiye’de kamu kurumlarının değil siyasi kişiliklerin sorunları çözebileceğine inanılmaktadır.

Sonuç ve Öneriler

Toplumsal dayanışmanın anahtar kavramı olan “güven”, bireyin verdiği sözler doğrultusunda hareket etmesi ve karşı tarafla iletişim kurarken dürüst şekilde davranmasıdır. Bir kişide oluşan, karşı tarafın adil, ahlaka uygun ve öngörülebilir şekilde davranacağına ilişkin dürüstlük ve doğruluğa ait inanca dayalı bir kavram olan “güven”, insanların toplumsal hayatta ihtiyaç duyduğu ve elde etmeye çalıştığı en temel duygudur. Bireysel seviyeden çıkılarak toplumsal seviyede bir güven inşa edilmediği sürece, kişiler arasındaki güvenin bir önemi de olmayacaktır.

Toplumsal dayanışmada çok önemli bir rol üstlenen “toplumsal güvenin” bir ülkede artırılabilmesi için;

-Özgürlük, hoşgörü ve katılım çerçevesinde toplumsal uzlaşının sağlanması,

-Demokratik değerlerin tabana yayılması,

-Şeffaf ve hesap verebilir bir kamu yönetimi anlayışının sergilenmesi,

-Farklı siyasi görüş, kültür, değer ve inançların hoş görülmesi,

-Ülkede her türlü ifade özgürlüğünün geliştirilmesi,

-Kişi ve kurumların gölgesinden kurtarılan adalet sisteminin iyileştirilmesi,

-Aile kurumunun sosyal ve kültürel seviyesinin geliştirilmesi,

-Sivil toplum kuruluşları ve meslek örgütlerinin temsil ve değerlerinin güçlendirilmesi,

-Ülkedeki gelir dağılımındaki adaletsizliklerin önüne geçilmesi,

-İnsanların hayat şartlarının iyileştirilmesi,

-Kamu kurumlarının siyasetin gölgesinden kurtarılması,

-Kamu kurumlarının sorumluluklarının yeniden belirlenmesi,

-Kayıt dışı ekonominin ve kamu yolsuzlukların mutlaka önüne geçilmesi ile sağlanabilecektir.

Kamu yönetimi ve hukuk düzeni kamu vicdanı açısından büyük sorumluluk aldığından bunların uygulamalarının topluma yansımalarının çok iyi belirlenmesi gerekir. Kişileştirilmiş siyasi aygıtlar üzerinden kamu otoritesini temsil etmenin, yıllar içerisinde oluşturulmuş kamu düzeni ve sistem bozulduğunda, toplumsal tüm girdiler işlevsizleştirdiğinde ve toplumsal kazanımlar yok edildiğinde toplumun “güven” içerisinde kalabilmesine olanak bulunmayacaktır.

Toplumsal güvenin kazanılmasında kamu kurumlarının sorumluluğunun özellikle ülkenin sosyal sermayesini kullanması bağlamında tekrar ele alınması uygun olacaktır. Bir toplumda oluşabilecek toplumsal güven eksikliği aynı zamanda “sosyal sermaye” açısından da sorun oluşturacağından ülkede sosyal sermayenin yitirilmemesine dikkat edilmelidir. Bireyler arasındaki karşılıklı hoşgörü, sabır ve nezaket, bireylerin birbirlerine ve geleceğe bakışlarının olumlu olması, toplumsal huzur ve mutluluğun düzeyi o toplumdaki “sosyal sermayenin” varlığına işaret etmektedir (Karagül,2012:100). Dolayısıyla toplumsal dayanışma açısından “sosyal sermaye”, toplumu oluşturan birey, sivil toplum kuruluşları ve kamu kurumları arasındaki koordinasyon faaliyetlerini kolaylaştıran ve toplumun üretkenliğini artıran, norm, iletişim ağı ve güvenden oluşan yapı olarak aynı toplumsal grupla farklı toplumsal gruplar arasında güvene dayalı iletişimin bir şekilde yoğunluğudur.

Toplumsal dayanışmada güveni tekrar inşa ederken kamu kurumları, devlet ve siyasi otoritenin ön planda düşünmesi gereken kavram olan “sosyal sermaye” kavramı gruplar ve ağlar, güven ve dayanışma, kolektif çalışma

ve iş birliği, bilgi ve iletişim, sosyal birleşme ve bütünleşme, yetki ve politik faaliyetler olarak da kabul edilebilir (Karakurt,2008:80). Dolayısıyla bireylerin birikmiş sorunlarını daha kolay çözmelerine (Putnam,2000:311) kamu örgütlerinde bilginin akışına imkân sağlayan, toplumsal güveni ve etkileşimi artırarak hayatın zorluklarına karşı koymayı kolaylaştıran (Keleş,2012:27) ülkedeki sosyal sermayenin tıpkı güvenin inşası gibi tükenmesi durumunda tekrar üretilmesinin çok uzun yıllar alabileceğinden (Fukuyama,1998:285) sahiplenilmesi ve ülkenin güveni merkeze alan bir sosyal düzeni yeşertmesi gerekecektir.

Kaynakça

Aghion, Philippe, Yann Algan, Pierre Cahuc, and Andrei Shleifer (2010). "Regulation and Distrust", *Quarterly Journal of Economics*, 125 (3): 1015-1049.

Akgün, Birol (2001). "Türkiye'de Siyasal Güven: Nedenleri ve Sonuçları", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 56 (4), 1-23.

Alpar, Güray. (2014). Antropolojik Bakış Açısıyla Stratejik Dünya Tarihi, Palet Yayınları: Konya.

Alpar, Güray (2015). *Uluslararası İlişkilerde Strateji ve Savaş Kültürünün Gelişimi*, Palet Yayınları: Konya.

Aronson, Elliot (1997). "Back to the Future: Retrospective Review of Leon Festinger's: A Theory of Cognitive Dissonance", *The American Journal of Psychology*, 110(1): 127-137.

Aslan, Seyfettin (2016). "Türkiye'de Sosyal Sermaye Bileşenlerinden Güven Hakkında Bir Değerlendirme", *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt. 17, Sayı 2, ss.181-204.

Ataay, Faruk (2013). "Adalet ve Kalkınma Partisi'nin 'Başkanlık Sistemi' Önerisi Üzerine Değerlendirme", *Alternatif Politika*, Cilt 5, Sayı 3, 266-294.

Aydemir, Mehmet Ali ve Tecim, Erhan (2012). "Türk Toplumunda Aile ve Dinin Sosyal Sermaye Potansiyeli", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı:28, ss. 43-59.

Baltacı, Ali (2019). "Sosyal Sistem Kuramı ve Eğitim Örgütlerine Etkileri", *Medeniyet Eğitim Araştırmaları Dergisi*, Cilt:3, Sayı:1, s.1-19.

Başak, Suna (2010). "Genelleşmiş Güven ve Toplumsal Cinsiyet", *Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt:27, Sayı:1, 53-71.

Bjørnskov, C. ve Voigt, S. (2014). "Constitutional Verbosity and Social Trust", *Public Choice*, 161(1), 91-112.

Bouckaert, G. Ve Van de Walle (2003). "Quality of Public Service Delivery and Trust in Government", in Ari Salminen (ed.), *Governing Networks:EGPA Yearbook*, Amsterdam: IOS Press, pp. 299-318.

Can, Ali (2015). “Türkiye’de Toplumsal ve Kamusal Güvenin İnşası”, *The Journal of Academic Social Science Studies (JASSS)*, Sayı: 34, ss.261-273.

Chanley, Virginia A., Thomas J. Rudolph, and Wendy M. Rahn. (2000). “The Origins and Consequences of Public Trust in Government: A Time Series Analysis.” *Public Opinion Quarterly*, 64:239-256.

Demircan, Nigâr ve Ceylan, Adnan (2003). “Örgütsel Güven Kavram: Nedenleri ve Sonuçlar”, *Yönetim ve Ekonomi*, Cilt:10, Sayı:2, ss.139-150.

Diamond, Larry (2008). Progress and Retreat in Africa: The Rule of Law versus the Big Man, *Journal of Democracy*, Johns Hopkins University Pres, Volume 19, Number 2, pp.138-149.

Durkal, Müzeyyen Eroğlu ve Korkmaz, Hatun (2017). “Kamu Güveni İnşasında Kurumların Rolü: Bimer Örneği”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C.22, Kayfor15 Özel Sayısı, ss.2159-2181.

Dünya Değerleri Araştırması (2020). <https://www.worldvaluessurvey.org/wvs.jsp>.

Emre, C., Hazama, Y. ve Mutlu, S. (2003). “Cultural Values, Morality and Public Administration in Turkey”, *Yönetim Bilimi Yazıları*, C.Emre (Ed.), Ankara: İmaj, ss. 433-454.

Esmer, Yılmaz (1999). “Devrim, Evrim, Statüko: Türkiye’de Sosyal, Siyasal Ekonomik Değerler”, Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı (TESEV): İstanbul.

Fischer, Peter, Dieter Frey, Claudia Peus, Andreas Kastenmüller (2008). “The Theory of Cognitive Dissonance: State of the Science and Directions for Future Research”, *Clashes of Knowledge*, Eds. Meusburger, Peter, Welker, Michael Edgar Wunder, Dordrecht: Springer, pp.189-198.

Fukuyama, Francis (1998). Güven, Sosyal Erdemler ve Refahın Yaratılması, Çev: Ahmet Buğdaycı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları: Ankara.

Gür, Nurullah (2017). “Güven, Bürokrasi ve Refah Devleti”, *İnsan ve Toplum Dergisi*, Haziran, Cilt: 7, Sayı: 1, Sayfa: 89-116.

Hardin, Russel (2006). *Trust*, Polity Press: USA.

Hetherington, Marc (2005). *Why Trust Matters: Declining Political Trust and the Demise of American Liberalism*, Princeton, NJ: Princeton University Press.

Karagül, Mehmet (2012). *Sosyal Sermaye (Kapitalizmin Kör Noktası)*, Nobel Yayınları: Ankara.

Karagül, Mehmet ve DüNDAR, Süleyman (2006). “Sosyal Sermaye ve Belirleyicileri Üzerine Ampirik Bir Çalışma”, *Akdeniz İİBF Dergisi*, (12), ss. 61-78.

Karakurt, Elif (2008). “Sürdürülebilir Bir Kentsel Yaşam Açısından Sosyal Sermayenin Önemi”, “İş, Güç” *Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, Cilt:10, Sayı:2, ss. 76-100.

Moran, Michael (2018). “Whatever Happened to Overloaded Government?”, *The Political Quarterly*, Vol. 89, No. 1, January–March, p.29-37.

Örmeci, Ozan (2020). “Dünya Değerler Araştırması 7. Dalga Veri Setindeki Türkiye Bulguları”, <http://politikaakademisi.org/2020/08/02/dunya-degerler-arastirmasi-7-veri-setindeki-turkiye-bulgulari/>

Özbudun, Ergun (2015). *Türk Anayasa Hukuku*, Yetkin Yy.: Ankara.

Özsağır, Arif (2007). “Ekonomide Güven Faktörü”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, C.6, S.20, ss.46-62.

Pitlik, Hans ve Kouba Ludek (2015). “Does Social Distrust Always Lead to a Stronger Support for Government Intervention?”, *Public Choice*, 163(3-4).

Putnam, Robert D. (2000). *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*, Simon&Schuster Inc.: New York USA.

Sabel, Charles F. (1993). “Studied Trust: Building New Forms of Cooperation in a Volatile Economy”, *Human Relations*, Volume: 46 issue: 9, page(s): 1133-1170.

Tüysüz, Nurettin (2011). “Sosyal Sermayenin Ekonomik Gelişme Açısından Önemi ve Sosyal Sermaye Endeksinin Hesaplanması”, T.C. Kalkınma Bakanlığı Yayınları: Ankara.

Uğuz, Hülya E. ve Örselli, Erhan ve Sipahi, E. Banu (2011). “Sosyal Sermayenin Ölçümü: Türkiye Deneyimi”, *Akademik İncelemeler Dergisi*, Cilt:6 Sayı:1, ss. 8-40.

Uslaner, Eric M. (2002). “Trust in the Knowledge Society”, *Social Capital, Cabinet of the Government of Japan*, March 24-25: Tokyo, Japan.

Voigt, S. (2009). Explaining Constitutional Garrulity, *International Review of Law and Economics*, 29(4), 290-303.

Yıldız, Zafer ve Topuz, Hüseyin (2011). “Sosyal Sermaye ve Ekonomik Kalkınma İlişkisi Açısından Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme”, *Sosyal Siyaset Konferansları*, Sayı: 61, ss. 201–226.

Extended Summary

Social solidarity is the unification of common values in which society and its individuals, institutions and organizations and is being acting together to build the future healthy and correctly for coping with all kinds of difficulties. As a key concept of social solidarity, term of “Trust” means for person is keeping his promises and acting honestly in communication with the other party.

There are different classifications of the concept of “trust” which directly feeds social solidarity and helps to carry social cohesion to the future. The problem of social trust is seen as one of the main causes of the disruptions which is been maintaning for the goal of law and the functioning of the public administration responsibility for public services in the realization of justice during this period.

It is often argued that the reasons such as violations and disruptions of fundamental rights and freedoms, failuring to fulfill the requirements of the rule of law and failuring to perform an effective and efficient functioning in public administration are behind the trust problem in society. It is necessary to use valid and measurable parameters for understanding trust the state, institutions, power and politics instead of political controversy and rhetorical level discourses.

There are many studies based on measurable criteria in understanding the causes of distrust in public order and the state. One of them is the “Macro and Micro performance theory” which developed on the relationship between “Performance and Trust”. On the other hand, two different theories are also used in understanding the reason of distrust towards the state and public institutions. The first of these theories, which is also called the “Demand Overload Theory as distrusting of the state and the political system “, is generally due to the discontent of the voters and the public due to the unfulfilled demands and expectations of the people which are believed by utopian and imaginary promises of the politicians. This theory accepts that when the economic, social, cultural and political expectations are raised too high in political society after that social trust degree must be decrease and discontent in the same time.

The public authority, which fails to fulfill the mediation function in an equal and impartial manner, is accepted as one of the main causes of a lack of social trust in Turkey. The public authority also is accused for acting equally and fairly to the different social sector and communities. It is admitted that even if citizens trust the state, on the contrary, the state does not actually trust individuals.

The lack of social trust may occur in losing social capital in the country. That's why, it would be appropriate to reconsider public administration and Law system in the context of social capital of the country for rebuilding social trust among individuals. There are many benefits in building the "social trust" which plays a very important role in social solidarity for a country. These benefits are listed as ensuring social consensus within the framework of freedom, tolerance and participation, spreading democratic values to the base, exhibiting a transparent public administration understanding, tolerating different political views, cultures, values and beliefs, developing all kinds of freedom of expression in the country, improving the justice system that is freed from the shadow of individuals and institutions, improving the social and cultural level of the family institution, strengthening the representation and values of non-governmental organizations and professional organizations, preventing injustice in the distribution of income in the country, improving the living conditions of people, preventing the informal economy and public corruption.

The public administration and the Law system in a country, which are taken great responsibility in terms of the public conscience and the reflection of their practices on the society, should be analyzed very well. When the public administration and Law system, which are established over the years, are deteriorated and all social inputs are rendered dysfunctional and social gains are destroyed, it will not be possible for having social "trust" in country.

In this study, it is examined in responsibilities of public institutions for ensuring "trust" in achieving social solidarity. Various evaluations and solution proposals will be presented about these institutions, which directly determine the trust in the state in the political system that in what situations they can build trust and lead to the deterioration of social trust.

THE ORIGINS OF POLITICAL ECONOMY AND CURRENT CHALLENGES

Abuzer Pinar

Abstract

Economic needs have been the primary problem of individuals and societies in the history of human being. Economics describes and analyzes economic activities, and aims at finding solutions for those problems. The changing conditions and transformation of economic activities in history have inevitably caused the framework and tools of analysis to change in economics. The concept of economy appeared in the agenda as “home economy” which is essentially related to the livelihood and satisfaction of the needs of households. It is as old as human history in this sense. However, economics as a social science appeared as “political economy” following the extending scale in economic activities with urbanization and division of labor. Then economists, partly due to the conditions of the day, tried to isolate economics from politics. This article focuses on analyzing the transformation in economics. One of our main arguments is that the economy cannot be isolated from politics. The other is that the analysis framework and tools have become more complex as the international dimension has been articulated more intensely to the economy in the conjuncture we are going through. Just as economics cannot be isolated from politics, it is not possible for the analysis to be explanatory if international politics and institutions are ignored.

Keywords: *Political Economy, Economic Transformation, International Political Economy.*

POLİTİK EKONOMİNİN KÖKENLERİ VE GÜNCEL YAKLAŞIM SORUNLARI

Abuzer Pınar*

Öz

Ekonomik ihtiyaçlar her dönemde birey ve toplumların birincil problemi olarak gündemdeki yerini korumuştur. Ekonomi bilimi güncelliğini her dönemde koruyan ekonomik olayları anlamaya ve temel sorunları tespit ederek çözüm önerisinde bulunmaya çalışır. Ekonomik olayların tarih içerisindeki değişimi ve dönüşümü bu bilim alanının da kaçınılmaz olarak dönüşümüne neden olmuştur. “Ev ekonomisi” kavramı ile gündeme gelen bu kavram esasında insanlık tarihi kadar eski olan geçim ve ihtiyaçların karşılanması ile ilgilidir. Ancak şehirleşme ve işbölümü ile beraber büyüyen ölçek nedeniyle “politik ekonomi” olarak karşımıza çıkan bu disiplin, zaman içerisinde kısmen günün koşullarında, kendisini politikadan soyutlamak istemiştir. Bu makale ekonomi bilimindeki dönüşümü analize yönelmektedir. Savunulan temel tezlerden birisi, ekonominin politikadan soyutlanamayacağıdır. Diğeri ise içerisinde geçtiğimiz konjunktürde bu probleme uluslararası boyutun daha yoğun olarak eklenmesiyle analiz çerçevesinin ve araçlarının daha karmaşık hale gelmiş olmasıdır. Ekonomi bilimi politikadan soyutlanamayacağı gibi uluslararası siyaset ve kurumların gözardı edilmesi halinde yapılacak analizlerin açıklayıcı olması mümkün görünmemektedir.

Anahtar Kelimeler: Politik Ekonomi, İktisadi Dönüşüm, Uluslararası Politik Ekonomi.

* Prof. Dr. İstanbul Gedik Üniversitesi, abuzer.pinar@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-2208-1326>

1. Giriş

Ekonomi, birey ve birey topluluklarının geçimi ile ilgilidir. Birey düzeyinde politik bir çerçeveden bahsetmek mümkün değildir. Adem'in (veya temsili olarak hikayeleştirilen Hayy veya Robinson'un) politik bir derdi yoktur.¹ Bireysel olarak beslenmek ve çevre şartlarına karşı korunmakla meşguldür. Ailenin oluşumu ile beraber, ailenin geçimi ile ilgilenir ve kaçınılmaz olarak bir iş bölümü ortaya çıkar. Ev ekonomisi olarak tanımladığımız bu ekonomi düzeyinde bağımlı bireyler, çocuklar, denkleme girdiğinden hayatta kalma mücadelesinde ölçek büyür. Artık sadece bireyin kendisinin değil, çocuğun da ihtiyaçlarının karşılanması; beslenmesi, korunması bir ihtiyaç (görev) olarak ortaya çıkar. Bu yeni yapıda, iktisatta güncelliğini hala koruyan verimlilik, işbölümü, uzmanlaşma kavramları önemli hale gelir.

Âdem ve Havva'nın her ikisinin de gıda toplamaya zaman ayırması, çocuğun ihtiyaçlarının bir kısmının karşılanamaması anlamına gelir ki bu noktada işbölümü zorunlu hale gelir. Çocuk sayısı arttıkça ve çocuklar yetişkin hale gelip işbölümüne katıldıkça geçim daha karmaşık hale gelmeye başlar. Aile ekonomisinde üretim artmakla beraber, üretimdeki işbölümü ve ürünün bölüşümü, rekabeti tetikler. Üretim ve bölüşüm ilişkileri karmaşıktıkça, bu süreçlerin yönetimi bir karar mekanizması ihtiyacını gerektirir. Aile reisi kavramı ile ilk nüvesini veren bu yönetim sürecinin sorunsuz işleme garantisi yoktur. Zira aile bireylerinin yetenekleri, gayretleri, mizacı aynı değildir ve aile reisi de bir insan olduğunu göre farklı niteliklere sahip bireylere yaklaşımı aynı olmayacağı gibi, aynı olmasının adalet olup olmadığı da tartışmalı hale gelir.

Ekonominin bu ölçeğinde politik alana adım atmış oluruz ki modern ekonomi biliminin temellerini oluşturan temel eserlerde ağırlıklı olarak ekonomi değil politik ekonomi kavramı kullanılır.² Avrupa havzasının klasik iktisatçıları politik ekonomi kavramını ekonomi ile eş anlamlı kul-

1 Hayy bin Yakzan, Endülüs'lü İbn-i Tufeyl tarafından 12. yüzyılda ilk insanın temsili olarak yazılmıştır. Robinson Crusoe ise bundan yaklaşık 600 yıl sonra İngiliz yazar Daniel Defoe tarafından yazılmış benzer bir romandır.

2 Kavram ilk olarak Fransız yazar Antoine de Montchrétien (1615) tarafından "Economie Politique" olarak kullanılmış ve J. Stuart Mill (1848) ve diğer İngiliz yazarlar tarafından "political economy" biçiminde kullanılmaya devam edilmiştir.

lanmışlardır. Ancak 19. Yüzyılın sonuna doğru iki kavram arasında ayırım yapılarak politik ekonomi, hâkim ekonomi dilindeki yerini kaybetmeye başlamıştır. Klasik politik ekonomi, bugün anlaşılan biçimiyle dar değil, ekonomi diye tanımladığımız geniş bir alan ile ilgileniyordu.

Bu makalede politik ekonominin kökenleri, güncel politik ekonomi tartışmaları ve sanayileşmiş “batı” dışındaki ekonomiler için mevcut ve muhtemel tartışma alanları ele alınmaktadır. İkinci bölümde “ev ekonomisi”, “politik ekonomi” ve “ekonomi” kavramlarının kökenleri tartışılmaktadır. Üçüncü bölümde “yeni politik ekonomi” ele alınarak, ekonomi ve politik ekonomi kavramlarının ayrıştırılması ile ortaya çıkan karmaşa ve ekonomi biliminin kısırlaşması ele alınmaktadır. Dördüncü bölümde, hâkim yaklaşımın “üçüncü dünya” diye tanımladığı “az gelişmiş” veya “gelişmekte olan” ülkelerin politik ekonomisi tartışılmaktadır. Beşinci bölümde politik ekonominin uluslararası boyutu kısaca tartışıldıktan sonra makale sonuca bağlanmaktadır.

2. Ev Ekonomisi, Politik Ekonomi ve Ekonomi

Ekonomi, ilk olarak “ev ekonomisi” kavramı ile anılmaya başlamıştır ki bu Türkçe’de bir hanenin geçimi veya iâsesi ile ilgilidir.³ Politik ekonomi ise toplumsal ölçeğin büyümesi ile beraber kaçınılmaz hale gelen ekonomik değerın üretimi ve dağıtımını ile ilgilidir. Bu kavram sanayi devrimi ve müteakip dönemde ortaya çıkan ve zaman içerisinde dönüştürülen endüstriyel demokrasinin ürünüdür. Ekonomik değer üretiminin temel unsurları olan toprak, emek, sermaye ve girişim kavramları olmadan ekonomi veya politik ekonomi analizi yapmak mümkün değildir.

İlk olarak Fransız yazar Antoine de Montchrétien tarafından kullanılan “Economie Politique” kavramı Türkçe’de bir kesim akademisyen tarafından “ekonomi politik” olarak kullanılmıştır (Kitabın 1615 baskısının orijinal adı *Traité de l’économie politique*’dır). Daha sonra Anglo-Sakson yazarları tarafından “political economy” biçiminde kullanılmıştır.⁴

3 Kavram ilk olarak Grek yazar Xenophon tarafından “Oeconomicus” biçiminde kullanılmıştır (Gray, 2010).

4 Toplumsal Sözleşme kavramı ile bilinen Fransız yazar Jean-Jacques Rousseau’nun 1755 tarihli kitabı “Discours sur l’Economie Politique” adıyla basılmıştır. John Stuart Mill’in 1848’de yazdığı kitabının

Politik ekonomi kavramının kullanılması ideolojik bir tercihten kaynaklanmaz. Bugün itibariyle “politik” kavramı bunu çağrışırsa da kavramın ortaya çıkışı ve gelişimi hayatın gerçeği ile doğrudan ilişkilidir. Çünkü karmaşıklaşan üretim ve bölüşüm süreçlerinin her aşamasında siyasal bir otorite vardır. Tarım toplumundaki arazi mülkiyeti rejiminden, sanayi toplumundaki üretim araçlarının mülkiyetine ve üretilen değer bu süreçlerde emek veren kesimler arasındaki bölüşüm kurallarına kadar siyasal tutum ve kararlar belirleyicidir. Zira bu dört faktörün etkileşimi ile ortaya çıkan üretimin toplumun farklı kesimlerine dağılımındaki en önemli aktör siyasal otoritenin yapısı ve yaklaşımıdır. Buradaki kasıt, devletin bölüşümdeki iradi tutumu değildir. Bölüşüme iradi olarak müdahale etmemek de bir tutumdur ve devletin müdahil olmadığı “piyasa kuralları” çerçevesinde ortaya çıkan bölüşümü temin etmek de nihayetinde devletin temel işlevidir. Bu yüzden de bireyin geçimini aşan her ekonomik değer politik tutum, karar ve süreçlerden etkilenir.

Politik ekonomi kavramı doğduğu dönemde yeni olsa da ele aldığı kavramlar çok eskilere gider. Mülkiyet, işgücünün katmanları, faiz ve toplumsal işbölümüne ilişkin tartışmaları 18. yüzyıldan binlerce yıl geriye götürmek mümkündür ve insanlık tarihi kadar eskidir. Sadece Platon ve Aristo’ya değil, çok daha gerilere, nüfus yoğunluğunun ilk oluştuğu şehirleşmenin anavatanı Mezopotamya’ya, kutsal kitaplara kadar götürülebilir (Roll, 1953; Dow, 2005). Tevrat, toplumsal bir yapı ve hukuk önerisi ile öne çıkarken, toplumsal bir düzen önerisi olmamakla beraber İncil de adaletsizlik ve haksızlığa karşı çıkar. Kur’an da adaletsizliklere karşı çıkar. Doktrin düzeyinde ve uygulamada emeğin karşılığının verilmesini, ürünün bir kısmına toplumun zayıf kesimlerinin korunması için el konulmasını, toplum düzenini koruyan kesimlerin iâşesinin sağlanmasını düzenler (Chapra, 1992).

Politik ekonomi kavramından çok daha önce bir ülkenin zenginliği ve servet birikimi için devletin ekonomiye nasıl müdahil olması gerektiğine dair düşünceler de var olmuştur. Eski Grek düşünürlerinden Aristo’da, İslam’ın yükseliş döneminin önemli bilginlerinden İbn-i Haldun’da ve

adı “Principles of Political Economy”dir. W. Stanley Jevons’un kitabı “The Theory of Political Economy” adıyla 1879 yılında ikinci baskısı yapılmıştır.

Avrupa Rönesans döneminin öncülerinden Machiavelli'de bunu görmek mümkündür. Aristo devleti özel mülkiyetin koruyucusu olarak tanımlar ve ortak mülkiyete karşı çıkar. İbn-i Haldun devletin yönetim biçiminin bireylerin verimliliğini doğrudan etkilediğini öne sürer.⁵ Machiavelli de devlet ve ekonomi ilişkisini analiz ederken, yönetim biçimi ne olursa olsun devletin özel mülkiyeti koruması gerektiğini söyler (Roll, 1953: 25, 87). Kamu güvenliği, tarım ve ticaretin sürdürülebilmesi için vazgeçilmez öneme sahiptir.

Klasik politik ekonomi literatürünün önemli bir bölümü bu ekonomik işleyişi anlama, tanımlama ve yasalarını keşfetme ile ilgilidir. Üretim süreçleri, mülkiyet, üretim faktörleri ve bu faktörlerin gelirden aldıkları paylar esas araştırma alanlarını oluşturur. Siyasal otoritenin ekonomik işleyişteki işlevi bu süreçlerin tartışılmaz bir parçasıdır ve devletin olmadığı bir ekonomik sistemin tanımını yapmak zaten imkansızdır.

Modern ekonomi biliminin kurucusu olarak kabul edilen Adam Smith, daha dar anlamda politik ekonomi kavramını ayrıştırmak istemiş; etkili devlet, demokratik kurumlar ve ekonomi ilişkisini ayrı tutarak bugün anladığımız manada ekonomik işleyişin temelleri ile uğraşmıştır. Ancak daha sonra John Stuart Mill ve benzer düşünen akademisyenler, ekonomi ve siyaset arasındaki zaten geçirgen olan sınırları ortadan kaldıran bir yaklaşım sergilemişlerdir. (Besley, 2007: F574-75).

David Ricardo'nun kitabının adı politik ekonomidir (Ricardo, 2008).⁶ Politik iktisat Avrupa'da sanayileşme döneminin analiz çerçevesi idi. Ricardo, analizini İngiltere'deki üçlü sınıf ayrımına dayandırıyordu: Büyük toprak sahibi soylular, işçiler ve sanayi girişimcileri. Toprak sahibi rant (kira) elde ederken, işçiler ücret alıyor, yeni yükselen sanayi girişimcileri ise kâr elde ediyorlardı. Ricardo'nun da çıkış noktası, bu kesimler arasındaki gelir bölüşümünün büyümeyi doğrudan etkilemesi ile ilgili idi. Örneğin, tarım kesimini korumak üzere konulan ithalat vergileri tarımsal fiyatları artırıyor, toprak sahiplerinin gelirleri artıyor, fiyatlar arttığı için ücretler de

5 Bu düşünce modern arz yönlü iktisadın vergi politikasına önemli ölçüde ışık tutmuştur (Yüksel, 2016).

6 Orijinal adı "On the Principles of Political Economy and Taxation" olan kitap "Siyasal İktisadın ve Vergilendirmenin İlkeleri" adıyla Türkçeye çevrilmiştir.

artıyordu. Toprak sahiplerinin politik etkisi hala yüksekti. Ancak bu kesim tasarruf ve yatırım yapan bir kesim değildi. Yeni yükselen ve büyümenin asıl sürükleyicisi olabilecek sanayi kesiminin yatırım yapma güdüsü çok daha yüksek olduğu halde, tarımsal fiyatların görece artışı kar marjlarını düşürüyor ve endüstriyel kesimin yatırılabılır kaynaklarını azaltıyordu.

Aynı dönemde Thomas Malthus (1836) gibi farklı düşünenler de vardı. Üretim artarken, sermayedarların daha çok tasarruf edip yatırım yaptığını, talep yetersizliği dolayısıyla ekonominin durgunluğa girdiğini savunan bu görüş günümüzde arz ve talep yönlü iktisat politikalarının çerçevesinden farklı değildir. Büyüme ve zenginleşmenin temel saikleri, durgunluğun nedenleri, dış ticaretin önemi hala sıcak konulardır. Ancak klasik dönemin politik iktisatçıları bölüşümün etkisi üzerinden genişleme ve daralmayı açıklarken ve analizlerinin temel bileşeni olarak gelir dağılımı konusuna eğilirken, günümüz ana akım literatüründe gelir bölüşümü sosyal bir mesele olarak ve iktisadi analizlerin dışında ele alınmaktadır. Bu yaklaşımın temel sorunu bölüşümü mevcut iktisadi işleyişin bir çıktısı olarak ele alıp nedenselliği tek yönlü görmesidir. Bölüşümü ön plana çıkaran yazın da bu anlamda diğer sorunlu tarafta yer almaktadır. Sadece sosyal adalet saikiyle bölüşümün ele alınması kaçınılmaz olarak güçlü bir iktisadi büyüme ihtiyacı savı ile karşılaşmaktadır.

Bir ekonomide üretim, toplumdaki bireylerin ihtiyaçlarının karşılanması ve yatırım için yapılırken, bireylerin ihtiyaçlarının bir bölümü tamamen bireysel olarak, diğer bir kısmı toplumsal (ortak) tüketime sunulmak üzere devlet tarafından sağlanır. Üretim sürecinde elde edilen gelir ise üretime katkıda bulunan faktörlerce paylaşılır. Politik ekonominin temel problemi üretim süreci ve bu süreçte üretim faktörlerinin gelirden aldığı payın büyümeye etkisidir.

Ricardo'daki kapsayıcı yaklaşım, Mill'de farklı bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Gelir bölüşümünde mülkiyet yapısı önemlidir. Mülkiyet, özü itibarıyla zorlama ve sahtekarlık olmaksızın bireylerin ürettiklerinden biriktirdikleri veya miras yoluyla elde ettikleri varlıklardır. Ancak toprak gibi doğal kaynaklar her zaman tartışmalı olmuştur. Çünkü toprağın varlığı değil üretim sürecinde kullanılması emeğe dayanır. Verimsiz bir toprağın verimli hale getirilmesi de emeğin ürünüdür. Tartışmalı nokta şudur. Mi-

ras yoluyla da elde edilmiş olsa, toprağın üretken bir şekilde kullanılmasında sorun olmamakla beraber, üretimde kullanılmaması veya verimli bir şekilde kullanılmaması halinde toplum kayba uğrar. Mill and Laughlin (1885: 173) toprak sahibi ile toprağı verimli hale getiren kişinin aynı şahıs olması halinde sorun olmadığını, ancak toprak sahibinin toprağı verimli kullanmaması halinde toprak mülkiyetinin politik ekonomi açısından savunulması için bir neden olmadığını söyler. Mülkiyet hakkı toplum zararına işlediğinde sorunlu bir alan ortaya çıkar. Siyasal otorite tarih boyunca toprağı değişik şekillerde bireylere kullandırmış olmakla birlikte, toprak mülkiyeti konusu çoğunlukla tartışmalı olmuştur.

Sanayileşme ile beraber, sermaye birikiminin kaynağı olan tasarruf ve üretim artışını sağlayan yatırım öne çıkmıştır. Sermaye birikimi ancak tüketilenden fazlasını üretmekle, ya da üretilenden daha azını tüketmekle, yani tasarruf ile mümkündür. Ancak tasarrufun biriktirilerek bir kenara atılması amacına ulaşılacağı anlamına gelmez. Bu tasarrufun tasarruf eden tarafından olmasa da aynı anda harcanması gerekir. Yani yatırıma, diğer deyişle işgücünün üretkenliğini arttıran sermayeye dönüşmesi gerekir. Bu da sermaye birikimine bir katkıdır. Aksi halde ekonomiden çekilen değer, sonraki dönemlerde tüketilmek üzere bir kenara bırakılıyorsa, bu üretime dönüşmeyeceğinden daraltıcı etkisi olacaktır. Çünkü üretilen malların satılmaması halinde stoklar birikecek ve üretim azalacaktır. Servet ve sermaye arasındaki ayrımı da esasen bu noktada aramak gerekir.

Sanayileşme sürecinde önemli bir tartışma konusu topraktan koparak sanayi sektöründe çalışmaya başlayan işgücünün ücretleridir. Ücretler emeğin karşılığı olarak ödenir. Vergi önemli bir problemdir. Ücretten alınan vergilerin yükünün kim tarafından katlanıldığı sorusu tartışmalıdır. Ücret ve ödenen vergi üretim sürecinde ortaya çıkan gelirden alınmaktadır. Ek olarak üretimden ödenen sadece bilfiil çalışan değil, güvenlik güçlerinin, memurların ve diğer üretken olmayan emeğin de ücretidir. Buradaki asıl mesele toplum bireylerinin bunun farkında olmasıdır. Bürokrasinin büyük ve verimsiz olması halinde üretken emeğin düşük ücretten mustarip olması kaçınılmazdır. Esasen işçilerin ücret pazarlığı sürecinde en çok dile getirdikleri tam da budur. İş garantisi ve yüksek ücretle çalışan bir kesime karşılık daha fazla emekle ve zor şartlarda çalışarak daha düşük ücret alındığı algısı huzursuzluğun kaynağı olur.

Tarım sektöründe toprağa bağlı olmayan işçilerin ücretleri daha da sorunludur. Çünkü tarımsal getiri baştan tahmin edilemez. Diğer sektörlerde de bir ölçüde belirsizlik olduğu halde tarım sektörü fazlasıyla doğa koşullarına bağlı olduğundan, baştan yapılan ücret sözleşmesi tarımdaki artı değer dalgalı bir hal almasına neden olmaktadır. Öncülüğünü Quesnay ve Turgot'un yaptığı Fizyokratlar'a göre zenginliğin kaynağı tarımdır ve devletin tarımdaki değer bir bölümüne el koyarak (vergilendirerek) siyasal faaliyetlerini finanse etmesi gerekir. Bu görüş esasen mevcut ekonomik yapının rasyonelize edilmesine yöneliktir (Roll, 1953: 128).

Diğer konu da rekabet ortamı ile ilgilidir. Eğer politik kavramından arındırılmış ekonominin varsaydığı gibi kar rekabet ortamında belirleniyorsa, ücret düzeyi de işgücünün kendi arasındaki rekabetle belirlenecektir. Ancak sermaye sahipleri baştan belirli bir kâr marjı hedefliyorsa, ücret bu kar düzeyi ve vergiden arta kalan kazancın karşılığı olacaktır (Shapiro ve Sawyer, 2003).

Politik ekonominin önemli konuları olan üretim ve birikim gibi gelir dağılımı da toplumsal yapı ve kuralların bir sonucudur. Bu kurallar da zaman içerisinde değişebilir. Dağılımın belirlenmesinde birincil etki mülkiyet yapısı ve üretim ilişkilerinden gelir. Bu yapının zaman içerisindeki değişimi veya iradi müdahale ise ikincil etkidir. Tarihsel olarak mülkiyetin belirlenmesi bir hak olarak değil, çatışma ve şiddetin önlenmesi için kurumsallaştırılmıştır. Ancak tarihsel olarak ilk sahiplik sonraki dönemlerin dağılımını kaçınılmaz olarak etkilemiştir. Mülkiyetin terkedilmesi, toprak ve diğer üretim araçlarının toplumun ortak malı olduğunu kabul etmekle mümkündür. Bu durumda kaçınılmaz olarak yöneten ve yönetilenler olacaktır ve üretimin topluma dağıtılması kamusal bir iş olacak ve bunu yapacak bir otoritenin oy birliği ile belirlenmesi gerekecektir. Dağılımda oy birliği ya mutlak eşitlik durumunda ya da genel kabul görmüş bir adalet ölçütüyle mümkün olacaktır. Bu mülkiyet ve dağıtım biçimi Avrupa havzasında komünist, sosyalist ya da kollektivist bir yaklaşım olarak adlandırılmıştır (Mill and Loughlin, 1885: 183-185).

Kollektivist yaklaşımda öngörülen işleyişi bozan bireysel çıkardır. Toplum adına üretime emek veren bir birey ile kendi çıkarı için çalışan bir bireyin davranışı arasındaki fark gözardı edilemez. Böyle bir sistemde her-

kesin daha az enerji sarf edeceğini savunmak gerçekçi değildir. Ancak en azından bireylerin bir kısmının yeterince emek vermeyeceğini düşünmek gerçek hayatla büyük ölçüde örtüşür. Diğer yandan emeğin çeşitlenmesi önemli kırılma noktalarından birisi olmuştur. Herkesin belirli bir saat çalışmasına karar verilmesi zor olmamakla beraber, kimin hangi işte çalışacağına karar vermek çok da kolay değildir. Üretim değişik aşamalarında verilmesi gereken emek, emeğin niteliği, fiziksel veya zihinsel karakteri tamamen farklıdır.

Sadece insanların fiziksel ihtiyaçlarını karşılayan malların dikkate alınması ve artı değer bu üretim üzerinden hesaplanması çözümü imkânsız hale getirmektedir. Bu anlamda öğretmenin de katkısını hesaplamak oldukça zordur. Güvenlik hizmetleri de çoğu zaman bir yük olarak algılanmıştır. Ancak en eski tarihlerden bu yana ticaret yollarının güvenliği her zaman zenginleşmeyi kolaylaştıran bir hizmet olmuştur. Örneğin, İpek yolu ulaştırmanın henüz tamamen fiziksel güç ile yapıldığı dönemlerde önemli bir ticari güzergâh olmuştur ve bu yolun güvenliği ve ticaret erbabının konaklama ve hayatta kalma ihtiyaçlarını karşılayan bir siyasal otoritenin varlığı bu yolu ve nimetlerini mümkün kılmıştır. Günümüz modern ulaştırma imkanlarında bile korsanlık faaliyetleri deniz taşımacılığı üzerinde ciddi bir tehdit oluşturur.

Bu noktadan hareketle kollektivist bakış açısının daha müreffeh ve adil bir dünya yaratacağı düşüncesinden ziyade kapitalist sistemin ehlileştirilmiş bir biçimine dönüştürülmesine daha fazla katkıda bulunacağı daha yüksek ihtimal olarak görülebilir ve pratikte örnekleri daha çok olmuştur. Sosyalist sistem kapitalist sistem ile rekabet edemezken, sosyalist düşünceden gelen toplumsal örgütlenme ve siyasal baskı refah devletinin inşa edilmesine ciddi katkıda bulunmuştur.

3. Yeni Politik Ekonomi

Klasik politik ekonomi düşüncesinde temel problem, bir ülkenin zenginleşmesi için devletin ekonomiyi nasıl yöneteceğine ilişkindir. Sermayenin güçlenmesi ile beraber devletin ekonomiye müdahil olmaması gerektiği, ekonomik faaliyetlerin bireysel kararlarla doğal seyrinde işlediği

düşüncesi hâkim olmuş ve devletin piyasa mekanizması vasıtasıyla sağlanamayan ihtiyaçlar için devreye girebileceği minimum bir müdahale öngörülmüştür. Ancak piyasa kurallarının hâkim olduğu liberal bir işleyişte bile devletin ekonomideki payının zaman içerisinde artması yeni politik ekonomik yaklaşıma zemin hazırlamış ve temsili demokrasilerde devlet mekanizmasının istismar edilerek bireysel çıkarlar doğrultusunda işletilebileceği düşüncesi öne çıkmıştır (Peltzman, 1980).

Bu evrim süreci politik ekonominin ana çerçevesini değiştirmemiş, sadece farklı alanlarına dikkat çekmiştir. Hangi dönem ve yorumu öne çıkarılırsa çıkarılsın, politik ekonomi esasen ekonominin nasıl yönetileceği ile ilgilidir ve ekonomi politikasından farklıdır. Ekonomi politikası, mevcut ekonomik işleyişte ortaya çıkabilecek sorunlarla ilgili olarak para ve maliye araçları yanında kamusal düzenlemelerle ekonomiye nasıl ve ne ölçüde müdahale edileceği ile ilgilidir. Halbuki politik ekonomi, bütün bir ekonomik işleyişi anlamaya çalışır.

Ekonominin politikadan arındırılması gerektiği düşüncesinin ağır bastığı modern dönemde politik ekonomi iki temel yaklaşımdan hareketle ekonomiyi tartışmaktadır. Marksist yaklaşım esasen kapitalist sistemin sistemik krizleri bünyesinde barındırdığını ve artık değere sermaye kesimi tarafından el konulduğu müddetçe sağlıklı bir ekonomik sistemin kurulamayacağını savunmaktadır. Bu yaklaşımdaki temel sorun, mevcut yapı içerisinde bir iktisat politikası önerisinin yapılamayacağıdır. Yapısalcı yaklaşım ise mevcut işleyişin onarılabileceği düşüncesine daha yakın durmaktadır (Boianovsky, 2016).

Diğer politik iktisat yaklaşımı ise temsili demokrasilerde devletin işleyişine ilişkindir. “Demokrasinin ekonomi teorisi” olarak da adlandırılan bu yaklaşımda devletin bir bölüşüm çatışması aracı olduğu ve anayasal kurullarla kontrol altına alınmaması halinde ekonomik işleyişe zarar verebileceği savunulmaktadır. Downs (1957) bölüşüm çatışmasından dolayı demokrasilerde devletin sistematik olarak bütçe açığı verdiğini savunurken, Buchanan ve Tullock (1962) anayasal kısıtlar konulmadığı takdirde siyasal karar alma süreçlerinin ekonomik etkinliğe ve dolayısıyla büyümeye zarar vereceğini savunmaktadır. Buradaki temel sorun politikacıların kendi oy maksimizasyonunu ve bürokrasinin kendi menfaatlerini düşünmesi, çıkar

gruplarının ise siyasal kararları ekonomik etkinliğe zarar verecek şekilde yönlendirmesidir.

Yeni politik ekonomide devlet ve bürokratik büyüme ile beraber kamu harcamalarının artmasına karşı çıkılma nedeni, üretilen değerün üretken olmayan alanlara harcanması nedeniyledir. Buradaki temel problem devlet ve bürokrasinin gereksizliği değil, olduğundan büyük olmasıdır. Devlet müdahalesine sert karşı çıkan Nobel ödüllü James Buchanan anarşist olmakla suçlandığı için “Between Anarchy and Leviathan” (Anarşi ve Leviathan Arasında) kitabını yazmak zorunda kalmıştır. Bir anarşist olmadığını ancak devletin de leviathan olmaması gerektiğini savunmuştur (Buchanan, 1977).⁷

Klasik politik ekonomi tartışmasında önemli bir kavram olan mülkiyet bu dönemde de tartışılmaktadır. Mülkiyet en saf haliyle kişinin kendi emeğinin ürününe sahip olması olarak tanımlanırsa, özel mülkiyeti meşru hale getiren gerçek neden ancak emek olabilir. Lakin toplumun tarihsel gelişimi ve kurumların yapısı dolayısıyla ortaya çıkan mülkiyet tartışmalıdır. Bu nedenle liberteryen Buchanan bile veraset ve intikal vergisinin fırsat eşitliği açısından yüksek olması gerektiğini savunur (Buchanan ve Musgrave, 2000). Oluşturulacak kurumların ve kuralların fırsat eşitliğini tesis ederek emeği öne çıkarması, eşitsizliğe neden olan kurumsal yapıyı ve kuralları reforme etmesi gerekir. Aksi halde eşitsizlik üreten mekanizma, emek değil de mevcut kurumsal yapı ve kurallar ise, eşitsizlikten kaynaklanan çatışmaların hafifletilmesi mümkün olmayacaktır. Diğer yandan, emeği önde çıkaran, eğitimde fırsat eşitliği gibi mekanizmalar yerine, doğrudan mülkiyetin hedef alınması, mevcut eşitsizliği daha da arttırması ve hatta mevcut durumdan daha derin hale getirmesi de mümkündür. Genel karnıya bakıldığında, ideolojik savlar bulunmakla beraber, bireylerin asıl dile getirdikleri adaletsizlik fikridir. Neden servet sahiplerinin kendileri ile bu serveti bölüşmediklerinden çok bu servetin adaletsiz mekanizmalarla elde edildiği algısıdır. Gerilimin esas kaynağı diğerlerinin daha zengin olması değil, kendisinden daha az emek vererek daha yüksek bir yaşam standardı elde etmesidir.

7 Leviathan, Tevrat'ta geçen ve etrafındaki her şeyi yutarak kendi ağırlığı altında hareket edemez hale gelen canavar olarak bilinir (Thomas Hobbes'un 1651 yılında yazdığı kitabın adı “Leviathan” idi).

Kapitalist sistemin geldiği aşamada piyasa dinamikleri daha fazla öne çıkarılmış ve monetarist yaklaşımın hakimiyeti ile para politikası öne çıkmıştır.⁸ Maliye politikasında doğrudan vatandaşın cebinden vergi ile para çıktığı için ve transferlerle doğrudan cebine para girdiği için veya kamuda istidam edilenlerle uzun dönem gelir beklentisi garanti altına alındığı için (kamu istihdamında bir ayrımcılık varsa bu bir sorundur) bölüşümle doğrudan ilişkilendirilir.

Kamu harcamaları ve vergilerle yapılan müdahale piyasanın işleyişini bozarken, parasal araçlar bütün kesimlere simetrik yansımakta ve piyasa işleyişini bozmamaktadır. Halbuki modern ekonomide para politikasının bölüşümle ilgili olmadığı konusu tartışmalıdır (George ve Pitelis, 2001). Para politikasının tarafsız olduğu iddia edilmekle birlikte düşük faizlerle herkesin kredi mekanizmasından aynı ölçüde yararlanması mümkün değildir. Bu yüzden de belirli bir gelir düzeyinin altına düşen kesimlere transfer yapılmış olur. Bu da politik bir karardır. MB bağımsız olsa bile aldığı kararların bütün toplum kesimlerine simetrik dağılacağı garantisiz olduğu gibi çoğunlukla da dağılmaz. Ancak siyasal kararlarla kamu finansal kaynaklarının kullanımı bu transferi daha fazla mümkün kılar.

Daha geniş çerçeveden bakıldığında, özel sektör, siyasal otoritenin belirlediği alanda ve kurallarla faaliyet gösterir. İşyeri açmak için kamu otoritesine başvurulur. Başvurudaki faaliyet alanının nerede yapılacağını bildirir. Girdi alımı, ürün satımı, elde edilen gelirin vergisinin ödenmesi, faaliyette istihdam edilen işgücünün çalışma koşulları, sosyal güvenlik sistemine raporlanması ve prim ödenmesi gibi. Bütün bu faaliyetlerde girişimin kolaylaştırılması veya zorlaştırılması, vergi ve sosyal güvenlik primi olarak ödenecek tutar ve diğer kurallar siyasal karar sürecinde belirlenir. Kuralların çiğnenerek haksız gelir elde edilmesi gibi yolsuzluk faaliyetlerinin önlenmesi için alınacak tedbirler ve vukuu halinde işletilecek müeyyideler yine siyasal otoritenin denetim mekanizması ve konulacak kurallarla belirlenir.

8 Bu yaklaşımın öncüsü Milton Friedman'ın teorisi "Quantity Theory of Money" (Paranın Miktar Teorisi) olarak iyi bilinir (Friedman, 1987).

Yeni politik ekonomi, temsili demokrasilerin ekonomik etkinliğine yönelmiştir. Siyasal karar süreçleri geliri nasıl ve ne yönde yeniden dağıtır? Bireyin kişisel menfaatleri ile hareket ettiği yadsınamaz olmakla beraber bu kişisel davranışın toplum yararına olmaması halinde nasıl kontrol edilecektir? Anayasal iktisat önerisi bu olmakla beraber daha çok politikacıların sınırlandırılması biçiminde karşılık bulmuştur. Piyasanın düzenlenmesi de özel şahısların ve firmaların davranışlarını sınırlayabilir ancak bu düzenlemeler kısıtlayıcı görülmüştür. Yani bir anlamda bireysel çıkarı için hareket eden siyasetçinin sınırlandırılması meşru görülürken, piyasada bireysel çıkarla hareket edenlerin sınırlandırılması piyasa mantığına aykırı bulunmuştur. Mesele hukuka uygun hareket etmek ise bunun toplumun her kesimini kapsamaması gerekir.

Kapitalist sistemde üretim araçlarının özel mülkiyette olması kaynak tahsisinin sermaye sahiplerinin kararlarıyla gerçekleştiği anlamına gelir. Sermaye sahiplerinin üretim sürecinde elde ettikleri gelirin özel tüketimlerinden arta kalan kısmını yatırıma dönüştürmesi, ek istihdam yaratma imkânı verir. Ancak tüketimin fazla olması daha az yatırılabilir kaynak anlamına gelecektir. Bu tüketimin vergilendirilerek işsiz kalanlara transfer edilmesi halinde sorun kısmen hafifletilebilir. Ancak vergilendirmenin olmaması veya az olması halinde transferlerin bir kısmı bütçe açıkları veya borçlanma ile finanse edilecektir. Bu da devletin sonraki dönemde daha fazla vergi veya yeniden ve daha fazla borçlanması anlamına gelecektir.

Sosyal devlet fikri, mülkiyetin tamamen ortadan kaldırılması değil, bireysel optimalitenin yerine sosyal optimaliteyi koyarak üretim sürecindeki fayda ve maliyetin (nimet ve külfetin) adil dağılımını sağlamaya yöneliktir. Buradan hareketle üretim sürecinde ortaya çıkan özel maliyet dışındaki dışsal maliyetlerin tazmini, sosyal güvenlik sisteminin işleyişi, eğitimin kamulaştırılması, genel sağlık sigortası, kamusal hizmetlerin finansmanı vb uygulamalar bu dengeyi kurmaya ilişkindir.

19. yüzyılın sonlarındaki Alman işçi hareketinin talepleri esasında devletin adil bir yapıya kavuşturulmasına yönelikti. Herkese eşit oy, oylamanın gizli yapılması, halkın karar mekanizmalarına katılımı, basın ve yayın yoluyla fikir özgürlüğü, eğitim hakkı, artan oranlı vergi, normal çalışma saatleri, haftalık tatil, çocuk işgücünün önüne geçilmesi, çalışanlara sağlık

hizmetlerinin sağlanması gibi mekanizmalar esasen emeğin hakkettiği karşılığı almasını temin etmek içindi.

Gelinen noktada sosyal devletin krize girmesi iki temel nedenle ortaya çıkmaktadır. Bunun bir nedeni yaşlanma sorunu ile beraber kamu harcamalarının artması ve bu harcamaları finanse etmek üzere çalışacak nüfusun payının azalmasıdır. Bunun önüne geçilemez. Ancak nüfus planlamasını besleyecek bazı mekanizmalarla teşvik edilmesi mümkündür. Çocuklara yardım verilmesi bu amaçladır. İkinci neden ise emek vermeden devletin sağladığı minimum gelir ile geçinmeyi kabul eden bir kesimdir. “New Labor” adı ile harekete geçen Birleşik Krallık İşçi Partisi’nin 18 yıllık Muhafazakar Parti’ye karşı galibiyetini ilan ettiği 1997 yılında temel sloganlarından birisi gelir desteği ile ilgiliydi. Bu gelir öyle bir düzey olmalı ki kişiler iş bulduğu anda çalışmaya yönelmelidir. Buna göre verilen gelir desteği vatandaş yoksulluk tuzağına düşürmemelidir.

4. Güncel Tartışmalar

Sanayileşmiş batı toplumlarının politik ekonomi alanındaki birikimleri dikkate değerdir. Batı Avrupa’daki sanayileşme ve kapitalist sistemin oluşumu içerisinde doğan ve gelişen politik ekonomi çok güçlü bir analiz çerçevesi ortaya koymaktadır. Önceki bölümde kısmen özetlenen yaklaşımlardan öğrenilecek çok şey olduğu kabul edilmelidir. Ancak her toplumu kendi tarihsel ve kurumsal gelişimi içerisinde anlamak gerekmektedir. Bu anlamda “Batı” denildiğinde Batı Avrupa ve Kuzey Amerika anlaşılabilir da bu iki coğrafyanın bile gelişimi, ekonomik yapısı ve devlet anlayışı birbirinden farklıdır. Hatta “Avrupa” içerisinde yer alan gelişmiş sanayi ülkelerinin dahi mülkiyet, ekonomik yapı ve devlet anlayışının birbirinden ciddi farkları vardır. Dolayısıyla, batı dünyası dışında kalan ülkelerdeki ekonomik yapının, üretim, mülkiyet, bölüşüm ve devlet anlayışının da farklı olması doğaldır.

Öncelikle nasıl “batı dünyası” diye soyutladığımız yapı olabildiğince benzeşen modernleşme aşamalarına rağmen bu kadar heterojen ise, “üçüncü dünya” diye nitelenen devasa coğrafyanın çok daha heterojen olmasından daha doğal bir şey olamaz. Bu ikinci grup Afrika, Asya ve Güney

Amerika'daki toplumları kapsamakta ve çok farklı toplumlar, kültürler, ekonomik yapılar ve devlet anlayışları içermektedir. Bu havzalardaki ülkelerin tarihsel birikimi de küçümsenemez. Ancak politik ekonomi sanayileşme döneminin temsili demokrasisi içerisinde geliştiğine göre analizler kaçınılmaz olarak son 300 yıllık tarih dikkate alınarak yapılmaktadır (Müller-Jentsch, 1995). Dolayısıyla bugün itibariyle dünyaya hâkim olan kapitalist sistemin ürettiği gelişmiş batı, gelişmekte olan yeni ekonomiler ve az gelişmiş ülkeleri kategorize ederek incelemekteyiz.

Bütün ekonomileri ağırlıklı olarak sanayileşmiş batı ülkelerinde doğup gelişen politik iktisat düşüncesi ile açıklamaya çalışmanın bir haklı nedeni şu olabilir. Politik ekonomi kavramı esasen sanayileşme ile paralel olarak gelişen temsili demokrasilerin karar mekanizmaları çerçevesinde geliştirilmiştir. Ancak haklı olmayan tarafı şudur. Eğer kapitalist ekonomileri anlamaya çalışıyorsak, bu üretim biçiminden uzak olan ekonomilerin üretim ve dağıtım biçimlerini anlamak zorundayız.

Dikkat çekilmesi gereken bir nokta kapitalist sistem içerisinde ve bu sistemin ürettiği tahribatlara tepki olarak doğan sosyalist yaklaşımın önemli bir kırılma olmasıdır. 20. Yüzyıl, kapitalist sistemi temsil eden ABD ve sosyalist sistemi temsil eden SSCB arasındaki rekabet ile geçmiştir. Ekonomik açıdan bakıldığında iki sistem arasındaki temel fark mülkiyet yapısı ve gelir bölüşümüne ilişkindir. Kapitalist sistem esasen özel mülkiyete dayalı ve istisnai olarak kamu mülkiyetini kabul ederken, sosyalist sistem kamu mülkiyetini esas alıp özel mülkiyeti sınırlamaktadır.

Özel mülkiyete dayalı piyasa sisteminde siyasal otoritenin koruyucu ve düzenleyici rolü hiçbir zaman göz ardı edilmedi. Modern ekonominin temel taşlarından birisi olan Adam Smith'in vergiye ilişkin temel önerisi "devletin koruması altında en çok gelir elde edenler" in vergi ödemesidir (Musgrave, 1959). Ayrıca piyasa ekonomisine dayalı sistemlerde devletin işlevi bununla kalmaz. Zenginliğin ciddi boyutlara ulaştığı ve kapitalist sistemin şahlandığı dönemlerde çıkarılan yoksullar yasası, sosyal devlet düzenlemeleri ve diğer tedbirler bu problemlerin ciddiyetini açıkça ortaya koymaktadır (Kuhn, 1992).

Sovyetler Birliği'nde somutlaşan kamu mülkiyetine dayalı sistem piyasa ekonomisine dayalı kapitalist sistem ile rekabet edememiştir. Bu başarı-

sızlıkta birçok neden düşünülebilir. Ekonomik açıdan en önemli argüman, kapitalist sistemdeki mülkiyet edinebilme gibi müşevviklerdir. Diğer yandan sosyal devlet yaklaşımı ile nispeten terbiye edilen kapitalist sistemin dinamikleri de gözardı edilemez. Yine kamu mülkiyetini ön planda tutan Çin Halk Cumhuriyeti'nin bu rejimi sürdürebilmesi, piyasa müşevviklerini hareket geçirmesi ile mümkün olabilmektedir (Chow, 1993; Felipe vd., 2010).

İki sistem arasındaki rekabet ekonominin sınırlarını da aşarak kıyasıya devam ederken, ekonomik olarak zayıf durumda bulunan ülkelerde bu iki sistemin etkisinde farklı arayışlar vardı. Hızla gelişen sanayileşmiş ekonomilerle rekabet etme şansı bulunmayan ve hatta bundan olumsuz etkilenen ülkeler bulunmaktadır. Amin (1976)'in de içinde bulunduğu bir grup iktisatçı, bu ülkelerin, sermaye yetersizliği nedeniyle devleti ekonomiye daha fazla müdahil eden ithal ikameci politikalarla fakirlikten kurtulmaya çalışması gerekirdi.

SSCB'in çöküşü ile beraber, 1990'larda politik ekonomiye olan bakış da değişmiştir. Akademik yazında her zaman varlığını sürdürse de bu tarihlere kadar politik ekonomi ana akım iktisadi yaklaşımların temel unsurlarından birisi olmamıştır. Ana akım teknik ağırlıklı ve genellikle ekonomik olayları fen bilimlerine benzer bir çerçevede analiz etmiştir. Siyasal otoritenin sınırsız karar setlerine bulaşmadan piyasa mantığını anlamaya çalışan bu yaklaşımda, devasa bir yazın ortaya çıkmıştır. Konjonktürün de etkisiyle ekonomik zenginleşme ciddi bir ivme kazandığından ve sorun tanımı çoklukla serbest piyasa temsilcisi ABD ve merkezi planlama temsilcisi SSCB bağlamında yapıldığından akademi dünyasındaki ana akım yaklaşımlar da sorunun özüne inmemenin rahatlığını yaşamıştır.

Kapitalist sistemin çözemediği yoksulluk bazen dini değerler üzerinden saldırıya uğramıştır. Üçüncü dünyanın önemli bir kesimini oluşturan Müslüman ülkelerde kapitalist yaşam tarzının İslami değerlerle bağdaşmadığı fikri sıklıkla dile getirilmiş ve İslami yaklaşım üçüncü yol olarak önerilmiştir (Es-Sadr, 1980). Sadr'ın çizdiği çerçevedeki temel yaklaşım, ilkelere konulması, ancak araçların sabitlenmemesidir. Mülkiyetin esasen kamuya (devlete) ya da özel sektöre ait olması değil, toplumsal üretim ve adalet neyi gerektiriyorsa ona göre hareket edilmesidir. Bu anlamda tamamen özel mülkiyeti ya da kamu mülkiyetini savunan sistemleri eleştirir.

Kapitalist sistemin dışında kalan ekonomileri “asya tipi üretim tarzı” gibi kavramlarla açıklama girişimleri de olmuştur (Hindess ve Hirst, 1975). Ancak bu tür analizler nihayetinde “kapitalist olmayan” bir tanım üzerinden ve benzer kavramlarla inşa edilmiştir. Habuki kapitalist dünya dışındaki coğrafyalarda politik iktisat düşüncesi çok daha gerilere gider. İbn-i Haldun ve Al-Maqrizi gibi kaynaklara bakıştaki temel sorun da buna benzerdir (Laffer, 1981; Al-Maqrizi, 1994). İbn-i Haldun’un vergi konusundaki düşüncesi de Arthur Laffer tarafından dikkat çekildikten sonra bizim literatürümüze girmiştir (Yüksel, 2016). Bu hâkim yaklaşım bir zorunluluk olarak ortaya çıksa da buradaki temel yaklaşım sorunu, batıdan çıkan “parlak” fikirlerin aslında doğudan çalındığı ya da en azından doğudaki düşünürlerin de en az batılılar kadar maharetli olduğu yaklaşımıdır. Bunun sonucu sadece batı dışındaki dünyada da “aklı basan” insanlar olduğunu ispat etmek olabilir. Bu da oldukça sorunlu bir bakış açısıdır. İbn-i Haldun ve Al-Maqrizi kendi toplumunu gözlemleyerek düşünmüş ve yazmıştır. Platon ve Aristoteles veya Ricardo ve Malthus da bunun dışında değildir. O halde alternatif olma iddiasında olan bilimsel çalışmalar, batı dışındaki toplumsal ve ekonomik gelişmeye bakmadan sadece hâkim teorileri doğrulayan ya da destekleyen ifadeler aramanın çok ötesine geçmelidir.

Buradaki temel metodolojik sorun, ekonomik çıktılardan yola çıkılarak sistemlerin değerlendirilmesidir. Hâkim sistemin sonuçlarının farklı insani değerlerle eleştirilmesi hazırcı ve sonuçsuz bir tartışma alanı açmaktadır. Halbuki batıda politik ekonominin doğuşu ahlakçı, felsefeci veya din adamlarının kurdukları temeller üzerinden geliştirilmiştir (Roll, 1953). Farklı bir değerler tanımı yapılmadan mevcut maddi zenginliklerin adaletini tartışmak verimli bir alan sunmayacaktır. Eğer adaletsizlikten söz ediliyorsa, adalet anlayışının netleştirilmesi gerekir.

Toplumsal bölüşümde batıda dile getirilen eşit mutlak, eşit oransal ve eşit marjinal fedakârlık yaklaşımları örnek olarak verilebilir. Bu kavramlarla kastedilen, devlete ödenen vergide kişilerin faydalarından eşit miktarda, eşit oranda veya artan oranda azalma meydana getirilmesidir. Ancak bireylerin faydasının karşılaştırılmayacağı düşüncesinin ağır basması (Pareto optimalitesi) etkin bir politika önermesini baştan yok etmiştir. Eğer mevcut mülkiyet tanımı, bireysel özgürlükler alanı ve devletin ekonomideki

rolü tartışılacaksa, esas alınacak ilkelerin belirlenmesi gerekir. Aksi halde Müslüman toplumların da tarihinde yer alan birçok adaletsiz uygulamayı değerlendirebilecek bir araç setinden yoksun kalınacaktır. Adalet kavramına kimse karşı çıkmamakla beraber adaletin ekonomik anlamda tanımı konusunda bir fikir birliği yoktur. Adalet kavramı zaman içerisinde değişmemekle beraber adaletin hangi üretim formunda ne olacağı düşüncesi geliştirilmek durumundadır. Vergi adaleti doğrudan buna bağlıdır.

İslam tarihinde, fetihlerle hakimiyetin genişlemesi ve Arap olmayan Müslüman (mevali) nüfusun artması ile beraber arazi tahsisi ve devletin geliri (haraç) da bu çerçeveden değerlendirilebilir. Arap veya Müslüman olan ve olmayan kesimden alınan vergilerin farklılaşması zaman içerisinde İslamı kabulün artmasıyla beraber hazine gelirlerinde ciddi sorunlara neden olmuştur. Haccac döneminde sonradan Müslüman olanlardan da yüksek haraç alınmaya devam edilmesi kendisine zalim sıfatı takılmasının nedenlerinden birisi olmuştur. Toprakların bireylere ve ailelere tahsis biçimi değişik kesimlerin zenginleşmesini doğrudan etkilemiştir. İslami kisve altında vergi farklılaştırması da İslam ekonomi doktrininden değil, değişik kesimlerin siyasal karar mekanizmasındaki etkileriyle ilgilidir. Adil sıfatını alan Ömer bin Abdulaziz'in en önemli girişimi, topraktan alınan haracın Müslümanlıkla ilgili olmadığını, esasen bunun toprak kirası olduğu için herkesten eşit alınması gerektiğini önermesidir (Duri, 1991).⁹

Günümüzde tartışmaya açık birçok konu bulunmaktadır. Tarım ağırlıklı bir ekonomide tarımsal arazinin mülkiyetinin neye göre düzenleneceği önemli bir sorudur. Siyasal otoritenin arazileri toplumun ortak malı olarak tanımlaması ve işletimini birey veya ailelere devretmesi bir seçenektir. Diğer bir seçenek mülkiyetin bireylere devredilmesidir. Bu siyasal bir karardır ve toplumun siyasal otoriteyi iktidarda tutabilecek kadar güçlü bir kesiminin olur vermemesi halinde uygulaması zordur. Bu gücün sayısal olması gerekmemektedir. Sayıca az ancak toplumu yönlendirebilecek güce sahip olması yeterlidir. Ancak toplumun çoğunluğunun bu tür bir rejimden zarar görmesi halinde çatışma kaçınılmaz olacaktır. Siyasal otoritenin olma-

9 Abdülaziz Duri'nin kitabının orijinal adı ""Mukaddimetun Fi't-tarih el-İktisadi el-Arabi"" olduğu halde ""İslam İktisat Tarihine Giriş"" olarak tercüme edilmesi de ayrı bir metodolojik soruna işaret etmektedir.

ması halinde bu mülkiyet belirleme süreci ancak iç savaş benzeri olayları tetikler ve nihai bir uzlaşmaya varana kadar tahripkâr sonuçlara götürür.

Tarım toplumundan sanayiye geçerken bir problem, tarım toplumdaki artıktır. Teknolojik gelişmelerle beraber artan verimlilik, tarım sektöründe insanların geçimini aşan ekonomik değer ortaya çıkmış ve tarımsal ürünün bir kısmı sanayi girdisi olarak kullanılmıştır. Verimlilik artışı ise işgücünün bir kısmının sanayi sektörüne kaymasına neden olmuştur. Tarımdaki mülkiyet yapısı, sektörden ortaya çıkan artı değer kimler tarafından sanayide değerlendirileceğini belirler. Ülkemizde, Cumhuriyet döneminde arazi kullanımı ve toprak reformunun sıkça gündeme gelmesi de benzer bir nedendir. Mülkiyet rejimi yasalarla açıkça belirlendiği için bu girişimler ancak hazineye ait arazilerin topraksız kesimlere tahsisi biçiminde gelişebilmiştir (Karaömerlioğlu, 1998). Bazen özel mülkiyet altındaki arazilerin de tarım işçilerine dağıtılabileceği önerisi büyük ölçüde mevcut arazilerin büyüklüğü nedeniyle verimli kullanılmaması ve sonuç itibarıyla ortaya çıkan gelir adaletsizliği nedeniyle. Ancak mülkiyet ve miras hakkı bu alanda pratik adımlar atılmasını imkânsız kıldığı gibi, uygulanması halinde daha etkin sonuçlar alınabileceğinin de garantisi yoktu.

Milli gelirin önemli unsurlarından birisi olan kira da benzer şekilde değerlendirilebilir. Miras yoluyla veya zamanında çalışıp biriktirerek sahip olduğu bir mülkiyeti kiraya vererek gelir elde eden bir bireyin aldığı pay ne kadar olmalıdır? Kira düzeyi sözkonusu bireyin refah düzeyini doğrudan belirleyecektir. Bu kira düzeyinin piyasa koşullarında belirlendiği varsayılrsa bile kira ve diğer faktör gelirleri arasındaki denge ekonomik faaliyetlerin tamamını etkiler. Sanayi yatırımı yapmak isteyen bir girişimcinin yüksek kira ile karşılaşması halinde bu girişimden vazgeçmesi sözkonusu olabileceği gibi, bu kira kabul edilse bile düşük kâr marjından dolayı girişimin sürdürülebilirliği tartışmalı hale gelebilir.

Sanayi sektöründe durum benzerdir. Öncelikle sanayide tesislerin ve diğer üretim araçlarının mülkiyeti artan ekonomik değer endüstriyel üretim sürecinde yer alan kesimlere nasıl dağılacakını belirler. Dolayısıyla kırsal/tarımsal kesimden başlayıp kentsel/endüstriyel üretime geçene kadar üretilen değer toplum kesimlerine dağılımı mülkiyet ile doğrudan ilişki-

lidir. Ancak mülkiyet tanımı tek başına bölüşümün değil, üretimin bizzatı kendisinin de belirleyicisidir.

Artan değer biriktirilmesi ve yeni üretim araçlarına dönüştürülmesi farklı mekanizmalarla gerçekleştirilebilir. Devletin artan değere el koyup toplum yararına üretim altyapısına dönüştürmesi bir seçenektir. Diğer aşırı uçta özel mülkiyete dayalı üretimde özel mülkiyet sahiplerinin bu artı değeri yatırıma dönüştürmesi bulunur. İki aşırı uçtaki seçenekte çözüm bekleyen farklı problemler ortaya çıkmaktadır.

Kamu mülkiyetinde artı değer devlet tarafından nasıl kullanılacağı, değişik toplumsal ihtiyaçlara nasıl tahsis edileceği önemli bir problemdir. Yani bireylere dağıtılan temel ihtiyaçlar haricinde geriye kalan ekonomik değer savunma, emniyet, altyapı, eğitim, sağlık, çevre düzenlemesi vb. hizmetlerin hangisine ne kadar tahsis edileceği bir karar süreci gerektirir. Mülkiyet devlette olduğuna göre bu kararlara vatandaşın katılımının zorunlu olmadığı varsayılsa bile, sözü edilen tahsisatın geniş kitleler tarafından kabul görmemesi halinde siyasal otoritenin meşruiyeti sorgulanmaya başlar.

Kaynak tahsisinin tamamen özel sektöre bırakılması halinde ise farklı bir problem seti ile karşı karşıya kalınacaktır. Öncelikle toplumun ortak ihtiyaçlarının nasıl karşılanacağı ve toplum kesimlerinin katkısının nasıl ve ne kadar olacağı önemli sorulardır. İkincisi, üretilen ekonomik değer mülkiyet sahipleri ve işgücü arasında nasıl bölüşüleceği önemli bir problemdir. Üçüncüsü ise artı değer özel sektör tarafından hangi üretim alanlarına mobilize edileceği ilk bakışta serbest girişim ve kar güdüsü ile açıklansa bile bu mekanizma her zaman toplum yararına olmayabilir. Yani birey için rasyonel olan, toplum için rasyonel olmayabilir (Veblen, 1998). Günümüzde halen başta savunma sanayi olmak üzere stratejik alanlara devletin girmesi ve ancak devlet müdahil olduğu zaman ülke yararına ciddi atılımlar yapılması serbest piyasadaki kaynak tahsisinin her zaman beklenen sonucu vermeyeceğine en iyi örnektir.

Devlet müdahalesi gerekmeyen özel mal üretimi alanında da problemler ortadan kalkmamaktadır. Asgari ücret ve kira tartışmaları bunun en somut örnekleridir. Üretim sürecinde üretim araçları sahipliği ile üretim

sürecinde yer alan işgücünün bu süreçte ortaya çıkan ekonomik değerden ne kadar pay alacağı en eski tartışmalardan birisidir ve konu sadece bölüşüm ile ilgili değildir. Üretim sürecinde mülkiyet sahipleri kira geliri elde ederken, girişimciler kar ve işgücü ücret geliri elde etmektedir. Elde edilen gelirin bireylerin asgari ihtiyaçlarını karşılayabilmesi bölüşüm adaleti açısından savunulması en kolay önerilerden birisidir. Ancak büyümeyi sürdürecekt tasarrufun nasıl temin edileceği de önemli bir problem olarak karşımızda durmaktadır. Zira düşük gelirli kesimin tüketim eğilimi yüksektir. Üretim altyapısının güçlendirilmesi ise ancak tasarruf artışı ile mümkündür.

Diğer bir problem ise küreselleşme ile daha da belirginleşen uluslararası rekabettir ve sadece ulusal düzeyde görünen bu soruna bir katman daha eklemektedir. Aynı sektörde faaliyet gösteren Türkiye'deki ve Çin'deki iki firmanın rekabetinin önemli araçlarından birisi ücret düzeyidir. Tekstil gibi sektörlerde üretim yapısı emek-yoğun nitelikte olduğu için, daha düşük ücretle işçi çalıştıran firma küresel piyasada avantajlı hale gelmektedir. Çin'in dünya piyasalarında elde ettiği piyasa payı büyük ölçüde ücret avantajından kaynaklanmıştır. Ancak bu rekabet avantajı düşük ücretle mümkün olabilmektedir.

5. Uluslararası Politik Ekonomi

Geçmişten günümüze ulusal düzeyde yapılan tartışmalar her zaman bir uluslararası boyut ile beraber olmuştur. Adam Smith ve David Ricardo gibi klasik politik iktisatçıların düşüncelerinin önemli bir bölümü uluslararası ticaret ile ilgilidir. Hatta bu görüşler hala uluslararası ticarete ilişkin tartışmaların temelini oluşturmaktadır. Diğer yandan saf ekonomik yaklaşımların göz ardı ettiği veya birincil önemde ele almadığı uluslararası politik iktisat güçlü bir hamle ile tartışmaların önemli bir parçası olmaya başlamıştır. Uluslararası politik ekonomi olarak ortaya çıkan kavram, daha kapsayıcı olması açısından "küresel politik ekonomi" olarak da kullanılmaktadır (Walzenbach, 2016). Küresel politik ekonominin merkezinde devletler, uluslararası kuruluşlar ve çok uluslu şirketler vardır. Devlet nasıl ulusal düzeyde üretim ve bölüşüm ilişkilerinde belirleyici rol oynuyorsa,

uluslararası düzeyde de ekonomik faaliyetleri etkilemektedir. Ayrıca başta IMF ve Dünya Bankası olmak üzere uluslararası kuruluşlar ve dış ticaret açısından Dünya Ticaret Örgütü, yapısı, çalışma usulleri ve aldığı aksiyonların bağlayıcılığı uluslararası iktisadi ilişkileri doğrudan etkiler.

Politik ekonominin uluslararası boyutuna önemli bir katkı Karl Polanyi (1986)'den gelmiştir. Mesele devletin sadece ekonomik faaliyetler üzerindeki etkisi veya şirketlerin piyasa koşullarında faaliyet göstererek mal talebinin karşılanması değildir. Ekonomi, sosyal ve siyasal faaliyetler birbirinden doğrudan etkilenir. Uluslararası düzeyde de bu böyledir. Dış ticaretteki gelişmeler, yabancı şirket alımları, uluslararası sermayeye konulan kurallar sadece ekonomik uygulamalar değildir. Bu faaliyetlerin uluslararası düzeydeki gelir dağılımından servet bölüşümüne kadar ciddi etkileri vardır. Ulusal devletlerin bu ve benzeri faaliyetlere ilişkin aldığı kararlar, yaptığı düzenlemeler ve uluslararası anlaşmalar da bu sonuçlar üzerinde doğrudan etkilidir.

Konuya ilişkin güçlü bir yazın oluşmaktadır ve gelişen olaylara bakıldığında uzun bir süre tartışmalar bitmeyecek gibi görünmektedir. Amerika Birleşik Devletleri ve Çin Halk Cumhuriyeti arasındaki tartışmalar ve mücadeleler, Birleşik Krallığın AB'den çıkışı, Türkiye'nin Akdeniz hamlesine AB'den tepki, ABD'nin Çin denizindeki hamleleri, Hong Kong ve Tayvan gibi konular iktisatçılar tarafından bazen günlük siyasal olaylar olarak algılanmaktadır. Bu risklerin ortadan kalkması ile ekonomilerin istikrara kavuşacağı ve büyüme patikasına gireceği düşünülürken, meselenin tam da bu olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Piyasa analizlerinde "jeopolitik riskler" kavramı ile geçitirilen bu ve benzeri olaylar, dünya iktisadi sistemini şekillendirme potansiyeli taşıyan ve kapitalizmin erken aşamalarında Batı Avrupa ülkeleri tarafından Amerika kıtası başta olmak üzere dünyanın değişik havzalarına yapılan hamlelerden nitelik itibariyle farklı değildir. Bu noktada ulusal ve uluslararası politik ekonomi buluşmaya başlar.

Uluslararası rekabet ve ülkelerin küresel ekonomiden pay kapma mücadelesi, ölçek değişse de nitelik itibariyle fazla bir değişime uğramamıştır. İhracatı teşvik eden ve ithalatı sınırlandırmayı amaçlayan merkantilist dönemden karşılaştırmalı üstünlükler doğrultusunda uzmanlaşmayı öneren düşünceye kadar günümüz uluslararası rekabet tartışmalarından farklı

değildir. Sadece mal ve hizmetler, teknolojik içerik ve üretim yapısı değişmiştir. Teknolojik gelişmelerle beraber ulusal ekonomilerin birbiriyle daha fazla eklemlenmesi “küresel” kavramının öne çıkmasını sağlamıştır.

Küresel ekonomi piyasa mekanizmasının sürtünmesiz bir şekilde ve ülkeler itibariyle simetrik ve adil kullanılması anlamına gelmemektedir. Serbest ticaret ve sermaye açısından ulusal sınırlar gevşemiş olsa da rekabet, bazen yıkıcı da olacak şekilde azami ölçüde devam etmektedir. Küreselleşme ile beraber ulusal devletlerin sıkıştığı bazı alanlar bulunmaktadır. Serbest ticaret küresel ekonominin toplamda mal ve hizmet üretmek açısından lehine olsa da her kesime kazandırmamaktadır. Öncelikle sermaye ile beraber mal ve hizmet hareketliliği artarken aynı hareketlilik işgücü için geçerli değildir. Hatta sermayenin de doğrudan/fiziksel olan biçimi daha sınırlı hareket ederken, finansal kısmı ileri derecede hareketlidir. Bu yapı iki temel sorun ortaya çıkarmaktadır.

Bunlardan birisi serbest ticaret ile beraber belirli sektörlerin zarar görmesi ve söz konusu sektörlerde ya işsizlik ortaya çıkması ya da ücretlerin reel olarak düşmesi ile ilgilidir. Bu durumda ulusal ekonomiler iki seçenek ile karşı karşıya kalmaktadır. Eğer mevcut durum bir kesimi olumsuz etkilese de toplamda ülke ekonomisini güçlendiriyorsa, kaybeden kesiminin kayıpları telafi edilebilir. Kısa dönemde bu telafi iş görürken, orta ve uzun dönemde ülke ekonomisi yeni duruma intibak edecektir (Suranovic, 2012: 621-622). İşsiz kalan kesimin yükselen sektörlerde iş bulması veya işgücü piyasasına girmeye hazırlanan neslin yükselen sektörlerle yönlendirilmesi gibi. Tersine mevcut durum toplamda ülke ekonomisi için de dikkate değer bir zenginlik yaratmıyorsa, korumacı politikalar gündeme gelecektir.

Diğeri konu ise uluslararası para sisteminin parayı kontrol eden ülkelerce avantaja dönüştürülmesi ve bu politikanın gelişmekte olan ülke ekonomilerini istikrarsızlığa sürüklemesi ile ilgilidir. Küresel ekonominin bu kadar genişleyebilmesi uluslararası ödeme sistemindeki imkanlarla mümkün olabilmiştir. Ancak para ve para benzeri araçlar da aynen üretim gibi büyük ekonomilerce kontrol edilmektedir. 21. Yüzyılın başlarına kadar bu para ABD dolarıdır ve uluslararası ödemelerde önemli ölçüde kullanılan teknoloji (swift) ABD tarafından sunulmaktadır. Genel bazı ilkeleri olsa da bazen politik anlaşmazlıklarda bu araçlar rahatlıkla bir ambargo aracı

olarak kullanılabilir. Ekonomik faaliyetler politik unsurlardan bağımsız olarak kendi dinamikleri ile işliyor olsaydı, bu tutumlardan bahsedilmiyor olacaktı. Dolayısıyla para ve benzeri ödeme sistemleri sadece ulusal düzeyde değil, uluslararası düzeyde de politik araç olarak işlev görmektedirler.

Gelinen noktada ekonomide uluslararası serbestiyet mi yoksa korumacılık mı sorusu yeniden gündeme gelmiştir. Öyle ki dün korumacı olan Çin Halk Cumhuriyeti küreselciliği savunurken, küresel sistemin yaklaşık yüz yıldır liderliğini yapan ABD daha korumacı tavırlara girmektedir. Bu korumacılık, en olmaz diye düşünülen ithalat vergilerinin artışı ile yapılmakta, kotalar değişmekte ve ticaret anlaşmaları bu çerçevede güncellenmektedir.

Bütün bu gelişmeler önemli bir tartışma alanı açmaktadır. Ekonominin kendi kuralları ve politik alandan bağımsız olarak işlediği tezi ciddi bir zorlukla karşı karşıyadır. İşin doğrusu tarih boyunca böyle olmadı ve bugün de öyle değildir. En liberal dönemden günümüz küresel ekonomik yapıya kadar tarihin hiçbir döneminde devlet, yapısı ne olursa olsun, ekonomi yönetiminden uzak durmadığı gibi aktif bir şekilde içerisinde de olmuştur. Çok zorlanırsa şöyle bir fark düşünülebilir. Kollektivist yaklaşımda devlet toplum adına mülkiyete sahip olmakta, liberal piyasa yaklaşımında ise mülkiyeti korumaktadır. Bu ikincisinde mülkiyet sahipliğinin nasıl düzenlendiği konusunu da göz ardı etmemek gerekir.

6. Sonuç

Birey ve toplumun ihtiyaçlarını karşılama konusunda kaynakların nasıl kullanılacağını problem edinen ekonomi, ev ekonomisinden politik ekonomiye ve oradan da ekonomiye uzun bir yolculuk yapmıştır. Bugün itibarıyla, somut problemleri biçim değiştirse de başladığı günkü gibi temel mesele üretim ve bölüşüm ilişkilerinin nasıl düzenleneceğidir. Mesele özünde politiktir. Bir ülkede elde edilen gelirin bölüşümünde devletin rol olması ne kadar politik ise bu bölüşümü piyasa müşevviklerine bırakmak da o kadar politiktir. Ya da mülkiyetin tamamen kamuya bırakılması da özel mülkiyetin devlet tarafından garanti altına alınması da politik bir duruşun yansımasıdır.

Ekonomik faaliyetlerin özünde politik kararlardan bağımsız düşünülmemeyeceği savı bu farklı yaklaşımların her zaman ve her yerde aynı sonucu doğuracağı anlamına gelmez. Elbette tamamen kamu mülkiyeti ile işleyen bir ekonomik sistem ile tamamen özel mülkiyete dayalı ekonomik sistemin sonuçları birbirinden farklı olacaktır. Ülkenin zenginleşmesinden bu zenginliğin bölüşümüne kadar hem nicelik olarak hem de nitelik itibarıyla mutlaka etki yaratacaktır. Tarihsel olarak uygulama örnekleri de bunu göstermektedir. Örneğin, piyasa ekonomisine dayalı sistemlerde piyasa müşevvikleri çalışma ve üretimi teşvik ederken muazzam bir zenginlik üretilmiştir. Devletin ekonomiye daha fazla müdahil olduğu yapılar ise bu zenginlikle yarışamamıştır. Ancak piyasa ekonomilerinin de sorunu hem ulusal hem de uluslararası düzeyde adaletsizliğin önüne geçememiş olmasıdır. İleri teknoloji ve zenginlik devasa boyutlarda artarken, yoksulluk ve sefalet de en az bu hızda artmıştır. Devletin varlık nedeni olan temel kamusal hizmetler bile normal gelirlerle değil borçlanma ile finanse edilir hale gelmiştir.

Politik ekonomi analizleri sadece ekonomik faaliyetlerin politikadan bağımsız olamadığına işaret etmez; aynı zamanda ekonomik müdahale kararları ve araçlarının belirli hedefler doğrultusunda nasıl düzenleneceği konusunda yol gösterir. Eğer tarımsal üretimde bir sıkıntı yaşıyorsa, tarımsal arazilerin kullanımından tarım ürünleri ticaretinin düzenlenmesine kadar bir dizi siyasal karar gerekecektir. Aynı şekilde sanayileşme konusunda belirli hedefler konulmuşsa, bu hedefler doğrultusunda yapılması gereken yasal düzenlemeler ve kurumsallaşma kaçınılmaz olarak ele alınacaktır. Bu kararlar üretimi yönlendirirken gelir bölüşümünü de büyük ölçüde etkiler.

Saf anlamda ekonomik analizlerin tıkanıdığı en önemli nokta ekonomik zenginleşme ile bu zenginliğin toplum kesimlerine bölüşümüne ilişkindir. Eşitlik kavramından hareketle yapılan düzenlemeler sermaye birikimi ve dolayısıyla yatırımlar üzerinde baskı yaratırken, sadece büyüme amaçlı politikalar eşitsizlik ve yoksulluğu ciddi boyutlarda arttırabilmektedir. Mevut yapıda bu böyle olmakla birlikte, saf ekonomik yaklaşımların konuya ilişkin ciddi eksikleri bulunmaktadır. Politik ekonominin temellerine inildiğinde analiz çerçevesi hem üretimi hem de bölüşümü içermektedir.

Yapılan analizler ve politika önerilerinde hem büyüme hem de bölüşüm kaygılarıyla hareket edilmiştir. Geldiğimiz noktada büyümenin “bilimsel” yaklaşımla ele alınarak bölüşümün “değer yargısı” olarak tanımlanması ekonomi biliminin analiz çerçevesini ve gerçek hayatı açıklama gücünü ciddi ölçüde azaltmıştır. Uluslararası politik ekonomi boyutunda ise daha karmaşık bir yapı ile karşı karşıya kalınacaktır. Bireylerin refahını azaltsa bile ülke menfaatine olan faaliyet ve düzenlemelerde tercih nasıl yapılacaktır? Daha da zor olanı ülke menfaati somut olarak nasıl tanımlanacaktır? “Geo-politik riskler” başlığı altında tanımlanan mevcut sorunların bu çerçeveden analizi kaçınılmaz görünmektedir.

Kaynaklar

Al-Maqrizi (1994) *Mamluk Economics: A Study and Translation of Al-Maqrizi's Ighathah*, trans. A. Allouche. Salt Lake City: University of Utah Press.

Amin, S. (1976) *Unequal Development: An Essay on the Social Formations of Peripheral Capitalism*. New York: Monthly Review Press.

Besley, T. (2007). "The New Political Economy", *The Economic Journal*, 117/524, F570-F587.

Boianovsky, M. (2016). "The Structuralist Research Program in Development Economics", *Development Economics in the Twenty-First Century*, C. Sunna ve D. Gualerzi (ed.) içinde, s.88-103. Routledge.

Buchanan, J. And G. Tullock (1962). *The Calculus of Consent*, The University of Michigan Press.

Buchanan, J. M. (1977). *The Limits of Liberty: Between Anarchy and Leviathan*, University of Chicago Press.

Buchanan, J. M. Ve R. A. Musgrave (2000). *Public Finance and Public Choice: Two Contrasting Visions of the State*, Cambridge: MIT Press.

Chapra, M. U. (1992). *İslam and the Economic Challenge*, Leicester: The Islamic Foundation.

Chow, G. C. (1993). "How and why China succeeded in her economic reform" *China Economic Review*, 4/2, s.117-128.

Dow, S. C. (2005). "Axioms and Babylon Thought: A Reply", *Journal of Post-Keynesian Economics*, 27/3, 385-91.

Downs, A. (1957). *An Economic Theory and Democracy*, Newyork: Harper and Row.

Duri, A. (1991). *İslam İktisat tarihine Giriş*, Çev. Sabri Orman, İstanbul: Endülüs Yayınları.

Es-Sadr, M. B. (1980). *İslam Ekonomi Doktrini*, İstanbul: Şelale Yayınevi.

Felipe, J., U. Kumar, N. Usui ve A. Abdon (2010). “Why Has China Succeeded—And Why It Will Continue To Do So”, Levy Economics Institute, Working paper No. 611.

Friedman, M. (1987). “Quantity Theory of Money”, *The New Palgrave: A Dictionary of Economics*, C.4, s.3-20.

George, A. ve C. Pitelis (2001). “Monetary Policy and the Distribution of Income: Evidence for the United States and the United Kingdom”, *Journal of Post Keynesian Economics*, 23/4, s.617-638.

Gray, V. (ed.) (2010). *Oxford Readings in Classical Studies: Xenophon*, London: Oxford University Press.

Hindess, B. ve P. Hirst (1975), *Pre-capitalist Modes of Production*, Londra: Routledge.

Karaömerlioğlu, M. A. (1998). “Bir Tepeden Reform Denemesi: Çiftçi Topraklandırma Kanununun Hikâyesi”, *Birikim*, 107.

Kuhn, B. (1992) “Public Welfare and Labour Mobility: The Case of Britain (1349-1834), Prussia (1696-1871) and Switzerland (1848-1975)”, *The Journal of European Economic History*, 21/2, s.315-323.

Laffer, A. B. (1981). “Government Exactions and Revenue Deficiencies”. *Cato Journal*, 1/1, s. 1-21.

Malthus, T. (1836). *Principles of Political Economy*, London: William Pickering.

Mill, J. S. and J. L. Lauglin (1885). *Principles of Political Economy*, New York: D. Appleton and Company.

Musgrave, R. A. (1959). *The Theory of Public Finance: A Study in Public Economy*. McGraw-Hill.

Müller-Jentsch, W. (1995). “Industrial Democracy”, *International Journal of Political Economy*, 25/3, s.50-60.

Peltzman, S. (1980). “The Growth of Government”, *The Journal of Law & Economics*, 23/2, s.209-287.

Polanyi, K. (1986) *Büyük Dönüşüm: Çağımızın Siyasal ve Ekonomik Kökenleri*, Çev. Ayşe Buğra, İstanbul: Alan Yayıncılık.

Polanyi, K. (2001). *The Great Transformation: The Political and Economic Origins of Our Time*, Boston: Bracon Press.

Ricardo, D. (2018). *Siyasal İktisadın ve Vergilendirmenin İlkeleri*, Çev: Barış Zeren, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları (Orijinal adı: *On the principles of Political Economy and Taxation*).

Roll, E. (1953). *A History of Economic Thought*, London: Faber and Faber Ltd.

Shapiro, N. ve M. Sawyer (2003). "Post Keynesian Price Theory", *Journal of Post Keynesian Economics*, 25/ 3, s.355-365.

Suranovic, S. (2012). *Policy and Theory of International Economics*, Flatworld Knowledge (Open Access).

Walzenbach, G. (2016). "Global political economy", S. McGlinchey (Ed.), *International Relations (87-97) içinde*, Bristol: E-International Relations.

Veblen, T. (1998). "Why is Economics not An Evolutionary Science?", *Cambridge Journal of Economics*, 22, s. 403-414.

Yüksel, C. (2016). *Optimal Vergileme Tartışmalarında Laffer Eğrisi*, Ankara: Turhan Kitabevi.

Extended Summary

Having taken the problem of how to use the limited resources in satisfying the needs of individuals and society, economics has followed a long journey from “home economy” to “political economy” and from there to the “economics”. Although its concrete problems changed shape, the main issue, just as it started, is how to organize the production and distribution. The issue is essentially political. The role of the state in distribution is a political issue. However, leaving the distribution to the market mechanism is not less political. Also, leaving the property completely to the public or securing the private property by the state power is equally political and needs public intervention.

The argument that economic activities cannot be considered essentially independent of political decisions does not mean that these different approaches will always and everywhere have the same consequences. Of course, the results of an economic system operating entirely under public ownership and an economic system based entirely on private ownership will be different. From the enrichment of the country to the distribution of this wealth, it will definitely make difference both in terms of quantity and quality of production and welfare. The implementations of public and private ownership of means of production historically provide support to these arguments. A tremendous wealth has been produced while market incentives encourage work and production in free market-based economies. The centrally planned economies could not compete with those economies in enrichment. However, those free markets have not succeeded in preventing injustice and poverty at national and international levels. While advanced technology and wealth have grown enormously, poverty and misery have increased at similar rates. Even basic public services, which are the *raison d'être* of the state, have been financed not by normal revenues but by borrowing.

Political economy analysis does not only indicate that economic activities cannot be independent of politics; it also provides guidance on how to tailor economic intervention decisions and tools aiming at specific goals. If there is a shortage in agricultural production, a series of political decisions will be required, from the use of agricultural land to the regulation of trade

in agricultural products. Likewise, legal and institutional regulations are required to meet the certain economic and social targets of society. Those regulations affect the production as well as the distribution of income.

The most important point, which pure economic analyses trapped in, is related to balance between economic enrichment and the distribution of income. While the regulations based on the concept of equality create pressure on capital accumulation and hence on investments, growth-oriented policies solely may significantly increase inequality and poverty. When it comes to the fundamentals of political economy, the analysis framework includes both production and distribution. In the analyses and policy recommendations, both growth and distribution were comprehended. In pure economic analysis, on the other hand, resource allocation and economic growth has been handled by “scientific” approaches, but distribution was ignored as a “value judgment”. Such an approach created serious shortcomings in economic analyses, in terms of explaining the real life and effective policy recommendations. In terms of international political economy, a more complex structure will be encountered. How the choice will be made for the benefit of the country, even if it reduces the welfare of individuals? The more difficult question is “how will the country’s interest be defined concretely?”. It seems inevitable to include the “geo-political risks” for a more comprehensive analysis of current economic problems.

ARTIFICIAL INTELLIGENCE TECHNOLOGIES, SECURITY AND CRIME PREVENTION ACTIVITIES OF LAW ENFORCEMENT

Tarık Ak

Abstract

Nowadays, artificial intelligence technologies are developing at an unprecedented rate. It is clear that the most important reason for this is the contributions provided by all branches of science that support artificial intelligence technologies. In the world, the areas where artificial intelligence technologies are recognized by the public are the robots used in the industrial sector, software playing intelligence games, and easily accessible programs that can translate language and the security sector. This study, It will focus on the security sector in terms of the areas where artificial intelligence contributes, and will seek an answer to the question of how artificial intelligence technologies can be used in crime prevention activities of the law enforcement especially in internal security. The aim of the study is to determine the areas of use of artificial intelligence technologies during the activities of law enforcement to prevent crime. The study was conducted and compiled on a theoretical basis by literature review. First, an answer to the question of what artificial intelligence technologies are will be sought, and then the relationship of artificial intelligence with security will be determined. Finally, the answer to the question of what aspects and how the law enforcement, which is a security actor, may need in artificial intelligence technology in its activities related to the prevention of crime will be determined.

Keywords: Law Enforcement, Artificial Intelligence, Crime Prevention, Security

YAPAY ZEKÂ TEKNOLOJİLERİ, GÜVENLİK VE KOLLUK KUVVETİNİN SUÇ ÖNLEME FAALİYETLERİ

Tarık Ak*

Öz

Bugünlerde, yapay zekâ teknolojileri geçmiş ile hiç karşılaştırılmayacak ölçüde hızla gelişiyor. Bunun en önemli sebebinin yapay zekâ teknolojilerini destekleyen tüm bilim dallarının sağlamış olduğu katkılar olduğu açık. Dünyada, yapay zekâ teknolojilerinin kamuoyu tarafından tanınır olduğu alanlar; sanayi sektöründe kullanılan robotlar, zekâ oyunları oynayan yazılımlar, dil çevirisi yapabilen ve kolay ulaşılabilir programlar ile güvenlik sektörüdür. Bu çalışma; yapay zekânın katkı sağladığı alanlar bakımından güvenlik sektörüne odaklanacak ve özellikle iç güvenlikte kolluğun suç önleme faaliyetlerinde yapay zekâ teknolojilerinin nasıl kullanılabilceği sorusuna cevap arayacaktır. Bu çalışma ile kolluk kuvvetlerinin suçun önlenmesine ilişkin faaliyetlerinin yerine getirilmesi sırasında yapay zekâ teknolojilerinin kullanım alanlarının tespit edilmesi de amaçlanmaktadır. Çalışma, literatür taraması yapılarak teorik bir zeminde yürütülmüş ve derlenmiştir. İlk olarak yapay zekâ teknolojilerinin ne olduğu sorusuna cevap aranacak, müteakiben yapay zekânın güvenlik ile ilişkisi tanımlanacaktır. Son olarak ise, bir güvenlik aktörü olan kolluğun suçun önlenmesine ilişkin faaliyetlerinde yapay zekâ teknolojisinde hangi hususlarda ve nasıl ihtiyaç duyabileceği sorusunun cevabının tespiti yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kolluk, Yapay Zekâ, Suç Önleme, Güvenlik

* Dr., J.Gn. K. lığı, aktrkak@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-8452-1601>.

Giriş

Geçmişten günümüze teknolojiyle ilgilenen hemen hemen her kesim yapay zekâ kavramına aşinadır. Son birkaç yılda bu teknolojilerde yaşanan gelişmelerin günlük hayata etkisi henüz yeni yeni hissediliyor olsa da bugünkü gelişim hızının, geçmiş yetmiş yıla bakıldığında kıyaslanamayacağı açıktır. Yapay zekâ; insan gibi akıl yürütebilen, anlam çıkarabilen, genelleme yapabilen, geçmiş tecrübelerden öğrenebilme yetisine kavuşabilen bir yazılım şekli veya makinenin modellenme halidir. Yapay zekâ denildiğinde karmaşık bir hedefe ulaşma yetisi anlaşılmaktadır (Yılmaz,2017:1-2; Tegmark,2019:74). Günümüze kadar yapay zekâ teknolojilerinin kamuoyu tarafından bilinebilirliği üç şekilde olmuştur. Bunlardan;

- İlki, toplumların endüstrileşmesinin sonucu olarak fabrikalarda montaj ve tamir robotlarında kullanılmasıdır (Yılmaz,2017:9). Sanaayi üretiminde bu robotlar; mamulün ortaya çıkış sürecini hızlandıran, üretim hattında hata payını azaltan, etkinlik ve verimliliği artıran bir işlev kazanmışlardır.
- İkincisi, akıl yürütme işleminin test edilebildiği ve insanlarla yarıştırılabildiği zekâ oyunları oynama, aritmetik hesaplama, teori kanıtama veya dil çevirisi yapabilen yapay zekâ yazılımları olarak karşımıza çıkmasıdır. 2011 yılında ABD’de IBM Systems tarafından geliştirilen metinleri doğal dil olarak algılayabilen Watson yazılımı, 2016 yılında derin öğrenme yazılımı sayesinde go oyunu oynayabilen Google Deepmind şirketinin ürettiği bilgisayar ya da Apple firmasının akıllı telefonunda bulunan ve bir konuşma yazılımı olan Siri kişisel asistan fonksiyonu, bu türden yapay zekâ ürünleri olarak ortaya çıkmıştır (Eberl,2019:118).
- Üçüncüsü, ülkelerin, ulusal ve iç güvenlik alanında güvenlik ve çıkarlarını koruma altına almak amacıyla bu teknolojileri silahlı kuvvetlerde ve genel kolluk kuvvetlerinde kullanmaya yönelmeleridir. Yapay zekâ teknolojilerinden faydalanılan analiz yazılımlarının üretilmesi ile yapay zekâ destekli insansız araç ve sistemlerinin oluşturulması, güvenlik sektöründe öne çıkan temel ürünler olmuştur (Tegmark,2019:148).

Devletler, toplum güvenliği açısından insanların yaşamı, huzuru ve kamunun yararı için hem uluslararası alanda ulusal güvenliğini koruyacak hem de iç güvenliğini sağlayacak tedbirler geliştirirler. Bu bakımdan en iyi strateji sürpriz etkiyi en aza indiren stratejidir (Alpar,2020:483) ve yapay zekâ bunu sağlayacak en iyi araçlardan birisidir. Ulusal güvenliğe ilişkin tedbirler, askeri güvenlik ve uluslararası diplomasi temelinde devletler hukuku ve silahlı çatışma hukuku bağlamında şekillenirken; iç güvenlik, ülkelerin anayasası ve anayasasına dayanan kanunlara uygun olarak teşkil edilen ve görevlendirilen silahlı genel kolluk kuvvetlerinin görevlendirilmesi ile sağlanır (Ak,2019:43). Bu açıdan yapay zekâ teknolojilerinin ister ulusal güvenlik ister iç güvenlik bağlamında olsun güvenlik sektöründe işlevsel açıdan kullanımı benzerlik taşısa da kullanım amacı bakımından farklılık göstereceği açıktır. Ulusal güvenlik açısından askeri sistemlerde yapay zekâ, harekâtın temposunu hızlandıracak silah sistemleri ve analiz yöntemleri olarak kendini gösterirken, iç güvenlikte yapay zekâ teknolojileri kolluk faaliyetlerinin yürütülmesinde genel olarak karar destek unsuru olarak kullanılırlar (Çobanoğlu&Ak,2020).

İç güvenliği sağlamakla yetkili olan söz konusu kolluk kuvvetlerinin vazifesi, günümüze kadar devletlerin kolluk işlemleri bağlamında iki ana görev üzerinden gelişmiştir. Bunlar, kamu güvenliği için suçların işlenmesinin azaltılması olarak önleyici kolluk hizmetleri; diğeri ise, suçun aydınlatılması ve hukukun uygulanması bağlamında adli kolluk işlemleridir. Bu çalışma; yapay zekânın katkı sağladığı alanlar bakımından güvenlik sektörüne odaklanacak, özellikle iç güvenlikte kolluğun suç önleme faaliyetlerinde yapay zekâ teknolojilerinin nasıl kullanılabileceği sorusuna cevap arayacaktır. Çalışma ile devletlerin kamu güvenliğinin sağlanmasında yetkili kılınan kolluk kuvvetlerinin temel görevleri arasında sayılan suçun önlenmesine ilişkin faaliyetlerinin yerine getirilmesinde, yapay zekâ teknolojilerinin kullanım alanlarının tespit edilmesi amaçlanmaktadır. Çalışma, literatür taraması yapılarak teorik bir zeminde yürütülmüş ve derlenmiştir. İlk olarak yapay zekâ teknolojilerinin ne olduğu sorusuna cevap aranacak, müteakiben yapay zekânın güvenlik ile ilişkisi belirlenecektir. Son olarak ise bir güvenlik aktörü olan kolluğun, suçun önlenmesine ilişkin faaliyetlerinde yapay zekâ teknolojisine hangi hususlarda ve nasıl ihtiyaç duyabileceği sorusuna ilişkin cevabın tespiti yapılacaktır.

1. Yapay Zekâ Teknolojileri Nedir?

Yapay zekâ teknolojileri; insan gibi davranışlar gösteren, mantıkla muhakeme yapabilen, bunlara ilave olarak hareket eden, ses algılayan, konuşan ve benzeri birçok yeteneğe sahip ürün olarak ortaya çıkan yazılım ve fiziki donanımların kendisi ve üretimidir. Yapay zekâ alanındaki gelişmelerin bir ürün olarak ortaya çıkmasında birçok farklı bilim dalının disiplinler arası katkısı bulunur. Bir yapay zekâ teknolojisi ürününde; bilgisayar mühendisliği merkeze alınmalı, matematik, mantık, felsefe, psikoloji, fizyoloji, makine-uzay-uçak mühendisliği, elektronik, dil bilgisi, internet, güzel sanatlar, tıp, biyoloji, nöroloji ve malzeme biliminin müşterek oluşturdukları bilgiden söz edilmelidir. Bu teknolojilerden bahsederken örneğin, optimizasyon teknikleri için mantık ve matematikten, muhakeme kararları açısından felsefeden, insanın düşünme sürecinin modellenmesi bağlamında psikolojiden, donanım ve yazılım oluşturulması sürecinde fizyolojiden, iletişim ve anlama için dil bilgisinden, canlı varlıkların benzetimi açısından biyolojiden, insan beyni faaliyetlerinin modellenmesi bağlamında sinir biliminden ilham alındığı bilinmelidir (Yılmaz,2017:10; Eberl,2019:43-47; Domingos,2019:20).

Bu bağlamda, son yıllarda yapay zekâ çalışmalarının hızlanmasını sağlayan teknolojilerde ilerlemelerin ve temel değişikliklerin yaşandığını söylemek yanlış olmayacaktır. Bu ilerleme ve gelişmelerin nedenlerine baktığımızda, şu hususların vurgulanması önemlidir (Allen&Chan,2017:7).

- İlki, yukarıda da ifade edildiği üzere yapay zekânın disiplinler arası oluşuyla birlikte farklı bilim disiplinlerinden gelen bilgi akışının artmasıdır.
- İkincisi, bilgi işlem performansında geometrik büyümenin yaşanmasıdır.
- Üçüncüsü, yazılım alanında makine öğrenimi tekniklerinde yaşanan gelişmelerdir.
- Dördüncüsü, büyük veri kümelerinin kullanılabilirliğidir.
- Beşincisi ise, yapay zekâ teknolojilerine sağlanan finansal desteklerdir.

Son yıllarda elektronik ve mekanik sistemlerdeki gelişmelerin yazılım ve robot üretimine katkısı yapay zekâ teknolojilerine de yansımıştır. Özellikle robot teknolojisinde sensörlerin, kameraların ve mekanik parçaların minyatürleşmesi, metalden yapılan robotlar yerine silikon maddeli malzemelerin kullanılması, robot motorları ve lityum iyon pillerin ucuzlaması yapay zekâ teknolojilerinin yaygınlaşmasına ve kullanımın kolaylaşmasına fayda sağlamıştır (Eberl,2019:43-47).

Bilgi işlem performansının artmasını sağlayan elektronik ürünlerdeki ilerlemeler yapay zekâ teknolojilerini hızlandırmıştır. Örneğin; 1960'lar da üretilmiş olan Robot Shakey adlı bilgisayar 12 bin hesaba dayalı işlem yapabilen ve 192 kilobaytlık bir çalışma belleğine sahipken, 2011 yılında üretilmiş olan Watson bilgisayarının bellek hacmi 16 terabaytın üzerindedir ve Power 7 işlemcisi 80 trilyon işlem yapabilecek seviyeye ulaşmıştır. Bu süreçte, özellikle bilgisayarlardaki işlem hızı ve bellek kapasitesini artıran mikro işlemcilerin önemli düzeye gelmiş olmasının etkisi büyüktür. 1971 yılında üretilen Intel 4004 adlı ilk mikro işlemci 2300 transistor sahipken, Watson bilgisayarı Power 7 işlemcisinde 1.2 milyar transistor bulunmaktadır (Eberl,2019:43-47).

Yapay zekâyâ ilişkin çalışmaların en önemli sıçraması, Makine Öğrenmesi ve Derin Öğrenme sayesinde herhangi bir tahmin veya karar işlemi gerçekleştiren teknolojilerdeki ilerleyiştir. Makine Öğrenmesi öncesinde algoritma çalışmaları, mantıksal ve matematiksel işlemlerin kodlandığı bir işlemler bütünü olarak gerçekleştirilmiştir. Satranç oynamak için hazırlanan ilk algoritmalar bu şekilde çalışan bir yazılım türünün karşılığı olmuştur. Yapay zekânın bu evresine "Sembolik Yapay Zekâ" denilmektedir. Makine Öğrenmesi ise, önceki algoritmalarından farklı olarak açık bir programlanmaya gerek duyulmadan bilişsel işlemler yapılmasına imkân veren algoritmaların sıralanmasıyla oluşturulmaktadır. Makine Öğrenmesinin sembolik yapay zekâ algoritmalarından farkı, algoritmanın veriden öğrenme yeteneğinden ileri gelmiş olmasıdır. Derin Öğrenme ise, Makine Öğrenmesinin özel bir yöntemi olarak ve verilerden öğrenmeyi gerçekleştirmektedir. Yapay sinir ağları adı verilen ağ diyagramlarına ağları arasında giriş, çıkış ve gizli katmanlar sayesinde yazılım bir öğrenme süreci geçirmektedir.

Her katmanda, giriş verileri bir sonraki katmanın tahmini için kullanılabileceği bilgilere dönüşmektedir (Yonck,2019,86; HBR,2019:59-60; Thinktech,2020). Son yıllarda bilgisayarların iletişim performansları da fiber optik kablolu veya kablosuz olarak bir saniyede aktarılan veri miktarı bağlamında gelişmektedir. Ayrıca bulut teknolojisi gibi bellek imkânlarının dışarıda depolanması, ihtiyaç duyulan verileri ve yazılımları dışarıdan kolaylıkla temin edebilir hale getirmiştir (Eberl,2019:44-46).

Yapay zekâya ilişkin teknolojilerin gelişmesine olanak tanıyan en önemli hususlardan biri ise; bu sektöre devletlerin savunma ve emniyet kurumlarının araştırma projeleri *açısından* sağladıkları finansal desteklerdir. Yapay zekâ teknolojilerinin 2030 yılına kadar küresel ekonomiye yaklaşık 15,7 trilyon dolara kadar katkıda bulunabileceği tahmin edilmektedir.

2000 ile 2015 yılları arasında, yapay zekâ teknolojileri destekli dünyada insansız askeri araçlar için yapılan harcamaların 2,4 milyar dolardan üç katına 7,5 milyar dolara çıktığı, 2025 yılına ulaşıldığında ise iki katından daha fazla artarak harcamaların yaklaşık olarak 16,5 milyar dolara ulaşacağı öngörülmektedir (Allen&Chan,2017:14).

2. Yapay Zekâ Teknolojileri ve Güvenlik

Yapay zekâ teknolojilerinin kullanıldığı ve yatırım yapıldığı alanların en önemlilerinden biri güvenlik sektörüdür. Dünyada kamuoyu tarafından askeri güvenlik alanında projelendirilen önemli projelerden birkaçı Tablo-1’de gösterilmiştir. Son yıllarda; ABD, Çin ve Rusya gibi yapay zekâ alanında çalışmaları artan ülkelerin yürüttükleri söz konusu projelere bakıldığında, araştırmaların temelde otonom araçlar ile askerî harekâta komuta kontrol, lojistik ve karar destek sistemlerinin olduğu görülmektedir (Temuçin,2020:32-39).

Tablo-1 Askeri Alanda Yapay Zekâ Araştırma ve Geliştirme Projeleri¹

Projenin Ülkesi ve Adı	Açıklamalar
ABD/ Raven	Drone görüntülerinde insan ve nesnelere makine öğrenimi yöntemi ile ayırmak (İleri Keşif ve Gözetleme/Karar destek)
ABD/ Mosaic Warfare	Harekât alanında yer alan askeri sistemlerin birçok silah ve sensörün bir araya getirilmesi ve bunların modüler yapıda kullanılması (Komuta kontrol/Karar destek)
ABD/ LOGSA	Her bir Stryker Zırhlı araca takılı 17 sensörden alınan bilgilere dayanarak araçların bakım programlarının geliştirilmesi, böylece malzeme ve nakliye akışından tasarruf edilmesi (Lojistik/ Karar destek)
ABD/ ORCA	Mayına karşı tedbir, denizaltı ve su üstü savunma, elektronik harp için öngörülen otonom denizaltı aracı (Otonom araç sistemleri)
ABD/ Sea Hunter	Deniz harbi için otonom su üstü aracı (Otonom araç sistemleri)
ABD/ Spot/ LS3	Tekerlekli araçların kullanılmadığı arazilerde askerlere eşlik edecek 6 km hızla 150 kg malzeme taşıyan dört ayaklı katır (Otonom kara araçları)
Çin/ JARI	Deniz ve hava savunma harbi için kataraman tipi, radar, lançer ve torpidoya sahip otonom su üstü aracı (Otonom deniz araçları)
İsrail/ KATANA	Denizde keşif, gözetleme, arama kurtarma faaliyetleri için silah sistemlerine sahip, otonom veya 5 mürettebatlı olabilen manuel hareket edebilen otonom su üstü aracı (Otonom deniz sistemleri)
Rusya/ Poseidon	Nükleer silahlara sahip, nükleer takatli otonom su altı aracı (Otonom araç sistemleri)
Rusya/ Automatic Control System	Hava sahasını tespit ve analiz eden otomatik hava savunma kontrol sistemi (Komuta kontrol)
Rusya/ Uran 9	Silah ve sensörlere sahip paletli tekerlekli insansız kara aracı (Otonom kara araçları)

1 Söz konusu tablo, Tolga Temuçin, *Yapay Zekâ Bilgi Kitapçığı*, Deniz Kuvvetleri Dergisi Eki, Sayı 630, Ankara, 2020, s.40-47 adlı eserinde bulunan tabloların kısaltılmış halidir.

Yapay zekâ ve güvenlik arasında çoklu ve karşılıklı bir ilişki vardır. Bir taraftan, yapay zekâ ve robotik teknolojilerine ait araştırma ve geliştirme çalışmaları için mali destekler ulusal güvenlik adına ülkelerin savunma bütçelerinden karşılanırken; diğer taraftan, ortaya çıkan ürünler ve elde edilen yetenekler uluslararası alanda askeri, ekonomik ve siyasi rekabeti daha da artırmaktadır. Bu bağlamda yapay zekâ teknolojilerinin güvenliği üç faktörden etkilediği ifade edilebilir (Allen&Chan,2017:1-5).

- İlki, yapay zekânın güçlü devletlerin rekabetini, dolayısıyla uluslararası güvenlik ortamını şekillendirme durumudur.
- İkincisi, yukarıda da bahsedildiği üzere yapay zekânın dünyada askeri güvenlik açısından silah sistemleri, komuta kontrol ve lojistik alanda kullanılmasıdır.
- Üçüncüsü, yapay zekânın devletlerin iç güvenliğinin sağlanmasında kullanım yöntemleridir.

Yapay zekâ teknolojilerinin, uluslararası alanda politik hedeflerin elde edilmesi için silahlı kuvvetler vasıtasıyla kullanılması askeri alanda karar destek, istihbari bilgilerin elde edilmesi, siber tehditlere karşı önlem, ateş üstünlüğü gibi birçok hususta ülkeler için önemli bir asimetrik üstünlük sağlayabilmektedir. Yapay zekâ ürünlerinin, bu teknolojiye odaklanabilen nüfusu az ve küçük ülkeler için büyük ve güçlü ülkelere karşı askeri ve ekonomik açıdan bir avantaj veya rekabet edebilme fırsatı yaratması da dikkate değerdir (Allen&Chan,2017:2-5).

Yapay zekâ teknolojilerinin güvenlik üzerinde diğer bir etkisi de bu teknolojilerin iç güvenlikte kullanılmasıdır. Ülkelerin kamu güvenliğine yönelik suç ve tehditlere karşı yapay zekâ teknolojilerinin ülkenin vatandaşlarının hak ve özgürlüklerini daha fazla teminat altına almak için hangi görevlerde uygulanması gerektiği ve hukuk devleti normlarına uygun yöntemlerle kolluk faaliyetlerinde nasıl kullanılması gerektiğinin bilinmesi, etkinlik ve verimliliğe katkı sağlayan önemli bir avantaj sağlar. Yapay zekâ teknolojilerinden; kolluğun hem suçu önleme hem de suçun aydınlatılması aşamasında faydalanılabilmesine rağmen, yapay zekânın özellikle kolluğun önleyici hizmetlerinde katkı sağladığı hususların çok önemli olduğu açıktır. Çalışmanın bundan sonraki seyri bu hususla ilgilidir.

3. Yapay Zekâ Teknolojilerinin Kolluğun Suç Önleme Faaliyetlerinde Kullanımı

Günümüze kadar devletlerin kolluk işlemleri iki ana görev üzerinden gelişmiştir. Bunlar suçların işlenmemesi veya azaltılmasına yönelik önleyici kolluk faaliyetleri ile gerçekleşmiş bir suçun aydınlatılmasına yönelik adli kolluk işlemleridir. Ayrıntılar arasında kaybolmamak ve barışçıl bir geleceği yakalamak adına stratejik düşünmek zorundayız (Alpar,2014:334). Suçun önlenmesi, aslında kolluk açısından güvenliği sağlamanın temelidir. Çünkü önemli ve zor olanın suçun işlenmemesinin sağlanmasıdır. Kolluk işlemleri suç üzerinden hareket eder. Kolluk kuvvetleri, ülkelerin anayasası ve kanunlarının kendilerine verdiği görevler kapsamında insan hakları hukukunu gözeterek suç olarak öngörülmüş eylemler için söz konusu iki ana görev üzerinden hem önleyici tedbirler alma hem de cezai adalet sisteminin uygulanmasını sağlamakla görevli kılınmışlardır.

Suçlar genel olarak dünya üzerinde tüm toplumlarda insanların büyük çoğunluğu tarafından hoş karşılanmayan davranışlardan doğar. Kamusal alan içerisinde yasaklı kural veya kanunlara dönüşmüş bu davranışların çiğnenmesi durumunda, meşru ceza ve yaptırımlara maruz kalınır. Suç olarak tanımlanan bu eylemler, toplum menfaatlerini ihlâl eden ve bu nedenle devlet gibi kamusal bir otorite vasıtasıyla oluşturulmuş kanunlar çerçevesinde ceza karşılığı olan fiillerdir. Suçlar, her zaman toplumun sosyo-kültürel yapısının bir yansıması olarak ortaya çıkar ve toplumdaki topluma göreceli hale gelir. Zaman ve dönem içerisinde toplumda gelişmişlik, uzmanlaşma, teknoloji, ahlaki düşünceler, dinsel inancın kabulleri suçun köken ve nedenlerini etkileyerek değiştirebilmektedir (Marshall,1999:702; Seyhan & Eryılmaz,2004:5).

İşlenen suçların takip edilmesi ve faillerinin yakalanarak kamu güvenliğinin temini işleri devletlerin kolluk kuvvetleri vasıtasıyla gerçekleştirilmektedir. Modern devlet oluşum sürecinde dünyada ilk kolluk teşkilatlanması 1829 yılında İngiltere’de kurulan Londra Metropolitan Polisi’dir. Kolluk kuvvetleri, devletin hukuki kimliğinden yetki alarak yıllar içerisinde artan bilimsel ve teknolojik imkânlardan istifade ederek toplumda işlenen suçların aydınlatılması, delillerin toplanması ve sorumluların yakalanmasında görevlendirilmiştir. Hukukun uygulanması ve cezalandırma

fonksiyonunun yerine getirilmesi için devlet, teşkilat yapısı içerisinde yargı kurumları oluşturmuş, kolluk kuvvetlerini de ceza adaleti sisteminin çalışması için sürekli teşvik etmiş ve adli kolluk faaliyetlerini yönlendiren görevlendirmelerde bulunmuştur. Nihayetinde yapılan tüm bu işlemler kamu güvenliğinin sağlanması, cezalandırmaların caydırıcı etkisiyle toplumun herkes için daha yaşanılır hale gelmesi için yapılmıştır (Seyhan&Eryılmaz,2004:5).

Ancak uzun yıllar kolluğun suçun işlenmesinin önlenmesine ilişkin faaliyetlerinin önemi, işlenen suçların aydınlatılması çalışmalarına göre daha az rağbet görmüştür. Geçtiğimiz yüzyılda devletin gayret ve kaynaklarının suçların aydınlatılmasına yöneltmesi ile ceza adaleti sisteminin (mahkûmların ıslah etme konumundan uzak olma durumunun) suç oranlarını azaltmadığı hatta artırdığı tecrübe edilmiştir. Bu nedenle; devlet politikası içerisinde toplum genelinde işlenen suçların azaltılması için ceza adalet sistemi haricinde suçların önlenmesine yönelik tedbirlerin de geliştirilmesi hususu zamanla önem kazanmaya başlamıştır (Seyhan&Eryılmaz,2004:6).

Kolluğun adli işlemleri haricinde suçun önlenmesine yönelik devletin belirleyeceği strateji ve politikalar çerçevesinde, kolluğun görev alacağı üç safhada faaliyet ve tedbir geliştirilmektedir. Bunlar kolluk tarafından gerçekleştirilebilecek suçu önleyici pasif, aktif ve proaktif görevlerdir. Kolluk kuvvetleri; bu faaliyetleri icra ederken her aşamada devletin bizatihi kendisi ve her bir vatandaşından başlayarak, aile, arkadaş, komşu, mahalle, okul, dinî kurumlar, belediyeler, sivil toplum kuruluşlarının gösterdiği müşterek çabaya katkı sağlarlar. Kolluğun bu faaliyet ve işlemleri yerine getirilirken yapay zekâ başta olmak üzere sahip olunan teknolojik araçların en uygun şekilde kullanılması, en uygun tahmine dayalı analiz, optimizasyon ve kaynak tahsisi yetkinliğine ulaşılmasına katkı sağlayacaktır. Bu kapsamda yukarıda ifade edildiği üzere kolluğun suçun önlenmesine ilişkin öngöreceği hususların (Seyhan & Eryılmaz, 2004: 5-6);

- İlki, pasif tedbirler olarak devletin modern suç önleme politika ve stratejileri için kolluğun icra edeceği faaliyetlerdir.
- İkincisi, aktif tedbirler kapsamında suçu önlenmesi maksadıyla toplum ile işbirliği yapıldığı toplum destekli kolluk ve benzeri uygulamalardır.

- Üçüncüsü ise, proaktif tedbirler bağlamında kolluk kuvvetleri tarafından önleyici hizmetler arasında sayılan koruma, emniyet tedbiri alma, kontrol noktası kurma gibi güvenlik işlemleri ve devriye hizmetlerinin yerine getirilmesidir.

Suç Önleme Stratejileri, ceza kanunlarında suç olarak tanımlanmış olan fiillerin, işlenmeden önce engellenmesi için öngörülen her tür faaliyetin toplamıdır. Bunlar, suçun meydana geldiği fizikî ve sosyal ortamın düzenlenmesi, ileride suç işleme ihtimali yüksek olan insanların eğitimi ve hali hazırda bulunan suçluların ıslahına yönelik faaliyetleri kapsamaktadır. Bu nedenle ilk olarak, ilgi çeken yasa dışı eylem fırsatlarına karşı mahalle veya belirli mekânların emniyetinin artırılarak cazibesinin azaltılmasıyla başlanır. Çoğunlukla ev ve dükkân hırsızlığı, mala zarar verme gibi suç türlerinin meydana geldiği çevrenin iyileştirilmesi sağlanır. İlave olarak toplumun sosyo-kültürel yapısının sonucu olarak toplum içinde suçun devamını sağlayan fizikî, sosyal, iktisadî ve demografik şartları değiştirilmesine odaklanılır. Son olarak ise, suçun faili veya mağduru olma riski yüksek olan çocuklar, gençler, acizler, göçmenler, fakirler ve evsizler gibi insanlar; devletin sağlık, aile, eğitim, gençlik ve istihdam politikası gibi çeşitli sosyal politika araçlarıyla suça yönelim göstermesinin engellenmesine çalışılır. Suç önleme politika ve stratejilerinde öncelikli görev, devletin sosyal politikalarını belirleyen kurumlarında olmakla birlikte kolluğun görevi daha çok bu kurumlara yardımcı bir işlev göstermesidir (Seyhan&Eryılmaz,2004:6-26).

Kolluğun suçun önlenmesi için gösterdiği aktif tedbirler ise halkın desteğini almaya yönelik etkinliklerdir. Bunlar, kolluk faaliyetlerinin, vatandaşla birlikte müşterek yürütüldüğü toplum destekli kolluk uygulamalarının olduğu işbirlikleridir. Burada; suçu önleyici çalışmalar, kolluk ile toplumun aynı duygu ve düşünceyi paylaşmasını ve kolluk faaliyetlerinin toplum yararına olduğu konusunda ikna edilmesine dayanmaktadır (Doğan&Sevinç,2011:37; Odabaşı &Delice,2014:198).

Tarih boyunca teknolojiyi geliştiren ve bunları ilgili alanlarda kullananlar üstünlük sağlamışlardır (Alpar,2015:363). Bu anlamda kolluğun proaktif tedbir olarak gösterdiği önleyici hizmet yaklaşımı, suçun işlenmesi için önceden alınması gereken kolluk görevlerinin yerine getirilme-

sidir. Kolluk bu aşamada, önleyici tedbirler olarak proaktif hareket eder. Suçun önlenmesi için duyuru yapabilir, uyarıda bulunabilir, kontrollü giriş ve kapatma, kamera ve radarla izleme ve takip yapabilir. Yaya ve motorlu devriyeler, nöbet noktaları, yakın koruma, bina ve mekân koruması, durdurma ve arama uygulamaları, toplantılar ile sportif faaliyetlerde emniyet tedbiri alma, bilgi toplama ve istihbarat faaliyetleri gerçekleştirebilir (Aydın,2014:83-84).

Yukarıda ifade edilen kolluğun suç önleme tedbirlerinin her birisi için kolluk, yapay zekâ teknolojilerinde istifa ederek katkıda bulunabilir. Günümüze kadar kolluğun bu bağlamda yapay zekâ teknolojilerinden faydalandığı hususların şunlar olduğu görülmüştür (HSSTAC,2017):

- İlki, asayişten terör olaylarına kadar geçmişten tecrübe edilen veri ve bilgilerle geleceğe yönelik tahmine dayalı analiz sistemlerinin yapılması,
- İkincisi, yapay zekâ destekli geliştirilmiş görüş ve biyometri sistemlerinden faydalanılması,
- Üçüncüsü, devriye faaliyetleri gibi asayiş görevlerinin planlamasında optimizasyon ve kaynak tahsisinde yapay zekadan destek sağlanmasıdır.

Bunun için kolluk, yapay zekâ teknolojilerini suç haritaları, suç şablonları gibi geçmişten gelen mevcut veri ve bilgileri ile geleceğe yönelik tehdit, suç tahmini ve coğrafi analizler için kullanabilir. Belirli bir coğrafi mekânda geçmiş verilerden elde edilen suçların işlenme zamanı, suçun maksadı ve suçun nasıl işlendiği gibi bilgiler sayesinde suçlar ilişkilendirilerek tahmine dayalı analizler gerçekleştirilebilir. Yapay zekâ, suç analizinden elde edilen bilgiler sayesinde hangi suçlar için hangi emarelerin ortaya çıkabileceğini ilişki matrisi kurarak tespit edilebilir. Kolluk kuvvetleri için suçların önlenmesi maksadıyla en uygun zamanda en uygun yer için kaynakları doğru tahsis ederek devriye, yol kontrolü gibi birçok görev planlamasında karar destek işlevi görebilir.

Ancak bu hususta en önemli konunun, bu teknolojik imkândan faydalanırken vatandaşların insan hakları hukuku içerisinde yaşam hakkının korunması, kişisel mahremiyetinin ihlal edilmemesi ve kişisel verilerinin

korunmasına ilişkin olduğu açıktır. Genel olarak ülkeler, kendi kolluk kuvvetlerine kanunla önleyici, koruyucu ve istihbari faaliyetlerde bulunma yetkisi verirler. Bu yetki ile kolluk, topladığı bilgi ve kişisel veriler ile suç işlenmeden önce müdahale ederek suçun oluşmamasını sağlar. Örneğin kolluk, suçun önlenmesi kapsamında durdurma ve kimlik sorma yoluyla, kontrol noktasında, trafik kontrolünde, elektronik plaka okuma yöntemiyle, mobese kameralarıyla, parmak izi ve fotoğraf, önleme dinlemesi ve teknik araçlarla izleme yoluyla veri elde ederler (Bayram, 2009: 17-43). Suçun önlenmesi maksadıyla yapılan bu işlemler, temel hak ve hürriyetlerin korunduğu bir devlette kanunlara uygun olacak şekilde kullanılması uygun hal tarzıdır. Ayrıca hakların ve kişisel verilerin korunmasının ancak kanunla sınırlandırılabilirdiği de unutulmamalıdır (Atlı,2019:5).

Sonuç

Yapay Zekâ Teknolojileri, son yıllarda toplumsal hayatın içinde daha fazla kullanılmaya başlandıkça, kamuoyu tarafından bilinebilirliği de artmıştır. Yapay zekâ; insanlar gibi akıl yürütebilen, davranış gösterebilen ve geçmiş verilerden anlam çıkararak öğrenme yetisine sahip yazılım ve robotik teknolojilerdir.

Günümüzde bu teknolojiler, her ne kadar montaj ve tamir robotları ve zekâ oyunları olarak kamuoyu önüne çıksa da, bu teknolojinin temel kazanımlarının gösterildiği sektör güvenlidir. Bu çalışma, devletlerin özellikle kamu güvenliğinin sağlanmasında yetkili kılınan kolluk kuvvetlerinin temel görevleri arasında sayılan suçun önlenmesine ilişkin faaliyetlerinde yapay zekâ teknolojilerinin kullanım alanlarının tespit edilmesine odaklanmıştır.

Bu nedenle ilk olarak, yapay zekâ teknolojilerinin ne olduğu sorusuna cevap aranmış, müteakiben yapay zekânın güvenlik ile ilişkisi tanımlanmıştır. Son olarak ise bir güvenlik aktörü olan kolluk kuvvetlerinin suçun önlenmesinde yapay zekâ teknolojilerinden hangi hususlarda faydalanılabileceğinin tespitine ulaşılmıştır.

Bu kapsamda incelendiğinde, gelecek yıllarda yapay zekânın teknolojik kapasitesinin daha da artacağı ifade edilebilir. Bunun temel nedeninin ise,

sürekli birçok farklı bilim dalının disiplinler arası katkısı ve bilgi akışı olduğu görülmektedir. Matematikten felsefeye, psikolojiden makine-uzay-uçak mühendisliğine, nörolojiden malzeme bilimine kadar bu alanlardaki tüm ilerlemeler yapay zekâ teknolojilerinin geliştirilmesinde kullanılmaktadır.

Yapay zekâ ve güvenlik arasında ilişki karşılıklı ve etkileşimlidir. Yapay zekâ ve robotik teknolojilerinde ürün geliştirmeye yönelik mali destekler güvenlik sektörü tarafından karşılanırken, ortaya çıkan ürünler ve elde edilen yetenekler de ulusal ve uluslararası alanda askeri, iktisadi ve politik rekabeti daha fazla etkilemektedir. Yapay zekânın uluslararası alanda rekabeti artırdığı, küçük devletler için bunun bir avantaj olarak kullanılabileceği, her ülkenin askeri silah ve komuta kontrol ile iç güvenliğin sağlanmasında bu teknolojilerden faydalanılmasında istekli olduğu görülmektedir.

Yapay zekânın iç güvenlik bağlamında etkisini görmek için ise kolluk kuvvetlerine bakılmalıdır. Kolluk kuvvetleri, iç güvenliği sağlamakla yetkili olan kurumdur. Günümüze kadar devletlerin kolluk işlemleri iki ana görev üzerinden gelişmiştir. İlki, kamu güvenliği için önleyici kolluk hizmetleri; diğeri ise, suçun aydınlatılmasına ilişkin adli kolluktur.

Kolluk, suçun önlenmesine yönelik devletin belirleyeceği strateji ve politikalar çerçevesinde genel olarak üç tedbir içinde yer alır. Bunlardan ilki, pasif tedbirler olarak devletin suç önleme politika ve stratejilerinde öncelikli görevli olan kurumlarına yardımcı bir işlev kazanmasıdır. İkincisi, aktif tedbirler olarak toplum ile işbirliği yapıldığı toplum destekli kolluk ve benzeri uygulamalardır. Üçüncüsü ise, proaktif tedbirler bağlamında önleyici hizmetler arasında sayılan devriye, koruma ve emniyet tedbiri alma gibi güvenlik işlemleridir.

Kolluğun suç önleme tedbirlerinin her birisi için günümüze kadar yapay zekâ teknolojilerinden faydalandığı hususların sırasıyla; asayişten terör olaylarına kadar geçmişten tecrübe edilen verilerden hareketle geleceğe yönelik tahmine dayalı analiz sistemlerinin gerçekleştirilmesi, yapay zekâyâ sahip görüş ve biyometri sistemlerden faydalanılması, devriye faaliyetleri gibi görevler için icra edilecek planlamalarda optimizasyon yeteneği kazanma ve en uygun kaynağın tahsisinin yapılmasıdır.

Bu kapsamda, yapay zekâ teknolojilerinden suç haritaları ve şablonları gibi geçmişten gelen mevcut veriler ile geleceğe yönelik suç tahmini ve

coğrafi analizlerin yapılmasında faydalanılabilir. Belirli bir coğrafi alanda geçmiş verilere dayanarak ve günümüz şartlarını tanımlayarak, gelecekte muhtemel suçlara karşı tahmine dayalı analizler gerçekleştirilebilir. Suç verilerinden faydalanarak hangi suçlar için hangi emarelerin ortaya çıkabileceğine yönelik ilişki matrisleri ortaya konabilir. Kolluk kuvvetleri için suçların önlenmesi maksadıyla, en uygun zamanda en uygun yer için kaynakların doğru tahsis edilmesi amacıyla devriye, yol kontrolü gibi birçok görev planlamasında karar destek işlevi görebilir. Ancak tüm bu imkânlardan faydalanırken ve istifade ederken vatandaşların insan hakları hukukunu, mahremiyeti ve kişisel verileriyle ilgili işlemlerde kanunla verilen yetkilerin aşımında bulunulmaması gerekir.

Kaynakça

Allen G. & Chan T. (2017). *Artificial Intelligence and National Security*. Harvard Kennedy School: Belfer Center for Science and International Affairs: USA.

Ak, T. (2019). “Yapısal Olarak İç Güvenlik Yönetimi: Türkiye’de Kolluk Örgütlenmesi”, *Türkiye’de İç Güvenlik Yönetimi*, (Ed. Tekin Avaner & Ozan Zengin), Ankara: Gazi Kitabevi, pp. 41-72.

Alpar, G. (2014). *Antropolojik Bakış Açısıyla Stratejik Dünya Tarihi* (2014), Palet Yayınları: Konya.

..... (2015). *Strateji ve Savaş Kültürünün Gelişimi*, Palet Yayınları: Konya.

..... (2020). *Türkiye’nin Güvenliğini Anlamak*, Nobel Yayınları: Ankara.

Atlı, T. (2019). “Kişisel Verilerin Önleyici, Koruyucu ve İstihbari Faaliyetler Amacıyla İşlenmesi”, *Necmettin Erbakan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2 (1), pp. 4-22.

Aydın, A. H. (2014). “Suç Önlemenin Önemi ve Etkisi”, *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 16 (Özel Sayı I), pp. 82-84.

Bayram, Z. (2009). *Kolluğun, Suç Öncesi ve Sonrası Kişisel Veri Toplama Yetkisi*, Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Ana Bilim Dalı (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi): İstanbul.

Doğan, H.İ. & Sevinç, B. (2011). “Suç Teorileri ve Şehir Güvenliği: Bitlis İliyle İlgili Genel Bir Değerlendirme”, *Polis Bilimleri Dergisi*, 13 (3), pp. 27-53.

Domingos, P. (2019). *Master Algoritma*, Çev.Tufan Göbekçin, Paloma Yayınları: Ankara.

Eberl, U. (2019). *Akıllı Makineler, Yapay Zekâ Hayatımızı Nasıl Değiştiriyor*, Poloma Yayınları: İstanbul.

Çobanoğlu, N. & Ak, T. (2020). “Yapay Zekâ Nedeniyle Askeri Harekatta Paradigma Değişimi Yaşanır mı?”, *Global Savunma*, www.global-savunma.com.tr/yapay-zeka-nedeniyle-askeri-harekatta-paradigma-degisi-mi-yasanir-mi.html (20.11.2020).

HBR/ Harvard Business Review (2019). *Dijital Dönüşüm Yapay Zekâ*, Çev. Levent Göktem, Optimist Kitap Yayınevi: İstanbul.

HSSTAC/ Homeland Security Science and Technology Advisory Committee (2017). *Artificial Intelligence White Paper*, Quadrennial Homeland Security Review Subcommittee.

Marshall, G. (1999). *Sosyoloji Sözlüğü*, Çev. Osman Akınhay & Derya Kömürcü, Bilim ve Sanat Yayınevi: Ankara.

Odabaşı M. & Delice M. (2014). “Toplum Destekli Polislik Biriminde Çalışan Personelin Toplum Destekli Polislik Felsefesini Algılama Düzeyleri: Türk Polis teşkilatı Örneği”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 24, Sayı: 1, pp. 195-208.

Seyhan K & Eryılmaz M. Bedri (2004). Gelişmiş Ülkeler ve Türkiye Uygulamasında Suç Önleme Stratejileri, *Liberal Düşünce*, (34), pp. 5-34.

Tegmark, M. (2019). *Yaşam 3.0, Yapay Zekâ Çağında İnsan Olmak*, Pegasus Yayınları: İstanbul.

Temuçin, T. (2020). *Yapay Zekâ Bilgi Kitapçığı*, Deniz Kuvvetleri Dergisi Eki, Sayı 630, Ankara.

Thinktech (2020). *Derin Farklar: Yapay Zekâ, Makine Öğrenmesi ve Derin Öğrenme*, <https://thinktech.stm.com.tr/detay.aspx?id=182> (06.10.2020)

Yılmaz, A. (2017). *Yapay Zekâ*, Kodlab Yayınları: İstanbul.

Yonch R. (2019). *Makinenin Kalbi*, Çev. Tufan Göbekçin, Paloma Yayınları: Ankara.

Extended Summary

As artificial intelligence technologies have been used more and more in social life in recent years, their awareness by the public has increased. Artificial intelligence is software and robotic technologies that can reason, behave, and learn by making sense of past data like humans. Today, although these technologies appear to the public as assembly and repair robots and intelligence games, the sector where the basic achievements of this technology are shown is security. This study focuses on determining the usage areas of artificial intelligence technologies in the activities related to the prevention of crime, which is among the basic duties of the law enforcement officers, especially those authorized to ensure public security. For this reason, firstly, an answer to the question of what artificial intelligence technologies are, was sought, and then the relationship between artificial intelligence and security was defined. Finally, it has been determined in which aspects artificial intelligence technologies can be used in the prevention of crime by law enforcements, which are a security actor.

In this context, it can be stated that the technological capacity of artificial intelligence will increase even more in the coming years. The main reason for this is the continuous interdisciplinary contribution and information flow of many different science branches. All advancements in these fields, from mathematics to philosophy, from psychology to machine-space-aircraft engineering, from neurology to materials science, are used in the development of artificial intelligence technologies.

The relationship between artificial intelligence and security is mutual and interactive. While financial support for product development in artificial intelligence and robotic technologies is covered by the security sector, the resulting products and acquired capabilities further affect military, economic and political competition in the national and international arena. Artificial intelligence increases competition in the international arena. It is considered that this can be used as an advantage for small states. In addition, it is seen that every country is willing to benefit from these technologies in ensuring national security and internal security.

To see the impact of artificial intelligence in the context of internal security, one should look at law enforcement. Law enforcement agencies

are empowered to ensure internal security. Until today, the law enforcement procedures of the states have developed over two main duties. First, preventive law enforcement services as the reduction of crimes for public safety; the other is the judicial law enforcement regarding the clarification of the crime. Law enforcement is generally included in three measures within the framework of the strategies and policies to be determined by the state for the prevention of crime. The first of these is that, as passive measures, the state gains a supplementary function to its social policy institutions, which have priority in crime prevention policies and strategies. The duty of the law enforcement is to serve as an auxiliary function to these state institutions. The second is community-supported law enforcement and similar practices, in which cooperation is made with the society as active measures. Third, security operations such as patrol, protection and taking security measures are among the preventive services in the context of proactive measures.

The following can be said in terms of the issues that have been used in artificial intelligence technologies within the scope of crime prevention measures of the law enforcement. The first is the realization of predictive analysis systems based on the data experienced in the past from public order to terrorist incidents. The second is to utilize artificial intelligence vision and biometrics systems. The third is to gain optimization ability and allocation of the most suitable resource in planning such as patrol activities. In this context, it can be used for future crime prediction and geographic analysis with existing data from the past such as crime maps and crime templates. Predictive analysis can be performed against possible future crimes based on historical data in a specific geographic area. Relationship matrices can be created using crime data. It can be ensured that resources are allocated correctly for the most appropriate place at the most appropriate time for law enforcement. In this way, artificial intelligence can serve as decision support in many mission planning such as patrol and road control.

However, while taking advantage of all these opportunities, law enforcement officers should not exceed the powers conferred by the law regarding the human rights law, privacy and personal data of citizens. Generally, countries authorize their law enforcement agencies to engage in

preventive, protective and intelligence activities by law. With this authority, law enforcement ensures that no crime occurs with the information and personal data it collects. For example, law enforcement, within the scope of crime prevention, obtain data through stopping and asking for identity, being at the checkpoint, traffic control, camera monitoring, fingerprint and photograph, prevention listening. These procedures, which are made for the purpose of preventing crime, must be carried out in accordance with the law. It should also be remembered that the protection of rights and personal data can only be limited by law.

THREE STYLES OF POLITICS IN SEHBENDERZADE FILİBELİ AHMED HILMI: OTTOMANISM, ISLAMISM AND TURKISM

Mehmet Fatih Aslan

Abstract

It is thought that it is useful to examine different ideas in order to make more correct decisions. In this article, the views of Şebbenderzade Filibeli Ahmed Hilmi, one of the thinkers of the Second Constitutional Period, on Ottomanism, Islamism and Turkism known as “Three Styles of Politics” will be analyzed. One of the central debates of the Second Constitutional Period is which political style should be preferred in order to ensure the Ottoman political unity. Ahmed Hilmi says that all three political styles are of Western origin and that all three separate rather than combine. Although it is close to the idea of “Islamic Union”, it sees a political and religious unity as impossible. The basis of Ahmed Hilmi’s intellectual attitude is Islamic sensitivity and scientific perspective. The only possible way is through the social unity of Islam. He explains this approach on the basis of sociology. His attitude towards Turkishness is close to the supporters of the Turkish-Islamic synthesis of the period. In the history of Turkish thought, Ahmed Hilmi, whose political ideas were not well known, but one of the most important and influential figures of the period, approached the issue in a different way than the thinkers of the period and especially brought a sociological interpretation of the idea of Islamic Union. In addition, it is important to read all the texts used in the article as old text from the source, in terms of making the article and its sources authentic.

Keywords: Ahmed Hilmi, Three Styles of Politics, Pan-islamism, Sociology

ŞEBBENDERZADE FİLİBELİ AHMED HİLMİ'DE ÜÇ TARZ SİYASET: OSMANLICILIK, İSLAMCILIK VE TÜRKÇÜLÜK

Mehmet Fatih Aslan*

Öz

Daha doğru kararlar verebilmek için farklı fikirlerin incelenmesinde fayda olduğu düşünülmektedir. Bu makalede, II. Meşrutiyet Dönemi düşünürlerinden Şebbenderzade Filibeli Ahmed Hilmi Bey'in, "Üç Tarz-ı Siyaset" olarak bilinen Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülük hakkındaki görüşleri analiz edilecektir. II. Meşrutiyet Dönemi'nin merkez tartışmalarından biri, Osmanlı siyasal birliğinin sağlanması adına tercih edilecek siyaset tarzının hangisi olması gerektiğidir. Ahmed Hilmi Bey, üç siyaset tarzının da Batı menşeli olduğunu ve her üçünün de birleştirmek yerine ayrıştırdığını söyler. "İttihad-ı İslam" fikrine yakın olmakla birlikte siyasi ve dini bir ittihadı imkânsız görür. Ahmed Hilmi Bey'in entelektüel tutumunun temelini İslami hassasiyet ve bilimsel bakış açısı oluşturur. Mümkün olan tek yol İslam'ın içtimai birliğidir. Bu yaklaşımını da sosyoloji temelinde izah eder. Türklüğe dair tutumu ise dönemin Türk-İslam sentezi taraftarlarına yakındır. Türk düşünce tarihinde, siyasi fikirleri pek bilinmeyen fakat dönemin en velud ve etkin isimlerinden Ahmed Hilmi Bey'in meseleye dönemin düşünürlerinden farklı bir şekilde yaklaşması ve özellikle ittihad-ı İslam fikrine sosyolojik bir yorum getirmesi çalışmanın ön plana çıkan unsurlarıdır. Ayrıca düşünürün, makalede kullanılan yazılarının tamamının orijinal haliyle eski yazı olarak kaynağından okunması, makaleyi ve kaynaklarını sahib kıtma noktasında önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Ahmed Hilmi Bey, Üç Tarz-ı Siyaset, İttihad-ı İslam, Sosyoloji

* Arş. Gör., Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, mfatih.aslan@beun.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-7489-9280>.

Giriş

Şehbenderzade Filibeli Ahmed Hilmi Bey, felsefi ve edebi yazılarıyla bilinen fakat hakkında yapılan çalışmaların hep bu minvalde olmasından dolayı siyasi ve içtimai konulardaki yetkinliği takdir edilememiş II. Meşrutiyet dönemi düşünürlerindendir. Eserlerini 1909-1914 yılları arasında kaleme alan Ahmed Hilmi Bey, altı yıl gibi kısa bir süreye kırka yakın telif eser ve yüzlerce gazete yazısı sığdırır. Yazılarında kendi isminin yanında Mihridin-i Arusi, Özdemir, Kalender gibi müstear isimler de kullanır. Yaşadığı dönemin aydınları gibi, Osmanlı İmparatorluğu'nun karşılaştığı sorunlara çözümler arar ve bu sorunları ana hatlarıyla siyasi, içtimai ve fikri temelde ele alır. Siyasi meselelerle yakından ilgilenen Ahmed Hilmi Bey, II. Abdülhamid yönetimine muhalif bir tavır sergiler. 1901'de II. Abdülhamid tarafından Fizan'a sürülen Ahmed Hilmi Bey, II. Meşrutiyet'in ilanından sonra İstanbul'a döner ve kurduğu matbaasında, kendi çıkardığı gazetelerle dönemin fikir tartışmalarına katılır. Meşrutiyetin yeniden ilan edilmesi ve "millet-i hâkime" olan Müslümanlarla diğer Osmanlı unsurlarının mecliste temsil bulmasının, Osmanlı siyasal birliğinin sağlanması adına önemli adımlar olduğunu düşünür. Ahmed Hilmi Bey'in bu düşüncesi, kuru bir muhalefet tarzından öte tarihsel gelişmelerin ve sosyolojik şartların dikkate alınmasıyla oluşur.

Ahmed Hilmi Bey, II. Mahmud'un tahta çıkmasıyla Osmanlı'da merkezi idarenin güçlendiğini ve bir mutlakiyet idaresi oluştuğunu, bu durumun ise o devrin şartlarına göre olması gereken ve faydalı bir gelişme olduğunu belirtir. II. Mahmud, saltanatı süresince ilmiye sınıfı, Ayanlar ve Yeniçeri Ocağı gibi farklı merkezlere dağılmış olan idare gücünü tek bir merkezde, yani şahsında toplar. Ahmed Hilmi Bey'e göre o dönem Osmanlı'yı dağılmaktan kurtaran, Osmanlı idare sistemindeki bu merkezileşme hamlesidir. Ona göre mutlakiyet idaresinden önce Osmanlı'da oligarşi vardır ve mutlakiyet idaresi oligarşiyi sona erdirir. Ahmed Hilmi Bey'in bu gelişmeyi faydalı görmesinin bir diğer sebebi de meşrutiyet idaresinin ancak mutlak bir idarede doğabileceğini düşünmesidir. Bu durumu "*Hükümet-i meşruta usulünü ve bir millette istidat ve istihkak hürriyetini ancak bir idare-i mutlaka doğurabilir.*" (Ahmed Hilmi, 1913a:3) şeklinde ifade eder. II. Mahmud, siyasal birliğin sağlanması adına idare sisteminin

yanında millet sisteminin değişmesi için de ilk adımları atar. Ahmed Hilmi Bey bu gelişmeyi o devrin şartları dâhilinde bir zorunluluk olarak görür fakat esasen Müslüman ve gayrimüslim unsurlar arasındaki farklılıkların eritilmesi düşüncesine karşıdır.

Osmanlı siyasal birliğinin sağlanması adına “ittihad-ı anasır” yani Osmanlılık siyaseti, potansiyel tehlikeleri olan fakat zaruri bir siyasettir. Bunun altında yatan sebep ise “ittihad-ı anasır” fikrini, dönemin aktüel iklimine ters düşen ve uygulanması mümkün olmayan bir politika olarak telakki etmesidir. Ahmed Hilmi Bey ile Yusuf Akçura bu meselede benzer düşüncededirler. Osmanlı'nın güçlü olduğu zamanlarda, gayrimüslim unsurlara tanınan imtiyazlar ve verilen müsaadeler, Osmanlı güç kaybettikçe fermanlarla açıklanan taahhütlere ve anlaşmalara dönüşür. Osmanlılık fikri bu taahhütlerin ve Batılı devletlerin baskılarının bir neticesidir. Bu sebepten Osmanlılık fikri Ahmed Hilmi Bey'e göre bir “emr-i vaki” olarak karşımıza çıkar ve şartlar gereği taahhütlerin yerine getirilmesi de bir mecburiyet halini alır. II. Meşrutiyet dönemine gelindiğinde bu tehlikeleri bertaraf etmenin, en azından kontrol altında tutmanın yolu ise meşruti yönetimdeki meclis çoğunluğunu sağlamaktır. “İttihad-ı anasır” fikrine sıcak bakmayan Ahmed Hilmi Bey'de esas olan Müslümanlar arasındaki birliktir. Bu birlikteki merkezi gücü de Osmanlı'nın kurucu ve asli unsuru olan Türkler oluşturmaktadır.

II. Meşrutiyet'in ilanından sonra İttihad-ı İslam adında haftalık bir gazete çıkararak yazı hayatına başlayan Ahmed Hilmi Bey, İslamcılık fikrine yakın görünür. Onunla ilgili yapılan çalışmalarda genel kanı da bu yöndedir. Fakat burada önemli bir detay var ki onun “ittihad-ı İslam” anlayışı bir siyasi telakkiden farklı olarak, her İslam ülkesinin kendi sosyal yenilenmesini gerçekleştirmesi üzerine kurulu kültürel bir birlikteliktir. Bu sebepten Ahmed Hilmi Bey'i, klasik anlamda İslamcılık siyasetini savunan biri olarak kabul etmemek gerekir. Ahmed Hilmi Bey, temelde gayrimüslim unsurları çember dışında bırakmayan, Osmanlılık kimliğinin hukuki olarak korunması ve her milletin temsil bulduğu meşruti bir sistem üzerine kurulu milli bir siyaset yanlısıdır. Çünkü ona göre her kimlik yeni bir sınıra çizer. Esas olansa Osmanlı'nın dağılmaması ve toprak birliğidir. Onun “ittihada-ı İslam” a olan vurgusu Osmanlı kimliğinin korunması adınadır.

Müslümanların birlik halinde olması, Türklerin merkez unsur olarak kalması ve güçlenmesiyle mümkündür. Bu durum, iç içe geçmiş halkalar olarak düşünülebilir. Türklerin birliği ve kuvveti, Müslümanların birliği, Müslümanların birliği ise Osmanlı unsurlarının yani Osmanlı'nın birliği demektir.

Yusuf Akçura'nın "Üç Tarz-ı Siyaset" olarak tanımladığı Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülük hakkında Ahmed Hilmi Bey, bu siyaset tarzlarının Osmanlı birliğini sağlamaktan uzak, ayrıştırıcı hatta Türklere ve Müslümanlara kurulan tuzaklar olduğunu belirtir (Şehbenderzade Filibeli Ahmed Hilmi,1912a:1). Ahmed Hilmi Bey'in görüşleri kronolojik olarak değerlendirildiğinde kendi içinde bir bütünlüğe sahip olmakla birlikte bu siyaset tarzlarını Batı'dan ithal fikirler ve dahi tuzak olarak görmesi dikkat çekicidir. Bu makale, Geç Dönem Osmanlı'da siyasal birliği sağlamak adına uygulanmaya çalışılan Osmanlıcılık, İslamcılık ve entelektüel boyutta tartışılan Türkçülük siyasetinin Ahmed Hilmi Bey tarafından nasıl algılandığını inceleyecektir. II. Meşrutiyet dönemi siyasi tartışmalarının merkezini teşkil eden bu meseleye, dönemi için erken sayılabilecek bir şekilde, sosyolojik bir bakış açısıyla yaklaşan Ahmed Hilmi Beyin fikirleri, üç siyaset tarzını ve Türklük-İslamlık bağını tarihî boyutuyla yeniden düşünmeyi sağlayacaktır.

Bir "Emr-i Vaki" Olarak Osmanlılık ve İttihad-ı Anasır

Büyük bir imparatorluk olan Osmanlı, sahip olduğu topraklar ve yayıldığı geniş coğrafya gereği bünyesinde farklı etnik ve dini unsurlar barındırdığından homojen bir millet yapısına sahip değildi. İslami esaslarla yönetilen Osmanlı'da millet kavramı, belli bir dine mensup insanları yani dini zümreleri ifade etmek için kullanılırdı (Ortaylı,2005:66). Müslüman ve gayrimüslim topluluklar dini farklılıklar üzerinden sosyal ve siyasal düzenlemeye tabi tutulur, her din ayrı bir millet olarak kabul edilirdi. Müslümanlar "millet-i hâkime" olarak diğer unsurlardan farklı bir statüye sahipti. Osmanlı'nın sahip olduğu adalet sistemi, unsurlar arasında herhangi bir haksızlığın olmasını engeller ve gayrimüslim unsurların Osmanlı'ya bağlılıkları noktasında bir olumsuzluk yaratmazdı. Osmanlı'nın güçlü olduğu

ve Batı'nın nefesini ensesinde hissetmediği devirlerde Osmanlı hükümeti ve unsurlar arasında siyasal açıdan ciddi bir problem yaşanmazdı.

Fransız İhtilali sonrasında yayılmaya başlayan milliyetçilik düşüncesi her imparatorluk gibi Osmanlı'yı da menfi surette etkiler. Osmanlı'nın yaşadığı güç kaybı ve kaybedilen savaşlar, Osmanlı bünyesindeki gayrimüslim unsurların milliyetçilik düşüncesiyle hareket etmesine imkân verir. Özellikle 1830'da Yunanistan'ın Osmanlı'dan ayrılarak müstakil bir devlet halini alması ve Sırbistan'ın Rusya desteğiyle özerkliğe kavuşması yaşanan krizin büyüklüğünü ve ciddiyetini gösterir. Balkanlar'daki gayrimüslim unsurların Batı'dan ve Rusya'dan aldığı destekle ayrılıkçı temayüller göstermesi neticesinde yaşanan krizin, Osmanlı toplum yapısının mevcut hali içinde aşılamayacağı görülür ve böylece daha geniş muhtevalı bir Osmanlı kimliği oluşturulması ve "millet sisteminin" yenilenmesi ihtiyacını doğurur (Özcan,2007:485). Yapılması gereken şey gayrimüslim unsurların Osmanlı'dan kopmasını engellemek ve siyasal birliği sağlamaktır. II. Mahmut'la birlikte siyasal birliğin sağlanması ve gayrimüslim unsurların Osmanlı'dan kopmasını engellemek adına ilk adımlar atılır. Onun meşhur "*Ben, tebaamın Müslümanını camide, Hristiyan'ını kilisede Musevi'sini havrada fark ederim. Aralarında başka türlü bir fark yoktur. Cümlesi hakkında muhabbet ve adaletim kavidir ve hepsi hakiki evladımdır*" (Tanör,1985:12) sözü Osmanlıcılık siyasetinin özünü yansıtır.

Osmanlıcılık düşüncesi ya da o zamanki adıyla "ittihad-ı anasır", Osmanlı tebaası olan farklı milletleri birleştirerek Osmanlı Hükümeti'ne bağlı bir "Osmanlı milleti" meydana getirmeyi amaçlar (Akçura,1991:19). Osmanlıcılık siyaseti Tanzimat Fermanı ile birlikte belirgin bir şekilde uygulanmaya başlanır. O dönemde devlet idarecilerinin sahip olduğu yaygın düşünce, kanunlara ve eşitlik ilkesine dayalı yeni bir toplum yapısının gerekliliğidir. Bu bağlamda uygulamaya konan Tanzimat Fermanı ile birlikte devlet, himayesindeki tüm vatandaşların can, mal ve namusunu korumayı ve bunu hukuki eşitlik bünyesinde gerçekleştirmeyi taahhüt eder. 1840 yılında uygulamaya konan Ceza Kanunnamesinde, tüm Osmanlı unsurlarının din ve ırk gözetilmeksizin kanunlar önünde eşit olduğu vurgulanır (Akgündüz,2016:6). İslahat Fermanıyla da resmi olarak millet-i hâkime statüsü tamamen kaldırılıp, Müslüman ve gayrimüslim unsurlar arasındaki

mutlak eşitlik kabul edilir. Bu durum, o zamana kadar atalarının kanlarıyla fethettiği topraklarda millet-i hâkime statüsünde yaşayan ve gayrimüslim unsurlarla eşit statüye getirilen Müslüman ahaliyi memnun etmez. Gayrimüslim unsurlar da askerlikten muaf tutulma ve diğer bazı imtiyazlarını kaybettiklerinden dolayı bu eşitlik uygulamasından memnun kalmazlar. Bu süreçte Osmanlı aydınları İslahat Fermanı'nın sağladığı bu eşitlik düzeninin aslında imtiyazlar düzeni olduğu iddiasıyla devlet idaresine itiraz etmeye başlar (Özcan,2007:485). Yeni Osmanlılar grubu, Osmanlı birliğini savunurken, itiraz noktaları bu birliğin her milletten temsilcilerin seçilebileceği meşruti bir yönetimle mümkün olduğunu düşünmeleridir. Yeni Osmanlılar İslam ruhuna dayanmakla birlikte Osmanlının selametini, İslam ve Hristiyan bütün unsurlara aynı özgürlüğü tanıyan meşruti bir idarede görürler. Bu devirde “ittihad-ı anasır” fikrini savunanları iki kısma ayırmak mümkündür: İlki, Ali, Fuat ve Cevdet Paşa gibi İslami esaslara sarılarak siyasal birliği sağlamaya çalışanlar. İkinci kısım ise yine İslami esaslardan ayrılmadan fakat Batı'nın meşrutiyet ve hürriyet fikirlerini savunan Yeni Osmanlılar ve ilerleyen yıllarda Jön Türkler (Ülken,2015:89).

Siyasi birliğin sağlanması adına Tanzimat'tan itibaren uygulanmaya çalışılan eşitlik aslında hiçbir kesimi memnun etmez. Müslüman halk gayrimüslim unsurlarla eşit oldukları düşüncesini kabullenemezken, gayrimüslim unsurlar da dış devletlerin desteğiyle Osmanlıdan ayrılıp kendi devletlerini kurma hayallerinden dolayı Osmanlı milleti olarak kalmayı önemsemeler. Uygulanmaya çalışılan Osmanlılık siyaseti, gayrimüslim unsurların Osmanlı'dan kopmasını engelleyemez ve siyasal birliğin sağlanması adına zamanla işlevselliğini kaybeder. 93 Harbi olarak bilinen 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşı sonrasında Balkanlarda yaşanan toprak kayıplarından sonra, Osmanlılık siyaseti yerini tedrici olarak İslamcılık siyasetine bırakırken, Osmanlılık fikri Jön Türkler tarafından ana ideolojik düşünce olarak varlığını devam ettirir. Jön Türklerin başlangıçta “İttihad-ı Osmani” adında gizli bir cemiyet olarak örgütlenmeleri ve daha sonra İttihad ve Terakki Partisine dönüşmeleri, Osmanlı birliğinin ön planda olduğunu gösterir. II. Meşrutiyet'in ilanından sonra yönetimi devralan İttihat ve Terakki Cemiyeti, Osmanlılık siyasetini uygulamaya çalışır. 1908'de Bosna-Hersek'in Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'na katılması, Bulgaristan'ın bağımsızlığını ilan etmesi ve Girit'in Yunanistan topraklarına

katılması gibi gelişmeler sonrasında dağılmayı önlemek ve Osmanlı unsurları arasında birlik oluşturmak için 1909'da İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından "İttihad-ı Anasır-ı Osmaniyye" adında bir dernek kurulur (Levend,1961:176). Bunun yanında 1909 ile 1911 yılları arasında düzeni sağlamak için çeteciliği yasak eden kanunlar çıkararak, Osmanlı'dan ayrılma propagandası yapan siyasi dernekleri kapatıp, tüm vatandaşlar için askerlik hizmetini zorunlu hale getirirler (Karal,1996:251). Bu gelişmelerden kısa bir süre sonra 1912-1913 Balkan Savaşları patlak verir. Balkanlardaki neredeyse tüm Osmanlı topraklarının kaybedilmesi sonucu ise Osmanlılık siyaseti tamamen gündemden kalkmış olur.

Ahmed Hilmi Bey, yazarlığının ilk yıllarına tekabül eden II. Meşrutiyet'in hemen başında, ilk çıkardığı gazetesi İttihad-ı İslam'daki bir yazısında, "*Bütün Osmanlılar kardeşdir. Müslim, gayrimüslim hepimiz bir vatan evladız; aynı hukuk-ı içtimaiyye ve kavaid-i esasiyyeye malikiz; buna şüphe yok. Lakin ekseriyet-i uzema-yı ahali Müslim olduğundan hissiyat-ı İslamiyye ve menafi-i amme-i İslam'ı düşünmek mecburiyetimizi bütün hakperest olanlar teslim ederler.*" (Filibeli Hilmi,1908) sözleriyle "ittihad-ı anasır" hususundaki fikrini özetlemiş olur. Ahmed Hilmi Bey Osmanlı topraklarında yaşayan tüm insanların aynı kanunlara tabi olduğunu beyan eder fakat gerek gayrimüslim unsurların tutumlarından dolayı ve gerekse Müslüman kimliğinin etkisiyle millet-i hâkime olan Müslümanların menfaatlerini ön planda tutar. Ahmed Hilmi Bey'in Osmanlılık düşüncesine mesafeli olmasının birkaç sebebi vardır.

Ahmed Hilmi Bey, 1865'te, o dönem Osmanlı toprağı olan, bugün Bulgaristan sınırları içinde kalan Filibe'de dünyaya gelir. 93 Harbi sonrasında Bulgar ve Rus güçlerinin Bulgaristan Türklerine yapmış oldukları saldırı ve eziyetler sonucu kendisi henüz 13-14 yaşlarındaiken ailesiyle birlikte İstanbul'a göç etmek zorunda kalır. Bu büyük göçte Ahmed Hilmi Bey'in ailesinin de içinde olduğu kabile yaklaşık on beş bin kişiliktir. Meşakkatli geçen göç yolculuğu esnasında babasını, kız kardeşini ve büyük validesini kaybeden Ahmed Hilmi Bey, Edirne'ye vardıklarında kabilede sadece bin kişi hayatta kalır (Ekici:1997:25). Ahmed Hilmi Bey'in çocukluk döneminde yaşadığı acı tecrübelerin, onun düşünce yapısını etkilemiş olması kuvvetle muhtemeldir. Balkanlarda kendisi ve ailesi başta olmak

üzere Müslümanların başına gelen olaylar, Osmanlı tebaası olan Bulgarların eliyle ve Rusların destekleriyle yaşanmıştır. Ahmed Hilmi Bey'in eserlerinde Müslümanların ve Türklerin menfaatlerini ön planda tutmasının sebeplerinden biri, göç yolunda babasını ve kardeşini kaybetmesine sebep olan Bulgar mezalimidir. Balkanlarda devam eden ayrılıkçı hareketlerden dolayı diğer gayrimüslim unsurların da Osmanlı'ya bağlılıklarından şüphe duyan Ahmed Hilmi Bey, Osmanlılık fikrini Avrupalı devletlerin dayatması, kendi ifadesiyle "emr-i vaki" olarak görür (Şehbenderzade,1912:1). Osmanlılık fikri, Osmanlı'nın uzun yıllardır gayrimüslim unsurlara tanıdığı imtiyazların sonucudur ve aslında arka planda bir ittihat değil gayrimüslimler açısından bir imtiyaz söz konusudur.

Kendisinin de sahibi olduğu *Hikmet* gazetesindeki bir yazısında bu durumu şöyle izah eder: "*Bugün biz bir emr-i vaki karşısında bulunmaktayız. Her ne yapsak, bu emr-i vakiyi tebdile muvaffak olamayız. Hâlbuki efkâr ve harekâtımız, bu emr-i vakiyle müsademe edecek olursa, bundan büyük zararlar görürüz*" (Şehbenderzade,1912:1). Ahmed Hilmi Bey bu emr-i vakiyi, Tanzimat ve Islahat Fermanlarıyla gayrimüslim unsurlara taahhüt edilen birtakım hakların, Avrupalı devletler tarafından baskılarla uygulanmaya konulması şeklinde tanımlar. Osmanlı gerek Tanzimat ve gerek Islahat dönemlerinde askeri olarak çok güçlü durumda değildir. 1838'de Nizip'te Mısır ordusu karşısında yaşanan mağlubiyet, Rusya'nın yardım etmek maksadıyla İstanbul'a gelmesi, Fransa ve İngiltere'nin Osmanlı-Rus yaklaşmasını engellemek adına girişimleri, Tanzimat ve çok geçmeden Islahat Fermanının ilan edilmesiyle neticelenir. Bu iki fermanla temelde amaçlanan "düvel-i muazzama"nın yani bu üç devletin azınlıkları kışkırtmasını engellemektir. Yani aslında Osmanlı idaresi bu durumu zoraki olarak kabul etmektedir. Ahmed Hilmi Bey ise bu durumun, Müslüman ve Türk milletinin millet-i hâkime olduğu gerçeğini değiştirmeyeceğini savunur ve Müslümanların kendi menfaatlerine sahip çıkması gerektiğini belirtir.

Ahmed Hilmi Bey, Müslüman ve gayrimüslim unsurlar arasındaki sosyal ve kültürel farklılıklardan dolayı "ittihad-ı anasır" siyasetinin uygulanmasının gayr-ı kabil-i tatbik olduğunu söyler. Ona göre, ittihad amilleri olan "din", "kavmiyet" ve "lisan" göz önüne alındığında farklı din ve lisan sahipleri unsurların ittihadı pek mümkün görünmez (Şeyh Mihriddin-i Aru-

si:1909:88). Kaldı ki gayrimüslim unsurlar Osmanlı'yı samimi bir şekilde kendi ülkeleri olarak görmezler. Hatta Anadolu topraklarında sahip oldukları imtiyazlarla yapabildikleri ticaretin faydası Osmanlıya ve Türklere değil, Avrupa'daki hamileri olarak gördükleri kendi milletindeki insanlardır. Kazandıkları paraların büyük çoğunluğunu Osmanlı'dan ayrılarak kurulan ülkelere gönderirler ve Osmanlı vatandaşı olmalarına rağmen Osmanlı milleti gibi davranmazlar (Özdemir,1911:34). Ahmed Hilmi Bey bu durumu, "*Maatteessüf bazı Rum vatandaşlarımıza göre merkez-i milliyet İstanbul değil Atina'dır. Nasıl ki bazı Bulgar vatandaşlarımıza göre bu merkez Sofya'dır. Bu hakikati inkâr etmek her gün ki vukuatı görmemek demektir.*" (Şeyh Mihriddin-i Arusi:1909 89) şeklinde açıklar.

Gerçekten de, Ahmed Hilmi Bey özellikle Balkanlarda Osmanlı'dan kopan milletlerin kendi ülkelerini kurmaları ve Anadolu'daki gayrimüslim unsurların kurulan ülkelere aidiyet hissetmesinden ötürü "ittihad-ı anasır" fikrini zaman kaybı olarak görür. "*Eğer her unsurun maksat-ı hası, 'Osmanlılık' denilen şahsiyet-i maneviyyenin nef'i ve itilası olsaydı, ittihad-ı anasır-dan daha kolay bir şey tasavvur edilemezdi. Lakin her unsur bu ittihadı kendi menfaat-i hassasına vabeste gördüğünden bu şekilde bir ittihadın kavul-i mücerrede ve bir söz oyunundan ibaret kalacağı şüphesizdir*" (Şeyh Mihriddin-i Arusi: 1909:87-88). "İttihad-ı anasır"ın mümkün olabilmesi için uygun şartların oluşması gerekir. Ahmed Hilmi Bey'e göre bu şartlar; meşrutiyet ve tarihî hukuku çiğnememek, resmi din olması hasebiyle İslam dininin manevi üstünlük ve hâkimiyetine saldırmamak ve "Osmanlılık" denilen şahsiyet-i maneviyyenin mukaddes menfaatlerinin teminini ideal edinmek şartıyla bu istekleri kabul etmektir (Şeyh Mihriddin-i Arusi:1909:89). Fakat gayrimüslim unsurların tutumu, uygun şartların oluşması önündeki en büyük engeldir ve gayrimüslimler kendi ulus çıkarlarını ön planda tuttuklarından ötürü bu şartları kabul etmeyeceklerdir.

Ahmed Hilmi Bey Osmanlıcılığın gayr-i kabil-i tatbik oluşunu gayrimüslim unsurların tutumuna bağlarken, bu durumun toplumsal gerçekliğin bir yansıması olduğunu söyler. Din, lisan ve kültür farkı aynı topraklarda yaşayan insanların siyasal birlik oluşturmalarını zorlaştırır. Bu noktada Ahmed Hilmi Bey, "tesis-i vifak"¹ için ne yapmalıyız sorusunu

1 Bir arada yaşamak, uyum sağlamak.

sorar. Bu soruyla koşulsuz şartsız eşitlikten önce “vifak” kelimesinin ihtiva ettiği, düşüncede birlik, mutabakat halinde olma gibi değerleri siyasal birliğin temeline yerleştirir (Uludağ,1991:50). O, siyasi birliğin sağlanması için önce fikri birliğin sağlanması gerektiğini savunur. Yaşadığı toprakların menfaatini ön planda tutan ve aynı ideale sahip milletlerle bir ittifak mümkün olabilir. Fakat gayrimüslim unsurların özellikle Islahat Fermanı sonrasında sahip olduğu imtiyazlar ve Batılı devletlerin kışkırtmaları fikri düzeyde bir birliği imkânsız kılar. Öte taraftan Müslüman halk asırlardır Osmanlı topraklarında millet-i hâkime olarak yaşadığından, İslam inancının verdiği üstünlük psikolojisiyle yeni millet sistemini benimsemezler.

Bu sebeple Ahmed Hilmi Bey’e göre yapılması gereken, bir zorunluluk halini almış olan “ittihad-ı anasır”ın Müslümanların menfaatine uyacak şekilde uygulanması adına bir ara geçiş olarak “ittihad-ı anasır-ı müslime”-yi yani Müslüman unsurların birliğini sağlamaktır (Şeyh Mihridin-i Arusi:1909:89). Bu ittifak şekli yani “ittihad-ı anasır-ı Müslime” Osmanlı ittifakının, “ittihad-ı anasır”ın temelidir. Ahmed Hilmi Bey’e göre, meşruti yönetim tarzının usulü gereği Osmanlı milli hâkimiyetinin çoğunluğunu Müslümanlar oluşturmaktadır. Bu çoğunluk payidar oldukça gayrimüslim unsurlar, hususi çıkarlarının temini için Osmanlılığa hizmete, sadakate ve samimiyetle iltihaka (eklemlenmeye) mecburdur (Şeyh Mihridin-i Arusi:1909:90). Bu mecburiyet önce tevazün (denklik) sonra itilaf ve nihayet bir ittifak şeklinde ortaya çıkacaktır. Müslüman unsurların ittifakı, gayrimüslim unsurların bu ittifaka uymasını zorunlu hale getirecektir.

II. Meşrutiyet dönemindeki parti çalışmalarına da bu doğrultuda yaklaşan Ahmed Hilmi Bey, Müslümanların menfaatini savunan partilerin kurulması gerektiğini ve gayrimüslim unsurlardan fayda beklenilmemesini şu şekilde izah eder:

“Gayrimüslim vatandaşlarımız bizim yapacağımız partilere ve bu partilerdeki fikirlere muhtaç değildir. Gayrimüslim unsurlardan her biri ‘milli bir parti’ye sahiptir. Bu partiler çoğunluk partilerinden biriyle anlaşıp işbirliği yapabilirler. ... Kendi varlığını hiçe sayıp esasları itibariyle ruhunun gidasını ve siyasetini bizden alacak gayrimüslim milletvekili bulunmaz. Biz İslamiyet’i değersiz bırakacak renksiz bir parti yapsak bile

bu partiye gelecek gayrimüslim bir vekil, kendi dini ve milli renkleriyle gelecektir. Şu hâlde artık aldatmak ve aldanmak taraflarını terk etmek, mert ve kardeşçe işe girişmek gerekir. Müslüman düşünürlerin yapacağı partiler, her ne isimle ve her ne şekilde olursa olsun Müslümanlara ait kalacaktır.” (Ahmed Hilmi,1913b:3).

Özetlemek gerekirse Osmanlılığın, Müslüman kavimlerin birleşmesi fikrine dayandırılması Ahmed Hilmi Bey'e göre gayrimüslim unsurların tutumlarının bir sonucudur.

Öteki türlü Osmanlı hükümetine samimiyetle bağlı ve ortak menfaatler gözetilen unsurlar arasında hukuki eşitlik temelinde bir ittihad sözü konusu olabilirdi. Her unsurun kendi ulus çıkarını gözettiği bu ortamda Müslümanların da kendi menfaatlerini düşünmesi kaçınılmazdır. Geline nokta “ittihad-ı anasır”, zamanı geçmiş bir istekten, bir hayalden ibarettir.

İttihad-ı İslam'a Sosyolojik Bir Yaklaşım: “İttihad-ı İctimai-i İslam”

Osmanlı'da siyasal birliği sağlamak ve devleti ayakta tutmak adına güdülen “ittihad-ı Osmanî” yani Osmanlıcılık siyasetinin beklenen sonuçları vermemesi üzerine, ittihat dairesi biraz daralarak “ittihad-ı İslam” halini alır. “İttihad-ı İslam”, siyasi bir ideolojinin kavramsal karşılığı olmasının öncesinde İslam'ın ilk yıllarından itibaren İslam'ın bir emri olarak zaten mevcuttur. Fakat 19. asırdan itibaren Batı'nın etkisiyle İslam dünyasında başlayan modernleşmenin bir tezahürü olarak, siyasi-politik bir ideoloji şeklinde ortaya çıkar. Kökeni Muhammed Abduh ve Cemaleddin Afganiye dayandırılan İslamcılık ideolojisi, Osmanlı düşünce hayatına ve siyasetine Yeni Osmanlılarla girer. Literatürde II. Meşrutiyet dönemi fikir akımlarından biri olarak geçen İslamcılık düşüncesi aslında, Yeni Osmanlılardan kalma bir geleneğe ve devamlılığa sahiptir. II. Meşrutiyet sonrası İslamcılık bir fikir olarak tartışılırken, Yeni Osmanlıların bir siyaset modeli olarak teklif ettiği “ittihad-ı İslam” özellikle II. Abdülhamid döneminde devletin iç ve dış siyasetine yön veren hâkim bir siyaset halini alır (Özcan,2001).

“İttihad-ı İslam” kavramı ilk olarak Namık Kemal tarafından, 1869 yılında Hürriyet gazetesinde yazdığı bir yazıda kullanılır ve bu tarihten itibaren Yeni Osmanlılar tarafından tartışılmaya başlanır (Özcan,2001:470). İslamcılık kavramı 1913 yılında kullanılmaya başlanırken, Ziya Gökalp ve Mehmed Akif tarafından “İslamlaşmak” kavramı da kullanılmaya başlanır (Kara,2013:17). Bu iki kavram dışında “tevhid-i İslam”, “vahdet-i İslamiyye”, “Panislamizm” şekillerinde de kullanılmıştır. Farklı kavramlaştırmalara sahip olan İslamcılık düşüncesi aynı şekilde farklı tanımlamalara sahiptir. İslamcılığı bugünün literatürü içinden tanımlamak gerekirse, ağyarını cami etrafını mâni bir tarifi İsmail Kara yapar:

“İslâmcılık, XIX-XX. yüzyılda İslam’i bir bütün olarak (inanç, ibadet, ahlâk, felsefe, siyaset, hukuk, eğitim...) ‘yeniden’ hayata hâkim kılmak ve akılcı bir metotla Müslümanları, İslâm dünyasını Batı sömürsünden, zalim ve müstebit yöneticilerden, esaretten, taklitten, hurafelerden kurtarmak, medenileştirmek, birleştirmek ve kalkındırmak uğruna yapılan aktivist ve eklektik yönleri baskın siyasî, fikrî ve ilmî çalışmaların, arayışların bütününe ihtiva eden bir düşünce ve harekettir” (Kara,1997:17).

Ahmed Hilmi Bey’in “ittihad-ı İslam” düşüncesi birkaç kavram etrafında şekillenir. Önce Ahmed Hilmi Bey’in, “ittihad-ı İslam” düşüncesini oluştururken kullandığı kavramlara değinilecek sonra bu kavramlar etrafındaki “ittihad-ı İslam” tasavvuru incelenecektir. Bu kavramlar, Ahmed Hilmi Bey’in şu kısa tanımında kolaylıkla fark edilir: “*Uhuvvat ve teavün fikirleriyle meyl-i teali ve aşk-ı terakkide hemfikir olmak manasına gelen ‘ittihad-ı içtimai-i İslam’* ancak ‘intibah-ı İslam’ın ve ilim ve irfanın mahsulü olabilir. İntibah ise yalnız ‘hürriyet-i tefekkür’ ve ‘tenkit-i ahval ve a’mal’ ile meydana gelebilir” (Şehbenderzade Filibeli Ahmed Hilmi,1909a:66).

Ahmed Hilmi Bey’in gerek bu tarifte ve gerekse diğer siyasi yazılarında sıkça kullandığı *uhuvvet* (kardeşlik), *teavün* (yardımlaşma), *teali* (yükselme), *terakki* (ilerleme) ve *intibah* (uyanış) kavramları onun “ittihad-ı İslam” yaklaşımının ve dahi entelektüel tutumunun temelini oluşturur. Bu kavramların yanında *ittihad* kavramını kavrama şekli de önemlidir. Ahmed Hilmi Bey için ittihad, içtimai bağlamda “*meveddet ve teavünden*” ibarettir

ve bunlar bir “heyet-i ictimaiyye-i İslamiyye”nin yani, İslam toplumlarının esaslarıdır (Şeyh Mihriddin-i Arusi,1910:2). Yaşadığı dönemin düşünce ortamında ittihad kavramı sıkça kullanılmaktadır fakat ona göre uygulama sahasında pek varlık gösterememiştir. İnsanların, bir veya birkaç şahsa karşı gösterdiği muhabbeti, bir fikre veya bir millete karşı göstermekte imtina etmeleri, toplumda ittihadın sağlanması önündeki en büyük engeldir. Yardımlaşma hususunda ise daha eksik bir seviyede olduklarını düşünen Ahmed Hilmi Bey, yardımlaşmanın ihtiyaç sahibi bir insana nakdi yardım yapmaktan daha fazla anlam içerdiğini belirtir. “Şahsiyatta alî ve fakat mahdud manalar ifade eden meveddet ve teavün kelimeleri içtimaiyatta pek vasi *medlullere maliktirler*” (Şeyh Mihriddin-i Arusi,1910:2) diyerek bu kavramların toplumda daha geniş anlamlara sahip olduğunu belirtir. Bir insanı sevmek genel anlamda onun iyiliğini istemek anlamına geldiği gibi bir milleti sevmek, o milletin yükselmesi için tüm gücüyle çalışmak, o milletin dostuyla dost, düşmanı ile düşman olmaktır. Eğer muhabbet ve yardımlaşma bu manaları ile anlaşılmazsa bu kelimeler toplumda kuru birer sözden ibaret kalır. Aksi şekilde, çoğunluğu bu manaları anlayan ve uygulama sahasına koyan bireylerden oluşan toplum ittihadı sağlamış bir toplum halini alır.

Meveddet ve *teavün* kavramları bu şekilde izah bulurken bir diğer kavram *uhuvvet* yani kardeşlik de bu iki kavramla yakın ilişkilidir. Zira Ahmed Hilmi Bey'e göre muhabbet ve yardımlaşmanın amacı kardeşliği tesis etmektir. Eğer Müslümanlar bu iki kavramın kardeşlik olduğunu hisseder ve hakiki kardeşler olarak yaşamaya gayret ederlerse “ümme-i vahide” fikri bütün kudretiyle varlığını ve etkisini gösterir. Bu şekilde Osmanlı'da ve âlem-i İslam'da sefalet ve mihnet devri biter ve yeni bir saadet ve selamet devri başlar. Ahmed Hilmi Bey'e göre Müslümanlar arasındaki kardeşliğin en önemli dayanak noktası “Müminler ancak kardeşlerdir”² ayet-i celilesidir ki âlem-i İslam'ın bulunduğu kötü durumun ilk ve en önemli sebebi düşmanlar değil, bahsi geçen ayetteki kardeşlik hukukuna sahip çıkılmamasıdır. Kardeşliğin “ittihad-ı İslam” açısından bu denli önemi vardır fakat ona göre Müslümanlar birbirlerini sevmiyorlar, birbirlerine yardım etmiyorlar ve birbirinin kardeşi olduklarını anlamıyorlar. Bu üç kavramdaki

2 Hucurat Suresi 49/10

eksiklik ya da yoksunluk giderilirse “ittihad-ı İslam” açısından büyük bir adım atılmış olur.

Teali ve terakki kavramları Ahmed Hilmi Bey’in “toplumsal ilerleme” düşüncesine atıfla kullandığı kavramlardır. Bu durum onun ilim anlayışıyla yakından ilgilidir. Onun, “ittihad-ı İslam” tarifindeki “*ittihad-ı içtimai-i İslam ancak ‘intibah-ı İslam’ın ve ilim ve irfanın mahsulü olabilir*” beyanında bahsettiği “*ilim ve irfan*”, klasik anlamda İslami ilimler değil, modern Batı bilimleri yani “*fenn*”dir. Âlem-i İslam’ın *inhibitat* içinde olmasının sebeplerinden birisi çağdaş bilimlerden/fenden istifade edilmemesidir. Osmanlı’nın siyasi sorunlarının yanında içtimai sorunları vardır. Hatta ona göre Osmanlı’nın geri kalmışlığının ana nedeni içtimai/sosyal sorunlardır ve o günün sosyal sorunlarına klasik ilimler çare olmaktan uzaktır. Ahmed Hilmi Bey’in şu sözleri durumu daha açık izah edecektir:

“Bugün ulum ve finun-ı hazırardan muktebis (faydalanan) velev ki iptidai malumatla mücehhez bir insan-ı saile ve mütereddit, kurun-ı vusta (orta çağ) mantık ve marifetiyle iskât ve ikna edilemez. Bunun aksini zannetmek, emr-i tekâmülden gaflet ve her türlü efkâr-ı fenniyyeden mahrumiyet manasına gelir. Her zamanın bir ihtiyacı, her zaman adamlarının bir zihniyeti vardır” (Şehbenderzade Filibeli Ahmed Hilmi, 1909b:10).

Osmanlı’nın yaşadığı içtimai/sosyal problemlerin ve buna bağlı geri kalmışlığının tespiti ve problemlerin çözümü Batı’da neşet etmiş sosyoloji ve diğer çağdaş bilimlerin/fenlerin rehberliğinde aranmalıdır.³ Ahmed Hilmi Bey, *Bir Millet Nasıl Mahvolur?* adlı tefrika eserinde, toplumların yok olma sebeplerinin Batı’da beş farklı bilim dalından hareketle izah edildi-

3 Ahmed Hilmi Bey sosyolojiyi Geç Dönem Osmanlı’da ilk ele alan isimlerdendir. Hilmi Ziya Ülken bu mevzuda Ahmed Hilmi Bey’le ilgili şunları söyler: “*Henüz sosyoloji yayınlarının Spencerciliği aşamadığı yıllarda Ahmet Hilmi Bey ilk defa bütün tanınmış Fransız sosyologlarına temas etmekte, sosyal etkenlere ait yazılarında sosyal hayatı kuşatan şartların bütününi nasıl tetkik edeceğimizi anlatmaktadır ki, bu hazırlık Durkheim sosyolojisinin başladığı yıllarda dahi tamamlanamamış olan önemli bir ciheti teşkil etmekte idi.*” Bk. Hilmi Ziya Ülken, *Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. İstanbul.2015. s. 424.

ğini belirtir. Bunlar, jeneoloji (soy bilimi), biyoloji, ekonomi, psikoloji ve bizatihi sosyolojidir (Ahmed Hilmi,1911e:2). Buradan hareketle Ahmed Hilmi Bey, Osmanlı'nın yaşadığı sosyal sorunların kaynağını ve çözüm yollarını sosyolojik bakış açısıyla ve bilimsel yöntemlerle aramaktadır. Bilim/fen, Ahmed Hilmi Bey'de o denli güçlü bir karşılık bulur ki bilimsel bir yöntemle yazdığını iddia ettiği *Tarih-i İslam* eserinde, bilim-din-felsefe mukayesesi yaparak bilime meşruiyet kazandırmaya çalışır. İsmail Kara'ya göre bu mukayesesinde fennî/bilimsel bilgiyi “bir değer ve değerlendirme zemini olarak dinin üstünde bir yere yerleştirir”⁴ (Kara,2016:109). Ahmed Hilmi Bey çağdaş bilimlerin takip edilmesi ve sosyal sorunların bu bilimlerle ışığında çözülmesi konusunda hiçbir tereddüt göstermez. Bu bağlamda Ahmed Hilmi Bey'in sosyolojiye yaptığı güçlü vurgu şu ifadesinde de açık şekilde görülür:

“Asar-ı ahire-i medeniyetin, bir ism-i mahsus ile bir fenn şekline koyduğu ‘ilm-i ictimaiyyat sociologie’ bugün mukadderat-ı beşeriyeye üzerine pek mühim bir tesir icra ediyor. Akvam ve ahval hakkındaki muhakemat ve muamelat hep bu fenn-i cedidin kavaid ve nazariyatına göre veriliyor.” (Ahmed Hilmi,1910a:7).

Ahmed Hilmi Bey'in *teali* ve *terakki* kavramlarını yukarıda izah edilen bilim anlayışı ve sosyolojik bakış açısı üzerinden ele almak gerekir. Sosyolojinin Osmanlı düşünce ortamına henüz girdiği II. Meşrutiyet döneminde Ahmed Hilmi Bey, *Hikmet* gazetesinde yayımladığı “Felsefe-i Asr ve İlm-i İctimaiyyat” yazı serisinde toplumsal ilerleme kanunundan bahseder ve iptidai-medeni insan ayrımıyla ele aldığı mevzuda, toplumların “*tekâmül* ve *terakki*” kanunlarına bağlı olduklarını belirtir (Ahmed Hilmi,1910b:5). Sabit birtakım esaslar dışında ona göre hiçbir toplumsal hadise ve fikir,

4 Ahmed Hilmi Bey'in bu minvalde bir ifadesi yoktur yani açık bir şekilde bilimi dinin üzerinde bir konuma yerleştirmez. Bilim, felsefe ve dinin ayrı sahalardığını ve her bilgi kaynağının kendi sahasında kaldığı sürece muteber ve sıhhatli olduğunu belirtir. Bununla beraber *Tarih-i İslam* eserinin giriş kısmında yaptığı bilim-felsefe-din mukayesesi dikkatli okunduğunda ve o dönem Dozy ve benzeri müsteşriklerin yazdığı eserlere, İslam düşünce geleneği içinden yazılan reddiyelerin Ahmed Hilmi Bey tarafından bilimsellikten uzak olduğu gerekçesiyle hiçbir ilmi kıymet verilmemesi göz önüne alındığında İsmail Kara'nın bu tespiti önem kazanır.

tekâmül ve terakki kanununun dışında kalamaz. *Terakki* insanların önünde duramayacakları içtimai bir kanun, bir “*faaliyet-i cebbaredir*” (Ahmed Hilmi,1911a:2). Ahmed Hilmi Bey’e göre ilerleme, insanlık tarihinden itibaren gerek düşüncede gerekse toplumda hep var olmuştur ve Batı’nın ulaştığı seviye bu ilerlemenin bir neticesi olarak okunmalıdır. Batı’nın ilerleme sebeplerinin başında doğa bilimlerinde ve felsefede gösterdikleri gelişim ve de “icabat-ı zamane”yi takip edebilmesi gelir.

Ahmed Hilmi Bey’e göre âlemde boşluk yoktur ve ilerleme kanunlarını takip etmeyen toplumlar gerilemeye mahkûmdurlar. Osmanlı ve İslam âleminin geri kalmış olmasının sebebi zamanın gerekliliklerini yerine getirememesi ve bilimsel gelişmeleri takip edememesidir. Ahmed Hilmi Bey’e göre bu durumun sorumlularının başında ilmiye sınıfı gelir. Yeni fikirlere kapalı olan ve muhafazakâr bir tavır göstererek klasik ilimleri pozitif bilimlerin önünde tutan ilmiye sınıfı, gelinen durumun baş sorumlusudur. İlmiye sınıfının yanında din adamlarının ve eğitim camiasının yetersiz bilgiye sahip olmasından dolayı insanlar doğru bir şekilde eğitim alamamış ve ahali cahil kalmıştır. Bu cehalet, toplumsal bir ahlaksızlığa sebep olmuş ve içtimai bir çöküntü meydana getirmiştir.

Osmanlı’nın önünde ilerlemeye engel iki büyük etken vardır: Cehalet ve içtimai ahlaksızlık (Ahmed Hilmi,1913b:3). İçtimai ahlaksızlık kişinin ferdi olarak gayr-i ahlaki davranışlar sergilemesinden öte toplumsal vazifelerini yerine getirmemesi, toplumu etkileyecek kötü davranışlarda bulunmasıdır. Kamu görevinde bulunan birinin vazifesini güzel bir şekilde yapmaması, rüşvet yemesi, hak etmediği bir mevkie getirilmesi durumunda bunu kabul etmesi, kendi mutluluğu ve refahı için toplumun menfaatlerini feda etmesi gibi davranışlar içtimai ahlaksızlığı örnek verilebilir. Cehalet ve içtimai ahlaksızlık birbirini besleyen olgulardır ve her ikisinin ortadan kalkması için ilmiye sınıfına büyük görev düşmektedir. İlmiye sınıfının durumu, bu vazifeyi yerine getirmekten uzak olduğundan eğitim sisteminin ve ilmiye sınıfının reforma uğraması gerekmektedir. Ahmed Hilmi Bey’e göre Osmanlı’da III. Selim’den beri *terakki* ve *teceddüt* (yenilenme) girişimleri var olagelmıştır fakat bu iki sebebin ortadan kaldırılamaması sebebiyle yapılan girişimler başarısız olmuştur. Osmanlı’nın bir terakki ve teali adımı atması, programlı bir şekilde hareket etmesi ve programını müspet bilimler

ışığında hazırlaması gerekmektedir. Bu durum Batı'yı taklit etmek anlamına gelmemelidir. İلميye sınıfı ve eğitim kurumları, yapılacak reformlarla terakki ve teali vasıtası olabilir.

Ahmed Hilmi Bey'in "ittihad-ı içtima-i İslam" tanımında kullandığı kavramlar yukarıda genel hatlarıyla izah edilmiştir. Bu kavramlar etrafında şekillenen "ittihad-ı içtimai-i İslam" yaklaşımının tümüyle sosyolojik bir perspektife sahip olduğu görülür. Bu yaklaşım o dönem için kendi içinde bir tutarlılık barındırmakla birlikte, "ittihad-ı İslam" tartışmaları içinde orijinal bir yaklaşım olarak önem kazanır.

Ahmed Hilmi Bey'e göre "ittihad-ı İslam" düşüncesi üç farklı tarzda ele alınabilir. Birincisi, "ittihad-ı İslam"ın siyasi şeklidir. Tarihi kaynaklar ve arşiv belgeleri incelendiğinde II. Abdülhamid'in *hilafet* makamına dayanarak özellikle dış siyasette bir İslam birliği politikası yürütmüş olduğu görülür.⁵ II. Abdülhamid'in İslam birliği siyaseti, Ahmed Hilmi Bey tarafından yok sayılır. Ahmed Hilmi Bey'in bu tavrı, özellikle II. Meşrutiyet'in ilan edildiği ilk zamanlarda Sultan Abdülhamid'e karşı duyduğu büyük öfkenin tezahürüdür.⁶

Ahmed Hilmi Bey, o dönemde II. Abdülhamid'e isnad edilen ittihad-ı İslam'ın siyasi şeklini ve uygulamadaki imkânsızlığını şöyle tarif eder: "*Ak-vam-ı muhtelifeden mürekkeb, menafi-i mahsusası ayrı, itiyadatı ve lisanı muhtelif üç yüz milyon Müslümanın bir hükümetin idare-i siyasiyesini altında bugün içtimaini farz ve kabul etmek mahz-ı cinnettir*" (Şehbenderzade Filibeli Ahmed Hilmi, 1909a:63).

Ahmed Hilmi Bey'e göre siyasi "ittihad-ı İslam" ancak bir hayal mahsulü olabilir. Çünkü ulaşılmak istenen nihai noktada farklı devletlerin siyasi

5 İhsan Süreyya Sırma'nın arşiv belgelerine dayanarak II. Abdülhamid'in İslam birliği siyasetine dair yapmış olduğu çalışma için bk. İhsan Süreyya Sırma, II. *Abdülhamid'in İslam Birliği Siyaseti*, Beyan Yayınları. İstanbul. 2007.

6 Ahmed Hilmi Bey, 1901'de Sultan Abdülhamid tarafından Fizan'a sürülür ve uzun yıllar kaldığı Kuzey Afrika'da yokluk ve sıkıntılarla dolu bir hayat sürmek durumunda kalır. Bundan dolayı Sultan Abdülhamid'e karşı olağan dışı bir öfke besler. Özellikle ilk eserlerinde Sultan Abdülhamid'e karşı çok ağır hakaretler vardır. Örn bkz. Şehbenderzade Filibeli Ahmed Hilmi, (1909a) *Senusiler, Abdülhamid ve Seyyid Muhammed el-Mehdi – Asr-ı Hamidi'de Âlem-i İslam ve Senusiler*, İkdam Matbaası. İstanbul. s. 61-65.

menfaatleri birbiriyle çakışacak ve her Müslüman devlet kendi menfaatini korumak durumunda kalacaktır. *Hilafet* makamı, Müslümanların İstanbul'u İslam'ın merkezlerinden biri olarak görmelerinde etkilidir fakat reel siyaset böyle bir ittifadın oluşmasına imkân vermeyecektir. Ahmed Hilmi Bey'e göre imkânsız görünmesine rağmen böyle bir amaç uğrunda çalışacak devlet adamının olağanüstü yeteneklere sahip olması gerekir. Fakat o, II. Abdülhamid'in bu nitelikte biri olmadığını ve herhangi bir "ittihad-ı İslam" düşüncesi üretmediğini ağır ifadeler kullanarak ifade eder: "*Kendi memleketinin temin-i istikbalinden aciz kalan, bir sefirin nazar-ı tehdidi altında titreyen, bir hafiyenin jurnallerinde mestur (yazılı) mevhum tehlikelerle gece uykularını kaçırın Abdülhamid'e dimağının maluliyetine rağmen, bu kadar azim ve azameti derecesinde mümteni bir fikrin vücud bulmadığına kailiz*" (Şehbenderzade Filibeli Ahmed Hilmi, 1909a:63).

II. Meşrutiyet'in ilan edilmesi ve Sultan Abdülhamid'in tahttan indirilmiş olmasına rağmen, Ahmed Hilmi Bey'in bu sert ve görece abartılı ve uygunsuz ifadeleri dikkat çekicidir. Ahmed Hilmi Bey'in bu tavrı, meşrutiyete olan katıksız inancına, İttihat ve Terakki Cemiyetine olan desteğine⁷ ve Sultan Abdülhamid tarafından sürgüne gönderilmiş olmasına bağlanabilir.

Ahmed Hilmi Bey'e göre "ittihad-ı İslam" ikinci olarak "dini" bir İslam birliği olarak ele alınabilir. Esasen böyle bir birlik İslam'ın özünde mevcuttur. Fakat İslam'ın dünyaya yayılması, farklı milletlerce kabul edilmesi ve milletlerin farklı mezheplere ayrışmasından ötürü "dini" ittifadın zamanla ortadan kalktığını ifade eder. "Dini" bir ittifad oluşturmak içinse mezheplerin ve tarikatların birleştirilmesi gerekir ki bu durum hem İslam'ın özüne uymamaktadır hem de uygulanması imkânsızdır. Ahmed Hilmi Bey'e göre Kuzey Afrika'daki Senusi tarikatının lideri Seyyid Muhammed es-Senusi'nin Kuzey Afrika'da uygulamaya çalıştığı "ittihad-ı İslam" fikri bu duruma örnek gösterilebilir. Kuzey Afrika'da bu konuda kısmi bir başa-

7 Ahmed Hilmi Bey, II. Meşrutiyet'in ilk yıllarında İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne açıktan destek verir. İlerleyen dönemlerde cemiyetin değişen politikaları ve uygulamalarından ötürü desteğini azaltır. Zamanla, İttihat ve Terakki hükümetini eleştiren yazılar yazar. Hatta bu eleştirilerden dolayı gazetesi kapatılır ve İttihat ve Terakki hükümeti tarafından Bursa'ya sürülür. Bu gelişmelerden dolayı Ahmed Hilmi Bey'in İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne üye olmadığı düşünülmektedir.

rı sağlanmışsa da bunu âlem-i İslam'a yaymak mümkün değildir. Ezcümle “ittihad-ı İslam”ın dini şekli de gerçeklikten uzaktır.

Ahmed Hilmi Bey, “ittihad-ı İslam”ın üçüncü şeklini de “içtimai” bir ittihad şeklinde tanımlar. Bu ittihad şeklini, “ittihad-ı ictimai”, “ümme-i vahide”, ittihad-ı ictimai-i İslam” gibi farklı şekillerde kavramlaştırır (Şehbenderzade Filibeli Ahmed Hilmi,1909a:65-66). Ona göre “ittihad-ı ictimai-i İslam” en makul ve en gerekli ittihatıdır. Zira “ittihad-ı içtimai-i İslam” fikri gerek milletlerin farklılığı gerekse farklı devletlerin varlığıyla çatışmayacak bir ittihat şeklidir. Kaldı ki İslam dini başlangıç yıllarında içtimai bir ittihadın temelleri atmıştır fakat bu ittihat şekline Müslümanlar tarafından yeterince ehemmiyet verilmemiştir. Ahmed Hilmi Bey'e göre böyle bir ittihat şekli mükemmel bir şekilde yalnızca asr-ı saadette ve ilk iki halife döneminde görülebilmektedir.

Ahmed Hilmi Bey'e göre “ittihad-ı içtima-i İslam”, İslam dinine mensup olanlar arasında hukuka riayet ve menfaatlerin muhafazası üzerine tesis edilmiş bir *uhuvvet*dir (Şehbenderzade Filibeli Ahmed Hilmi,1909a:65). Böyle bir ittihat Müslümanlar arasında *terakki* ve *teali* fikirlerini kuvvetlendirir ve ayrıca dinin, siyaset elinde oyuncak olmasına mâni olur. Müslümanlar arasında *uhuvvet* ve *teavün* fikirlerini tesis etmek, ekonomide düzelmeyi ve buna bağlı olarak Müslüman devletlerin gelişmesini sağlar. Eğitim ve öğretimin umuma yayılmasını sağlayarak cehalet ile en güzel şekilde mücadele edilir.

Ahmed Hilmi Bey'in “ittihad-ı içtimai-i İslam” fikri, Müslümanlar arasında kardeşliğin tesis edilmesi ve yardımlaşmanın sağlanması üzerine kuruludur. Müslümanlar muhtelif siyasi fikirleri bir kenara bırakarak öncelikle hukuka riayet edecek ve her Müslüman önce kendi milletinin ve bu sayede âlem-i İslam'ın ilerlemesi ve gelişmesi için çalışacaktır. Müslüman toplumdaki sosyal sorunlar, sosyolojinin ışığında tespit edilecek ve çözüme kavuşacaktır. Ahmed Hilmi Bey, genel üslubundan kaynaklanan bir tavırla ya da fikirlerini geniş bir şekilde anlatacak kadar ömrü vefa etmediğinden hem bu mevzuda hem de diğer mevzularda fikirlerini ayrıntılı bir şekilde izahtan uzaktır. “İttihad-ı İslam”a orijinal bir yorum getirmekle birlikte bu fikrinin yöntemsel olarak neler barındırdığı hakkında bilgi vermez. Bu sebepten onun “ittihad-ı içtima-i İslam” teorisi ancak bu sınırlılıkla izah edilebilmiştir.

Türkçülüğe Şerh: İslamsız Türkçülük, Türklüğün Ölümüdür

II. Mahmud döneminden itibaren bir “Osmanlı milleti” meydana getirme gayreti, Osmanlı tebaası arasında milliyetçi ve proto-milliyetçi hareketleri engellemeye yetmemiş, Hristiyan unsurlar arasında Osmanlı’dan kopmayı ve bağımsızlığı hedefleyen milliyetçilik hareketleri, Müslümanların çoğunlukta olduğu Arnavut ve Arap unsurlardaysa kültürel proto-milliyetçilik hareketleri hız kazanmıştır. Müslüman unsurlar Osmanlı kimliğinin sınırlarını zorlayarak kendi kültürel kimliklerini ön plana çıkarmayı hedeflerken, Türkçülük hareketi ilk olarak Osmanlı Devleti’nin devamını sağlamayı amaç edinmiş ve Osmanlı kimliğindeki Türklük vurgusunu güçlendirmeye çalışmıştır. Bu sebeple Türkçülük hareketi Müslüman unsurlar arasında başlayan proto-milliyetçi fikirler arasında fikir ve siyaset akımları içinde en geç başlayan akımlardan biridir (Hanioglu,2012).

Osmanlı’da Türkçülük, kültürel bir hareket olarak Batı kaynaklarının etkisiyle Tanzimat Dönemi’nin sonlarında, Türklerin kökeni, dilleri ve diğer ırklarla olan ilişkilerine dair yapılan tartışmalarla başlar. Bu dönemde en dikkat çeken isim Ali Suavi’dir. 1873’te Paris’te yayımladığı *Hive* adlı eseriyle bu tartışmalara katılmıştır fakat o dönemde yapılan çalışmalar henüz başlangıç nüveleri niteliğindedir. Kültürel Türkçülüğün hız kazanması II. Abdülhamid döneminde gerçekleşir. Bu dönemde Şemsettin Sami, Ahmed Vefik Paşa dil alanında, Ahmed Mithat Efendi popüler kültür düzeyinde Türkçü fikirlerin yaygınlık kazanmasında etkili olurlar fakat bu dönemde İstanbul’da kendini hissettiren bir Türkçülük hareketi görülmez. 1900’lü yılların başından itibaren Mısır’daki Jön Türklerin neşriyatlarıyla gelişim gösteren Türkçülük hareketi, siyasal boyutuyla tartışılmaya başlanır. Yusuf Akçura’nın ilk olarak 1904’te Mısır’da Jön Türklerin çıkardığı *Türk* gazetesinde, sonrasında 1912’de İstanbul’da yayımladığı Üç Tarz-ı Siyaset makalesi ve Ali Kemal ve Ahmed Ferid Beylerin bu makaleye verdiği cevaplarla siyasal Türkçülük, Osmanlı’nın temel entelektüel tartışmalarından biri haline gelir (Hanioglu,2012:553). İstanbul’da ise Türkçülük hareketi 1908’de kurulan Türk Derneği ve 1912’de kurulan Türk Ocağı ile kuvvet kazanırken, *Türk Yurdu*, *Yeni Mecmua* gibi dergiler, Şura-yı Ümmet ve *Tanin* gibi gazetelerle daha fazla tartışma zemini bulur. Ayrıca Selanik’te çıkan *Genç Kalemler* dergisi Türkçülük hareketinin en etkili yayın

organlarından biri haline gelir. Özellikle edebiyat ve dil alanında Ömer Seyfettin ve Mehmed Emin (Yurdakul), Türkçülüğe sosyolojik bir çerçeve kazandırmak noktasında ise Ziya Gökalp Türkçülük hareketinin kuvvet kazanmasında etkili olurlar.

Tüm bu gelişmelere rağmen II. Meşrutiyet Dönemi'nde İslamcılık düşüncesinden uzaklaşmış, arı bir Türkçülük hareketinin varlığını iddia etmek zordur. Gerek İslamcılık siyasetinin, iç ve dış siyasetteki etkinlik gücü gerekse diğer Müslüman unsurları küstürmek kaygısı Türkçülüğün açıktan savunulmasına imkân vermez. 1913 Arnavut ayaklanması, 1915 Suriye-Arap ayaklanması ayrılıkçı Hristiyan toplulukların arasına Müslüman toplulukların da katılmasına sebep olduğu için İslam birliği (Panislamizm) düşüncesi tamamen terk edilir ve dönemin hararetli Turancılık tartışması etrafında filizlenen Türkçülük ön plana çıkmaya başlar. Akçura'nın da belirttiği gibi Türkçülük Rusya'yı rahatsız eden bir akım olmakla birlikte Panslavizm'e karşı mücadele eden Pan-Germen düşüncesini ilke edinen Almanların, Rusları zayıflatma adına Turancılık düşüncesinin gelişmesini desteklemeleri ve kültürel Türkçülüğün siyasi Türkçülüğe tahvil olmasıyla sonuçlanır. Gökalp'in Turancılıktan Türkmencilige oradan da Anadolu ile sınırlı Türkçülüğe doğru seyreden düşüncesi de bunun tipik bir izdüşümüdür. Yine de bu dönemde Türkçülüğün kültürel boyutta kalmasının ve Türk ulusçuluğunun gelişimin Cumhuriyet'in ilanı sonrasına rastlamasının en önemli sebebiyse çok-uluslu imparatorluktan vazgeçilmiş görünme endişesidir. Bu sebeplerden dolayı Ziya Gökalp de dâhil olmak üzere o dönemdeki birçok isim, Türkçülüğü İslam'la birleştirerek bir Türk-İslam sentezi oluşturmaya çalışmıştır. Bu isimlerden biri de Ahmed Hilmi Bey'dir.

Ahmed Hilmi Bey, Osmanlıcılık ve İslamcılığa dair açık fikirler beyan etmekle beraber Türkçülüğe dair Akçura ve Gökalp gibi sistemli analiz ve tanımlamalar yap(a)mamıştır.⁸ Ahmed Hilmi Bey'in İslamiyet'i hem hayatının hem de politik görüşünün merkezine koymasından dolayı onun öncelikli tercihi "ittihad-ı İslam"ın içtimai boyutta uygulanmasıdır. Kaldı

8 Ahmed Hilmi Bey'in 1914'te, henüz 49 yaşında vefat etmesi, birçok eserinin yarım kalmasına sebep olur. Türkçülük ve milliyetçiliğe dair yazıları olmakla birlikte, diğer iki isim gibi kapsamlı bir Türkçülük teorisi geliştiren(e)memesi yazarın erken yaşta vefatıyla açıklanabilir.

ki Ahmed Hilmi Bey'in 1914'te vefat ettiği göz önünde bulundurulursa Türkçülük siyaseti henüz tartışılmaya başlanmıştır. Burada Türkçülük siyasetinden, Akçura'nın ifadesiyle "ırk üzerine müstenit bir Türk siyasi milliyeti husule getirme fikri" (Akçura,1991:31) anlaşılmalıdır. Türkleri birleştirmek, büyük bir Türk siyasi birliği meydana getirmek fikri, siyasi olarak II. Meşrutiyet dönemine kadar gündeme gelmemiş, II. Meşrutiyet dönemindeyse ilmi çevreler tarafından tartışılmaya başlanmıştır.

Ahmed Hilmi Bey'in Türklüğe dair en temel vurgusu, Osmanlılığın temelini oluşturan unsurun Türkler olduğudur. Onun Osmanlılık tarifinde "ittihad-ı anasır"ın merkezini Müslümanlar, daha doğru bir ifade ile "ittihad-ı anasır-ı Müslime" oluştururken, "ittihad-ı anasır-ı Müslime"nin merkezini Türkler oluşturur. Ahmed Hilmi Bey, Türk kimliğini Osmanlılığı kuvvetlendirmek noktasında kullanır. Osmanlılık kimliğinden vazgeçmeyen Ahmed Hilmi Bey, Türkler dışındaki Müslüman ve gayrimüslim unsurları ötekileştirmez. Fakat onun için Osmanlı'nın temel unsuru, Osmanlı'nın kuruluş anından itibaren değişmeyen bir şekilde Türklerdir. Müslüman olsun gayrimüslim olsun tüm Osmanlı unsurlarını birbirine bağlayan yine Türklerdir. Bu durumu "*Türkler, Osmanlılığın temeli ve anasır-ı Osmaniye arasında hatt-ı vasıl – hatt-ı ittihaddır. Bu unsur ne derece kuvvetli ve mütenevvir, faal ve müteşebbis olursa, vazifesini o derece mükemmelen ifa eder.*" (Ahmed Hilmi,1911b: 1) şeklinde ifade eder. Bu bağlamda Osmanlı'nın salahiyetini Türklerin kuvvetli ve faal olmalarına bağlamasından dolayı Türklerle özel vurgu yapılmasında bir sorun görmediği gibi Osmanlılığın "şerita-yı devamı" olan Türklerin tekâmül ve salahını düşünmek, ona göre milliyetçi bir duygudan ziyade vatan-perver bir vazifedir.

Osmanlı'nın kurucu unsuru ve idarecisi olmasına rağmen Türkler, hiçbir vakit kendi menfaatini diğer unsurların menfaatlerinden üstte görmemiş, harp meydanlarında en ön saflarda savaşmış, İslam'ın kuvvetlenmesi ve yayılmasını kendine vazife bilmiştir. Fetihler döneminde nice zaferler kazanmış fakat istilacı kavimler gibi davranmamış, tüm insanlığa karşı adil ve merhametli davranmıştır. Ahmed Hilmi Bey bu konuya özel bir bahis açar:

"Ecdadımız olan Türkler, bu memleketleri fethettikleri vakit, birçok akvamın hâkimiyet-i siyasiyesine hatime çekmişti.

Mamafih cihet-i camia-yı İslamiyet sebebiyle akvam-ı müs-lime hiçbir vakit, 'bazı hukuktan mahrum akvam-ı mahku-me' menzilesine indirilmemiş ve cümlesi Türklerle seyyan (eşit) tutulmuşlardır. Akvam-ı gayrimüslimenin dahi din, lisan, adâtına hürmet ve riayet edilmiş olmakla beraber onlar, akvam-ı müslime kadar hukuka nail değil idiler” (Şeyh Mih-riddin-i Arusi:1909:88).

Osmanlı Türkleri çok güçlü oldukları zamanlarda dahi millet olarak sadece Türklerin menfaatini düşünür şekilde hareket etmemiş, kendilerini İslam'ın hizmetkârı olarak görmüş, Müslümanlar arasındaki ayrılığı kaldırmış, bir sadrazamın, vali ya da ser-askerin hangi ırka, hangi kavmiyete mensup olduğuyula ilgilenmemiştir. Türklerin nazarında önemli olan bu kişilerin Müslüman ve Osmanlı olmasıdır (Ahmed Hilmi,1911c:2). Ahmed Hilmi Bey, o gün gelinen durum itibariyle kurucu unsur Türklerin Osmanlı'yı yeniden ayağa kaldırması için sorumluluk alması gerektiğini ifade eder. Ona göre o zamana kadar devletin ayakta durmasında en büyük yükü Türkler taşıyordu ve yine Türkler taşıyacaktı. Osmanlı'nın geniş coğrafyasında vazifeden vazifeye koşan Türkler yıpranmış ve yorulmuştur. Türk milleti kendini düşünmediğinden sefaletе düşmüş ve cahil kalmıştır. Diğer unsurlar az veya çok ölçüde bir terakki ve tekâmül gösterirken, Türkler ihtilal bastırmakla ve sefaletle boğuşmaktadır. Bu durumdan kurtulmak, yeniden ayağa kalkmak mümkündür ve bu noktada vazifenin büyüğü Türk mütefekkirlerine ve münevverlerine düşmektedir.

Ahmed Hilmi Bey, bu uğurda çalışan Türk münevverlerine ayrı parantez açar. Ona göre Türk münevverleri, Türklüğü yeterince düşünmemekte ve Türkler için bir şey yapmamaktadırlar. Aynı şeyi Türk milleti için de düşünmektedir. Türk milleti kendisi için bir çaba içinde değildir ve diğer unsurlar kendi milletlerinin menfaatlerini düşünürken ve Osmanlı içindeki nüfuz ve etkinlikleri artarken, aksi şekilde Türklerin ki azalmıştır. Ahmed Hilmi Bey, Türklerin İmparatorluk içindeki inhitatını önemser ve Osmanlı inhitatıyla bağdaştırır. Türkler vazifelerinden geri kaldıkça Osmanlı gerilemeye devam edecektir. Türkler ilerlemeye başlayınca Osmanlı da ilerleyecek ve güçlenecektir. Osmanlı'nın güçlenmesi ise İslam âlemi-nin güçlenmesi anlamına gelmektedir. Türklerin İslam âlemi ve Osman-

lı için kilit rolde olduğunu ve bu sebepten vazifelerinin bulunduğunu şu sözlerle ifade eder: “*Türkler tarihin verdiği hak ve vaziyet icabı olarak yalnız anasır-ı Osmanıyyeye, hatta bütün Müslümanlara hizmet etmekle mükelleftirler. Bu vazifeden istiğna ettikleri gün, Türklük ölmüş sayılır*” (Ahmed Hilmi,1911b:2).

Ahmed Hilmi Bey, Osmanlı Türkleri ile diğer Türk kavimleri arasında mukayese yapar ve Rusya topraklarındaki Türkler başta olmak üzere diğer Türk kavimlerinin inhitat uykusundan uyanmaya başladığını, zamanın gereklilikleri olan *ulum ve fünuna* daha fazla sahip çıktıklarını, okullar açıp, gazeteler yayınladıklarını ve ticarete daha fazla önem verdiklerini söyler. “*Binlerle fedakâr ve muhterem milletdaşlar, evlad-ı milleti terbiye ile uğraşılıyor. Türklerin en bedevisi addolunan ‘Kırgız Kazakları’ bile aralarında mektepler yapmaya çalışılıyor, iâneler (yardım parası) topluyor*” (Ahmed Hilmi,1911d:2). Bu güzel gelişmeler yanında Türklerin en az intibah edenleri, en az terakki gösterenleri Osmanlı Türkleridir. Ahmed Hilmi Bey’e göre Osmanlı Türkleri kendi öz vatanında eğitim ve ticarete en geri kalmış millettir. Osmanlı’nın salahiyeti için Osmanlı Türklerinin de uyuşukluktan kurtulup bir terakki adımı atması gerekmektedir. Bunun için ilk olarak “sefalet-i maddiye ve maneviyyeden” kurtulması gerekir.

Osmanlı Türkleri, kendi vaziyetlerini iyileştirmek ve yeniden güçlenmek için millet olarak örgütlenmeli ve sorumlulukları gereği yapılması gereken işleri kendi milletinden fertlere vermelidir. Özellikle 1912 Balkan Savaşı’ndan sonra Osmanlı Türkleri için pek fazla seçenek kalmamıştır. Fakat bunu yaparken Türklerin dikkat etmesi gereken önemli hususlar vardır:

“*Türkler, Osmanlı nam-muhteremenin cami’yat manasına riayet etmelidir. Diğer anasır arasında başka türlü düşünenlerin mevcudiyeti, Türkler için imtisale şayan olamaz. Lakin bu riayeti “Türklükten istifa, Türklüğe karşı lakaydlık” derecesine getirirlerse, hususatından istifa etmeyen anasır-ı sairenin mağlub-ı terakkıyat ve tekamülatı olacakları, sefil ve fakir kalacakları ve nihayet muzmahil düşecekleri muhakkaktır*” (Ahmed Hilmi,1911b 2).

Ahmed Hilmi Bey, Türklerin örgütlü bir şekilde çalışmaları için yaptığı çağrılarının özellikle gençler tarafından cevap bulduğunu, Darülfünun ve yüksek dereceli okullardaki yüzlerce talebeyi temsilen bir heyetin kendi gazete idaresine gelerek bir dernek kurulması teklifinde bulunduğunu söyler. Siyaset ve şahsiyat fikirlerinden arı, tamamen milli irfanın oluşması için çalışacak bir cemiyet kurulması için heyetin kendisine müracaat ettiğini, kendisinin de Mehmet Emin Yurdakul, Hikmet Agayef, Yusuf Akçura ve ismini vermediği bazı arkadaşlarına bu fikri açtığını söyler (Ahmed Hilmi,1911b:2). Bunun neticesinde okuma ve yazmayı kolaylaştırma, okulları çoğaltma, faydalı kitapları tedarik etme, Türklerin kendi eğitim ve öğretim sistemini kurma gibi amaçları içeren bir “nizamname”nin, yani tüzüğün hazırlandığını belirtir. Ahmed Hilmi Bey'e göre bu kutlu amaç için bütün Türk münevverleri çalışmalıdır. Ahmed Hilmi Bey kurulması planlanan derneğe katılmak isteyenleri kendi gazete idaresine başvuru yapmalarını için davet eder.

Ahmed Hilmi Bey'in bu ifadelerinin geçtiği *Türklük ve Türkler* adlı makalesi *Hikmet* gazetesinde 9 Haziran 1911'de yayımlanır. Yusuf Akçura 20 Haziran 1911'de Tıbbiye'den 231 talebe adına gelen Hüseyin Fikret ve Remzi Osman Bey'lerin teklifini değerlendiklerini, Mehmed Emin Yurdakul, Ahmed Ağaoğlu, Ahmed Ferid Tek, Fuad Sabit gibi isimlerle toplantı yaptıklarını, kurulacak derneğin adının Türk Ocağı olarak belirlendiğini ve geçici idare heyeti seçtiklerini belirtir (Tansel,1981:169). Kâğıt üzerinde kurulan dernek resmi olarak 25 Mart 1912'de açılır. Türkçülük idealinin belki de en önemli merkezlerinden olan Türk Ocağı'nın kuruluş aşamasında Ahmed Hilmi Bey'in önemli katkılarının olduğu ve Yusuf Akçura'nın derneğini kuruluşuyla ilgili Ahmed Hilmi Bey'den hiç bahsetmemiş olması ilginçtir. Daha sonra çıkan gazete yazılarında bu konudan bahsedilmemiş olması, Akçura'nın Ahmed Hilmi Bey'den neden bahsetmediğinin ve Ahmed Hilmi Bey'in bu konuda bir girişimde bulunup bulunmadığının bilinmesini imkânsız kılar.

Ahmed Hilmi Bey'de Türkçülük, ırk temelli bir yaklaşımdan daha ziyade İslam'la mündemiç bir şekilde Türklük ve İslamlık düşüncesinin birleşimi şeklinde görülür. Her ne kadar bazı yazılarında Türk ırkına vurgu yapılmış olsa da -tıpkı Mehmet Akif gibi İslamcı düşünürlerde görüldüğü

üzere, burada ırkın biyolojik anlamına bir gönderme yapmaktan çok sosyal antropolojiye ait bir kavram olarak düşünülmüştür- özellikle *Türk Ruhu Nasıl Yapılıyor?* adlı eserinde Türklüğün beden, İslam'ın bu bedene can veren ruh olduğunu belirtir. İslamsız bir Türklük düşüncesi onda hiçbir zaman yer bulmamıştır ve Ahmed Hilmi Bey Türklük ve İslamlık idealini birleştirmiştir. Bunun yanında Türklerin İslamiyet'ten önce de çok temiz ve güzel seciyelere sahip olduğunu ve İslam'ı kolaylıkla kabul ettiğini belirtir. Türklerin İslamiyet'i samimiyetle savunmalarında ve yaşamalarında İslam'ın getirdiği esaslarla, Türklerin seciyelerinin birbiriyle çok uyumlu olmasının payı vardır. İslam Türklüğe şeref ve güç kazandırırken, Türkler de İslam'a asrılardır hizmet etmiş ve onu en güzel en duru şekilde yaşamış ve savunmuştur. Ahmed Hilmi Bey, Türkleri yeniden İslam'a hizmete, Osmanlıyı ayağa kaldırmaya şu sözlerle çağırır: “*Ey Türk Gençleri! Haydi, Koşunuz: Ana vatanın, Anadolu'muzun sevgili sinesine, size açık ana yurt, size: 'Geliniz evlatlarım diye bağırıyor. ... Haydi, koşunuz, Anadolu'yu baştanbашa velvele-i ikaz ve irşadinizle doldurunuz. Avam sınıfını uykudan uyandırınız, orta sınıfı entrika ve siyasetten kurtarınız. Cümlesine doğru yolu gösteriniz.*” (Özdemir,1911:35-36).

Sonuç

Osmanlı Devleti'nin son döneminde çeşitli fikir akımları vardır. Doğru fikirler birçok fikrin arasından seçilerek elde edilebilir. Bu anlamda çeşitli fikirler arasında Ahmet Hilmi Bey'in fikirlerinin de incelenmesinde fayda vardır.

Yusuf Akçura'nın “üç tarz-ı siyaset” olarak kavramlaştırdığı Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülük siyasetine dair Ahmed Hilmi Bey'in net bir tavrı vardır. Ahmed Hilmi Bey Osmanlıcılık yerine Osmanlılığı, İslamcılık yerine İslam'ın esası olan içtimai birliği, Türkçülük yerine Türklüğün Osmanlı'daki birleştirici misyonunu esas alır. Onun için Türklük önemlidir fakat İslam'a hizmet etiği sürece. Türklük temeldir fakat Osmanlılığı devam ettirdiği sürece. İslamiyet'ten ayrı bir Türklük onun için sadece bir ırk tanımından ibarettir. Ahmed Hilmi Bey'in “ittihad-ı İslam” fikrine yakın olduğu bu makalede bir kez daha anlaşılır. Fakat onun “ittihad-ı İslam” an-

layışı çağdaşlarından farklı ve orijinal bir şekilde sosyolojik bir bakış açısına sahiptir. Tüm Müslüman kavimlerin sosyal bir yenilenme (teceddüd) ile birlikte hareket ederek, kendi özel şartları dâhilinde ve sosyolojinin kanunları rehberliğinde ilerlemesi gerektiğini, sonuçları itibariyle de bu ittifadın en güzel İslam birliği olacağını belirtir. Döneminin Türk-İslam sentezine katkı veren düşünürlerden biri olan Ahmed Hilmi Bey'in hiçbir yazısında İslamsız bir Türklüğe rastlanmaz.

Ahmed Hilmi Bey, netice itibariyle “üç tarz-ı siyaset”in hiçbirine taraf-
tar değildir. “İttihad-ı anasır”ın uygulanmasını gayr-i mümkün görürken, “ittihad-ı İslam”a yakın görünmekle birlikte konuyu çok farklı bir noktadan ele alır ve İslamcılık siyasetinden uzak durur. Türkçülük siyasetinin ise İslam'dan uzaklaşmak anlamına geleceğini belirtir. Hatta Ahmed Hilmi Bey, bu siyaset tarzlarının Batı kaynaklı ve özellikle Siyonistlerin tuzakları olduğunu belirtir. Ahmed Hilmi Bey'in bu tespiti dikkat çekicidir ve onun bu üç siyaset tarzına neden mesafeli olduğunu izah eder. Ahmed Hilmi Bey, bu siyaset tarzlarının Siyonistlerin planlarının birer parçası olduklarını şöyle izah eder:

“Siyonistlerin planı şu noktalara inkısam ediyordu: 1- Türkleri aldatmak, elde tutmak, izzet-i nefis-i millilerini okşayıp kendilerini Müslim ve gayrimüslim anasır-ı saire-i Osmaniyeye karşı bir kuvvet olarak kullanmak. Bu, ‘Türk ittifadı Pantouranisme’ namını alıyordu. 2- Anasır-ı Müslime’yi Avrupa nazarında sükkût ettirecek ve Türk ittifadını akim bırakacak şekilde bir ‘ittihad-ı İslam siyaseti Panislamisme’ 3- Gayesi anasır-ı gayr-i Müslime’yi aldatmak gibi çocukça bir emelden ibaret ‘ittihad-ı anasır’ siyaseti” (Şehbenderzade Filibeli Ahmed Hilmi, 1912a:1).

Ahmed Hilmi Bey'e göre bu fikirler II. Meşrutiyet döneminde çarpışmaya başlar ve aslında bu durum tam da istenen şeydir. Ahmed Hilmi Bey tuzak olarak gördüğü bu siyaset tarzlarının en zararlı ve tehlikelisini Panturanizm olarak ifade eder. Çünkü o Türkçülük siyasetinin İslamiyet'ten ayrı bir Türk kimliği oluşturmaya çalıştığını ve bu durumun gerek Osmanlı Türkleri için gerekse diğer Türk ve Müslüman milletleri açısından büyük zararları olacağını düşünür. Türklüğü İslamiyet'in ve Osmanlı'nın merke-

zine koyduğundan, Türklerin İslamiyet'ten uzaklaşması ona göre Osmanlı'nın yıkımı demek olacaktır. Bu üç siyaset tarzına alternatif olarak Ahmed Hilmi Bey kendi siyasi görüşünü şu şekilde izah eder:

“... Adil ve hür, kanun-perest ve meşrutiyet-küster bir idare, muvazeneyi tesis ve imkân-ı ihtilali ref' eder. İşte bizim tasavvur ettiğimiz siyaset-i millîye bundan ibaret idi. Ve bu siyasette bütün Osmanlıların mahfuziyet-i hukukunu, İslamiyet'in terakkisini ve bilcümle Türklerin Osmanlılığa ve İslama karşı mühim bir vazife-i mübeccele yapmasını temin ediyordu” (Şehbenderzade Filibeli Ahmed Hilmi, 1912b:1).

Ahmed Hilmi Bey'in kendi siyasi yaklaşımı dikkate alındığında, makalenin başında belirtildiği gibi üç tarz-ı siyaset hakkındaki yaklaşımı kendi içinde bir tutarlılık barındırır. Netice olarak Ahmed Hilmi Bey için Osmanlı siyasal birliğinin sağlanması, “ithal” siyaset tarzlarıyla mümkün değildir ve “üç tarz-ı siyaset” içinden tercih edilecek seçenek yoktur. Çare; Türklerin, İslamiyet'ten uzaklaşmadan sosyal bir yenilenmeye tabi tutularak yeniden güçlenmeleri ve meşruti sistemde diğer Müslüman unsurların da desteğiyle çoğunluğu sağlayarak Osmanlı idaresini elinde tutmalarıdır. Bu sayede gayrimüslim unsurlar meşruti sistem gereği Türklere uymak ve Osmanlı menfaatini gözetmek durumunda kalacaktır.

Ahmed Hilmi Bey 1914'te I. Dünya Savaşı başlamadan birkaç ay evvel, henüz 49 yaşında hayata veda eder. Vefatının, Siyonistler tarafından zehirlenerek gerçekleştiğine dair yaygın bir kanaat vardır. Şayet ömrü vefa etseydi Ahmed Hilmi Bey'in Türk düşünce tarihinde daha önemli bir konumda olacağı kuvvetle muhtemeldir. Onun I. Dünya Savaşı'nı, Osmanlı'nın ve Türkiye Cumhuriyeti'nin geçirdiği süreci ve tarihin akışını nasıl yorumlayacağını bilememek Türk düşünce tarihiyle ilgilenen okur ve araştırmacılar için büyük bir kayıptır.

Kaynakça

Ahmed Hilmi. (1910a). “Felsefe-i Asr ve İlm-i İctimaiyyat”, *Hikmet* (haftalık), sayı 28. s.7.

Ahmed Hilmi. (1910b). “Felsefe-i Asr ve İlm-i İctimaiyyat”, *Hikmet* (hft), sayı 33, s.5-6.

Ahmed Hilmi. (1911a). “İctimaiyat – Terakki ve Tekâmül”. *Hikmet* (hft), sayı 56. s.2-3.

Ahmed Hilmi. (1911b). “İctimaiyat - Türklük ve Türkler”, *Hikmet* (hft) sayı 60, s.1-2.

Ahmed Hilmi. (1911c). “İctimaiyat – Yine Türkler İtham Ediliyor”, *Hikmet* (hft), sayı 61. s.2.

Ahmed Hilmi. (1911d). “İctimaiyat - Türkler ve Osmanlı Türkleri”, *Hikmet* (hft), sayı 71, s.2-3.

Ahmed Hilmi. (1911e). “Bir Millet Nasıl Mahvolur?” *Hikmet* (günlük), sayı 4, s.1-2.

Ahmed Hilmi. (1913a). “Müslüman Terakkiperverliği”, *Hikmet* (gün.), sayı 153, s.2-3.

Ahmed Hilmi. (1913b). “Müslüman Terakkiperverliği”, *Hikmet* (gün.), sayı 156, s.2-3.

Akçura, Yusuf. (1991). *Üç Tarz-ı Siyaset*, Türk Tarih Kurumu Basımevi: Ankara.

Akgündüz, Said Nuri. (2016). “Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Hukukunun Kaynakları”, *AİBÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı 8, c.4, s.1-16.

Ekici, M. Zeki. (1997). *II. Meşrutiyet Devri Fikir Adamı Şehbenderzade Filibeli Ahmet Hilmi Hayatı ve Eserleri*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi): İstanbul.

Filibeli Hilmi. (1908). “Sözün Doğrusu”, *İttihad-ı İslam*, sayı 14. s.2-3.

Hanioğlu, M. Şükrü. (2012). “Türkçülük”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.41, s.551-554.

Kara, İsmail. (1997), *Türkiye’de İslamcılık Düşüncesi I*, Kitabevi Yayınları: İstanbul.

Kara, İsmail. (2013). “Türkiye’de İslamcılık Düşüncesi ve Hareketi Üzerine Birkaç Not”, *Türkiye’de İslamcılık Düşüncesi ve Hareketi – Sempozyum Tebliğleri*, Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, ss.15-43.

Kara, İsmail. (2016). *Din ile Modernleşme Arasında Çağdaş Türk Düşüncesinin Meseleleri*, Dergâh Yayınları: İstanbul.

Karal, Enver Ziya. (1996). *Osmanlı Tarihi – IX. Cilt – İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı (1908-1918)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi: Ankara.

Levend, Ağâh Sırrı. (1961). “Türkçülük ve Milli Edebiyat”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı – Belleten*, c.9, s.147-206.

Ortaylı, İlber. (2005). “Millet”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.30, s.66-70.

Özcan, Azmi. (2001). “İttihâd-ı İslâm”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.23, s.470-475.

Özcan, Azmi. (2007). “Osmanlıcılık”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.33, s.485-487.

Özdemir. (1911). *Türk Ruhu Nasıl Yapılıyor?* Darülhilafe: Hikmet Matbaa-i İslamiyesi.

Sırma, İhsan Süreyya. (2007). *II. Abdülhamid’in İslam Birliği Siyaseti*, Beyan Yayınları: İstanbul.

Şehbenderzade Filibeli Ahmed Hilmi. (1909a). *Senusiler, Abdülhamid ve Seyyid Muhammed El-Mehdi – Ar-ı Hamidi’de Âlem-i İslam ve Senusiler*, İkdam Matbaası: İstanbul.

Şehbenderzade Filibeli Ahmed Hilmi. (1909b). *Allah’ı İnkâr mümkün müdür? Yahud Huzur-ı Fenn’de Meslek-i Küfür*, Kostantiniyye: Hikmet Matbaa-i İslamiyesi.

Şehbenderzade Filibeli Ahmed Hilmi. (1912a). “Enzar-ı Millete – Siyonistlerin Nuhûset Siyasetini Yine Türkler mi Çekecek?”, *Hikmet* (gün), sayı 5, s.1.

Şehbenderzade Filibeli Ahmed Hilmi. (1912b). “Enzar-ı Millete – Siyonistlerin Siyaset-i Menhusası”, *Hikmet* (gün), sayı 6, s.1.

Şehbenderzade. (1912). “İctimaiyat – Bugün ki Emr-i Vaki Osmanlılık ve Müslümanlık”, *Hikmet* (günlük), sayı 25. s.1-2.

Şeyh Mihriddin-i Arusi. (1909). *Yirminci Asırda Âlem-i İslam ve Avrupa – Müslümanlara Rehber-i Siyaset*, Kostantiniyye: Hikmet Matbaası.

Şeyh Mihriddin-i Arusi. (1910). “İctimaiyat – Mana-yı İttihad”, *Hikmet* (hft), sayı 2, s.2-3.

Tanör, Bülent. (1985). “Anayasal Gelişmelere Toplu Bir Bakış”, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, c.1, s.10-26.

Tansel, Fevziye Abdullah. (1981). “Şehbender-zâde Ahmed Hilmi'nin Özdemir Mahlasıyla Yayımladığı Türklük-İslamlık ve İslam Birliği Mefkûresini Müdâfaa Ettiği Şiirleri”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, c.2/12 s.149-171.

Uludağ, Zekeriya. (1991). Şehbender-zade Filibeli Ahmed Hilmi ve Spiritüalizm, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmış Doktora Tezi): Erzurum.

Ülken, Hilmi Ziya. (2015). *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları: İstanbul.

Extended Summary

The right ideas can be obtained by choosing among many ideas. In this sense, it is useful to examine Ahmet Hilmi Bey's ideas among the various ideas. In this article, the views of Şehbenderzade Filibeli Ahmed Hilmi, one of the thinkers of the Second Constitutional Period, on Ottomanism, Islamism and Turkism known as "Three Styles of Politics" has been analyzed. One of the central debates of the Second Constitutional Period is which political style should be preferred in order to ensure the Ottoman political unity. Ahmed Hilmi says that all three political styles are of Western origin and that all three separate rather than combine. Although it is close to the idea of "Islamic Union", it sees a political and religious unity as impossible. The basis of Ahmed Hilmi's intellectual attitude is Islamic sensitivity and scientific perspective. The only possible way is through the social unity of Islam. He explains this approach on the basis of sociology.

In the history of Turkish thought, Ahmed Hilmi, whose political ideas were not well known, but one of the most important and influential figures of the period, approached the issue in a different way than the thinkers of the period and especially brought a sociological interpretation of the idea of Islamic Union. In addition, it is important to read all the texts used in the article as old text from the source, in terms of making the article and its sources authentic.

There are various currents of thought in the last period of the Ottoman Empire. Ahmed Hilmi Bey has a clear attitude towards the politics of Ottomanism, Islamism and Turkism, which Yusuf Akçura conceptualized as "three styles of politics". Ahmed Hilmi Bey is based on social unity which is the essence of Islam instead of Islamism, and the unifying mission of Turkishness in the Ottoman Empire instead of Turkism. Turkishness is important for him, but as long as it serves Islam. Turkishness is fundamental, but as long as Ottomanism continues. A Turkishness separate from Islam is only a definition of race for him. It is once again understood in this article that Ahmed Hilmi Bey is close to the idea of "unity of Islam". However, his understanding of "ittihad-ı İslam" has a different and original sociological perspective than his contemporaries. He states that all Muslim tribes should act together with a social renewal (tajaddud), progress within their

own special conditions and under the guidance of the laws of sociology, and that this unity will be the most beautiful Islamic union in terms of its results.

Ahmed Hilmi Bey does not support any of the “three styles of politics” as a result. While he sees the implementation of “İttihad-ı anasır” as impossible, although it seems close to “ittihad-ı İslam», it deals with the issue from a very different point and avoids the politics of Islamism. He states that the politics of Turkism will mean moving away from Islam. Indeed, Ahmed Hilmi Bey states that these political styles are traps of Western origin and especially Zionists. This determination of Ahmed Hilmi Bey is remarkable and explains why he is distant from these three political styles.

For Ahmed Hilmi Bey, the establishment of Ottoman political unity is not possible with “import” politics and there is no option to choose from among “three styles of politics”. Solution; Turks, being re-empowered by subjecting to a social renewal without moving away from Islam, and keeping the Ottoman administration by providing the majority with the support of other Muslim elements in the legitimate system. In this way, non-Muslim elements will have to obey the Turks and observe the interests of the Ottoman Empire as per the constitutional system.

Ahmed Hilmi Bey passed away at the age of 49, a few months before World War I, in 1914. There is a widespread belief that his poisoned death was by the Zionists. If he had lived a while longer, it is highly probable that Ahmed Hilmi Bey would have a more important place in the history of Turkish thought.

HAKEMLİ SDE AKADEMİ DERGİSİ

YAZIM KURALLARI

I. Genel Kurallar

Stratejik Düşünce Dergisi 2020 yılından itibaren “Hakemli Dergi” statüsünde ve yılda üç sayı (Ocak, Mayıs, Eylül) olarak yayımlanmaktadır.

Stratejik Düşünce Dergisi’ne Türkçe gönderilecek makaleler için 150-250 kelimelik İngilizce öz, İngilizce gönderilecek makaleler için 150-250 kelimelik Türkçe özün verilmesi gerekmektedir. Türkçe yazılan makale sonuna 750 kelimedenden az olmamak kaydıyla İngilizce özet “Extended Summary” eklenecektir. Aynı şekilde İngilizce yazılan makaleler için makale sonuna 750 kelimedenden az olmamak kaydıyla “Genişletilmiş Özet” eklenecektir. Verilen Türkçe ve İngilizce özetler, çalışmanın amacını, yöntemini, kapsamını ve temel bulgularını kapsamalıdır.

Hangi dilde yazılmış olursa olsun yazının başlığının Türkçe ve İngilizce olarak yazıya eklenmesi ayrıca yine Türkçe ve İngilizce olarak (3) anahtar sözcüğün belirtilmesi gerekmektedir.

Dergiye gönderilen yazılar başka bir yerde yayımlanmamış ya da yayımlanmak üzere gönderilmemiş olmalıdır. Yazıların uzunluğu dergi formatında 5.000-8000 sözcük arasında olmalıdır. Yazılar yayımlanmak üzere kabul edildiğinde Stratejik Düşünce Dergisi bütün yayın haklarına sahip olacaktır. Yayın Kurulu’nun, makale kabulü konusunda hem içerik hem de biçim bakımından nihai karar hakkı saklıdır.

Dil ve anlatım bilimsel ölçülere uygun, açık ve anlaşılır olmalıdır. Çalışma, iyi tanımlanmış bir problematiğe dayanmalı ve başlıklar bu proble-

matikle uyumlu olmalıdır. Yararlanılan kaynaklar, çalışmanın kapsamını yansıtacak zenginlik ve yeterlikte olmalıdır.

Yazarlar tarafından sisteme yüklenen makaleler editör kurulu tarafından incelenerek makalenin değerlendirilmeye alınıp alınmamasına karar verilir.

Dergiye verilecek yazılar Yayın Kurulu'nca ilk değerlendirilme yapıldıktan sonra iki hakeme gönderilecek, hakemlerden gelecek rapor doğrultusunda yazının basılmasına, rapor çerçevesinde düzeltilmesine, yazının geri çevrilmesine ya da üçüncü bir hakeme gönderilmesine karar verilecek ve durum yazara en kısa sürede bildirilecektir. Yayınlanmayan yazılar yazara geri gönderilmeyecektir.

Yazarlar unvanlarını, görev yaptıkları kurumları, haberleşme adreslerini, telefon numaralarını, e-posta adreslerini ve ORCID (Open Researcher ve Contributor ID) numarasını bildirmelidir. (<http://orcid.org>)

Yazardan düzeltme istenmesi durumunda, düzeltmenin en geç (1) ay içerisinde yapılarak Yayın Kurulu'na ulaştırılması gerekmektedir.

SDE Akademi Dergisi'ne gönderilen yazıların yazım bakımından son denetimlerinin yapılmış olduğu, yazarın e-posta aracılığıyla yazı için "basıla" verdiği kabul edilecektir. Yazı teslim edildikten sonra baskı düzeltmeleri için ayrıca yazara gönderilmeyecektir. Bu nedenle yazım yanlışlarının olağanın üzerinde olması yazının geri çevrilmesi için yeterli görülecektir.

Yazarlara ayrıca telif ücreti ödenmemektedir.

II. Yazım Kuralları

Yazı, word formatında, 1.5 satır aralığında, ana bölümlerinde 12 punto; dipnot, özet, kaynakça, tablo gibi bölümlerinde ise 10 punto harf büyüklüğünde ve Times (New Roman) karakterinde yazılmalıdır.

Yazının giriş ve sonuç bölümlerine numara verilmemelidir. İzleyen bölümler yalnızca ilk harfleri büyük olacak şekilde numaralandırılmalıdır.

III. Atıflar, Dipnot ve Kaynakça:

Metin içinde yapılacak atıflar ayrıca içinde gösterilecektir. Kaynakça da bu atıf sistemine uygun olarak hazırlanacaktır. Aşağıda farklı nitelikteki kaynakların metin içindeki atıf ve kaynakçadaki yazılış biçimleri örneklerle gösterilmiştir:

Tek yazarlı kitaplar ve makaleler:

Kitap için metin içi yollama:

(Karpaz, 2011:49).

Kaynakçada:

Karpaz, Kemal H. (2011). Türk Siyasi Tarihi, Çev. Ceren Elitez, İstanbul: Timaş Yayınları.

Makale için metin içi yollama:

(Tanrısever, 2015:11).

Kaynakçada:

Tanrısever, Oktay (2015). "Energy Diplomacy in an Increasingly Interdependent and Globalizing World", Energy and Diplomacy Journal, Vol.1, No.1, pp. 5-16

Editoryal yayınlar içinde yer alan makaleler:

Metin içindeki yollamada:

(Alpar, 2020: 273).

Kaynakçada:

Alpar, Güray. (2020), "Clifford Geertz", Erdem, T. (Ed.), Milliyetçilik, İstanbul: Otorite: 271-281.

Kurum yayınları:

Metin içindeki yollamada:

(DPT, 1989: 145).

Kaynakçada:

DPT (1989). Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1990-1994 (Ankara).

İnternet kaynakları:

Metin içindeki yollamada:

(Pınar, 2020).

Kaynakçada:

Pınar, Abuzer. (2020), “Corona Pozitif Faiz Negatif”, <https://www.sde.org.tr/abuzer-pinar/genel/corona-pozitif-faiz-negatif-kose-yazisi-16531>, (20.09.2020)

Metin içindeki yollamada:

(Dışişleri Bakanlığı, 2010).

Kaynakçada:

Dışişleri Bakanlığı (2010), <http://www.mfa.gov.tr/default.tr.mfa> (16.06.2010).

Yollamalar dışındaki açıklamalar için dipnot kullanılmalıdır.

İletişim Bilgileri

Adres: Stratejik Düşünce Enstitüsü

Aşağı Öveçler Mah. 1330 Cad. No:12 Çankaya-Ankara

Yazılar Word formatında tek dosya halinde

makale@sdeakademidergisi.org mail adresine gönderilmelidir.

Tel : +90 312 473 80 45

Fax : +90 312 473 80 46

E-mail : makale@sdeakademidergisi.org

Web sitesi : www.sdeakademidergisi.org

Aşağı Öveçler Mah. 1330 Cad. No:12
Çankaya-Ankara

Telefon: (0312) 473 80 45

E-posta: makale@sdeakademidergisi.org
www.sdeakademidergisi.org

